

**T.C.
YOZGAT BOZOK ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI**

**ŞEMSEDDİN SİVÂSÎ'NİN MENAKİPNAME TÜRÜ
ESERLERİNDE OLAĞANÜSTÜ MOTİF YAPISI**

MUSTAFA KARABULUT

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Danışman: Doç. Dr. Tuğçe ERDAL

ARALIK – 2024

YOZGAT

T.C.
YOZGAT BOZOK ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI

ŞEMSEDDİN SİVÂSÎ'NİN MENAKİPNAME TÜRÜ
ESERLERİNDE OLAĞANÜSTÜ MOTİF YAPISI

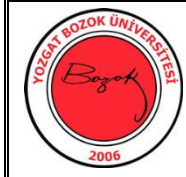
MUSTAFA KARABULUT

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Danışman: Doç. Dr. Tuğçe ERDAL

ARALIK – 2024

YOZGAT

**YOZGAT BOZOK ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
LİSANSÜSTÜ TEZ ONAY FORMU**

**T.C.
YOZGAT BOZOK ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ**

Enstitümüzün Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Tezli Yüksek Lisans Programı 80110510014 numaralı öğrencisi Mustafa KARABULUT'un hazırladığı “**Şemseddin Sivâsî’nin Menakıpname Türü Eserlerinde Olağanüstü Motif Yapısı**” başlıklı tezi ile ilgili tez savunma sınavı, Lisansüstü Eğitim-Öğretim ve Sınav Yönetmeliği’nin ilgili maddeleri gereğince 12/12/2024 Perşembe günü saat 13:30’da yapılmış, tezin onayına oy birliği ile karar verilmiştir.

Başkan : Prof. Dr. Selcan GÜRÇAYIR TEKE

Jüri Üyesi : Doç. Dr. Tuğçe ERDAL
(Danışman)

Jüri Üyesi : Dr. Öğr. Üyesi Gülşah HALICI

ONAY:

Bu tezin kabulü, Enstitü Yönetim Kurulu’nun/...../..... tarih ve sayılı Enstitü Yönetim Kurulu Kararı ile onaylanmıştır.

...../...../ 20.....

İmza

Prof. Dr. Ümit BUDAK
Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Müdürü

TEZ BEYANI

Tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu tezin yazılmasında bilimsel ahlak kurallarına uyulduğunu, başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda bilimsel normlara uygun olarak atıfta bulunulduğunu, tezin içerdği yenilik ve sonuçların başka bir yerden alınmadığını, kullanılan verilerde herhangi bir tahrifat yapılmadığını, tezin herhangi bir kısmının bu üniversite veya başka bir üniversitedeki başka bir tez çalışması olarak sunulmadığını beyan eder, aksi bir durumda aleyhime doğabilecek tüm hak kayıplarını kabullendiğini beyan ederim.

Mustafa Karabulut

12/12/2024

ÖN SÖZ

Bu tez, 16. yüzyıl Osmanlı dönemi mutasavvıf ve şairlerinden Şemseddin Sivasî'nin menakıpname türü eserlerinde motif yapısının incelenmesini içermektedir. Menakıpnameler, tasavvuf edebiyatının önemli bir türü olup, mutasavvıfların hayatlarını, kerametlerini ve yaşadıkları dönemdeki etkilerini anlatan eserlerdir. Tasavvufun halk arasında yaygınlaşması ve tarikat mensuplarının eğitilmesinin amaçlandığı menakıpname türünde Şemsiyye tarikatının kurucusu Şemseddin Sivâsî de yazdığı üç eserle önemli bir isimdir.

Tezin giriş bölümünde gerekli kavramlar verildikten sonra Şemseddin Sivâsî, mensubu olduğu Şemsiyye tarikatı ve menakıpname türünde yazmış olduğu eserler hakkında bilgi verilmiş, ikinci bölümde; menakıpnamelerde görülen motifler Ahmet Yaşar Ocak'ın kısmen değiştirdiğimiz tasnif sistemine göre tasnif edilmiş, metinde karşılaştığımız motiflerin özet halinde alıntıları verildikten sonra metindeki işlevleri ve kaynakları hakkında açıklamalar yapılmış, sonuç bölümünde ise tespit edilen motiflerden yola çıkarak elde edilen çıkarımlar belirtilmiştir.

Şemseddin Sivasî hakkında yapılmış çalışmalara bir yenisini ekleyerek 16. yüzyıl tasavvuf anlayışı ve sosyal hayatının anlaşılmasına bir katkı sağlamayı umuyoruz.

Tez çalışmam sırasında bana yol gösteren ve desteğini esirgemeyen danışman hocam Doç. Dr. Tuğçe ERDAL'a, tez yazma sürecinde diğer sorumluluklarımı üstelenen ve bana sabır gösteren eşime ve çocuklarıma teşekkürlerimi sunuyorum.

Mustafa KARABULUT

12.12.2024

ÖZET

YÜKSEK LİSANS TEZİ

ŞEMSEDDİN SİVÂSÎ'NİN MENAKİPNAME TÜRÜ ESERLERİNDE OLAĞANÜSTÜ MOTİF YAPISI

MUSTAFA KARABULUT

YOZGAT BOZOK ÜNİVERSİTESİ

LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI

TEZ DANIŞMANI: DOÇ. DR. TUĞÇE ERDAL

Menkıbeler, sözlü gelenekte ortaya çıkan, velilerin hayatlarını ve gösterdikleri olağanüstü durumları konu edinen eserlerdir. Peygamber ashâbı, dört halife, mezhep imamları ve velilerin hayatlarından kesitler sunan bu eserler, tarihi gerçekliğe sahip olmalarının yanında sözlü gelenekte yayılırken halk inançlarından beslenerek keramet diye adlandırdığımız olağanüstü olayları da içermektedir. Menakıpnameler ise bir veli hakkındaki menkıbelerin bir yazıcı tarafından derlenmesiyle ortaya çıkmış eserlerdir.

16. yüzyıl Osmanlı müelliflerinden Şemseddin Sivâsî, Halvetiye tarikatının Şemsiyye kolunun kurucusudur, çoğu dinî tasavvufî konuları işleyen Türkçe, Arapça ve Farsça yirmiden fazla eser vermiştir. Yazarın dört halife, ashap ve ehli beyt hakkında menkıbelerin yer aldığı Menâkıb-ı Çehâr-Yâr-ı Güzîn, İmam-ı Azam Ebû Hanîfe'nin menkıbelerini içeren Menâkıb-ı İmâm-ı A'zam ve kısa bir risale şeklinde yazmış olduğu Abdülvehhâb Gâzi Menâkıbı adlı eserleri menakıpname türündedir. *Şemseddin Sivâsî'nin Menakıpname Türü Eserlerinde Olağanüstü Motif Yapısı* adlı tez çalışmamızda bu üç eser incelenmiştir.

Tezde ele alınan menakıpnamelerde İslamiyet öncesi Türk inançları, semavi dinlerin kutsal kitapları, mit, destan ve efsane gibi farklı kaynaklardan gelen motifler bir arada bulunmaktadır. Çalışmamızda tespit ettiğimiz motifler, Türklerin tarih boyunca farklı inançlardan ve kültürlerden etkilendiklerini bize gösterirken Sünni Hanefi mezhebe mensup Şemseddin Sivâsî'nin diğer mezheplere bakış açısını da ortaya koyar.

2024, xiii + 106

Anahtar Kelimeler: Tasavvuf, Şemseddin Sivâsî, Menakıpname, Motif, Keramet, Veli.

ABSTRACT

MASTER THESIS

THE STRUCTURE OF EXTRAORDINARY MOTIFS IN ŞEMSEDDİN SİVÂSÎ'S WORKS OF THE HAGIOGRAPHY GENRE

MUSTAFA KARABULUT

YOZGAT BOZOK UNIVERSITY

SCHOOL of GRADUATE STUDIES

DEPARTMENT OF TURKISH LANGUAGE AND LİTERATURE

SUPERVISOR: ASSOC. PROF. DR. TUĞÇE ERDAL

Hagiographies are works that emerge from oral tradition, focusing on the lives of saints and the extraordinary situations they display. These works provide glimpses into the lives of the Prophet's companions, the four caliphs, the founders of religious sects, and saints. While they possess historical reality, they also draw on popular beliefs as they spread through oral tradition, including extraordinary events that we refer to as miracles. Hagiographies are works that arise from the compilation of legends about a saint by a writer.

Shamseddin Sivâsî, a 16th-century Ottoman author, is the founder of the Shamsiyye branch of the Halvetiye order. He produced over twenty works in Turkish, Arabic, and Persian, most of which deal with religious and mystical topics. His works that belong to the genre of hagiography include "Menâkıb-ı Çehâr-Yâr-ı Güzîn," which contains legends about the four caliphs, companions, and the family of the Prophet; "Menâkıb-ı İmâm-ı A'zam," which includes legends about Imam Abu Hanifa; and "Abdülvehhâb Gâzi Menâkıbı," which he wrote as a short treatise. In our thesis titled "The Structure of Extraordinary Motifs in Şemseddin Sivâsî's Works of the Hagiography Genre" we have examined these three works.

In the hagiographies discussed in the thesis, motifs from various sources such as pre-Islamic Turkish beliefs, the holy books of monotheistic religions, myths, epics, and legends are found together. The motifs we identified in our study demonstrate that the Turks have been influenced by different beliefs and cultures throughout history, while also revealing Shamseddin Sivâsî's perspective on other sects as a member of the Sunni Hanafi school.

2024, xiii + 106

Keywords: Sufism, Shamseddin Sivâsî, Hagiography, Motif, Miracle, Saint.

İÇİNDEKİLER

	<u>Sayfa</u>
TEZ ONAY SAYFASI.....	ii
TEZ BEYANI.....	iii
ÖN SÖZ.....	iv
ÖZET	v
ABSTRACT	vi
İÇİNDEKİLER.....	vii
TABLolar LİSTESİ	xii
KISALTMALAR LİSTESİ.....	xiii
1. GİRİŞ.....	1
1.1. Konunun Tanımı	1
1.2. Araştırmanın Amacı.....	3
1.3. Araştırmanın Önemi	3
1.4. Sınırlılıklar	3
1.5. Kavramsal Çerçeve	3
1.5.1. Tasavvuf.....	3
1.5.2. Menkıbe	5
1.5.3. Menakıpname.....	6
1.5.4. Veli.....	7
1.5.5. Keramet.....	7
1.5.6. Motif.....	8
2. ŞEMSEDDİN SİVÂSÎ'NİN HAYATI, EDEBÎ ŞAHSİYETİ VE ESERLERİ	11
2.1. Şemseddin Sivâsî	11
2.1.1. Hayatı ve Edebi Şahsiyeti	11
2.1.2. Mensubu Olduğu Şemsiyye Tarikatı.....	12

2.1.3 Şemseddin Sivâsî'nin Menakıpname Türünde Yazdığı Eserleri	13
2.1.3.1. Menâkıb-ı Çehâr-Yâr-ı Güzîn	13
2.1.3.2. Menâkıb-ı İmâmı Âzam	14
2.1.3.3. Abdülvehhâb Gâzi Menâkıbı.....	14
3. MENAKIPNAMELERDEKİ OLAĞANÜSTÜ MOTİFLER.....	16
3.1. Velinin Kendi Vücudunda Cereyan Eden Keramet Motifleri	16
3.1.1. Doğum Sırasında ve Sonrasında Fevkalâde Hallerin Zuhuru	16
3.1.2. Öldürücü ve Tahrip Edici Şeylerden Etkilenmeme	18
3.1.2.1. Zehirden Etkilenmeme	18
3.1.2.2. Hava Şartlarından Etkilenmeme.....	18
3.1.3. Olağanüstü Güç ve Dayanıklılığa Sahip Olma	19
3.1.4. Ermişin Organlarında Görülen Kerametler.....	21
3.1.5. Kur'an-ı Kerim'i Kısa Sürede Hatmetme	21
3.1.6. Öleceği Zamanı Bilme	22
3.1.7. Olağanüstü Uzun Ömür.....	23
3.1.8. Ölüm Sırasında ve Sonrasında Fevkalade Hallerin Zuhuru	23
3.1.8.1. Edilen Duanın Kabulüyle Ölüm.....	23
3.1.8.2. Veli Cenazesine İnsan Dışı Varlıkların Katılması	24
3.1.8.3. Türbe Ziyaretçilerine Etki Etme.....	25
3.1.8.4. Rüya Neticesinde Varlığını Gösterme.....	26
3.1.8.5. Veli Cenazesinin Bozulmaması.....	29
3.2. Tabiat Varlıkları Ve Eşya Üzerinde Cereyan Eden Keramet Motifleri	29
3.2.1. Maddelerin Mahiyet Ve Niteliklerini Değiştirme	29
3.2.1.1. Gözyaşının Cevhere Dönüşmesi	30
3.2.1.2. Kumun Kâseye Dönüşmesi	31
3.2.2. Kurumuş Ağacı Yeşertme	31

3.2.3. Bir Maddeyi Yoktan Var Etmek	32
3.2.4. Tabiat Kuvvetlerini Ve Olaylarını Yönetme	33
3.2.4.1. Depremi Durdurma.....	34
3.2.4.2. Ateşe Hükmetme	34
3.2.4.3. Güneş Tutulması Meydana Getirme.....	35
3.2.4.4. Akarsuya Hükmetme	36
3.2.4.5. Rüzgâra hükmetme.....	37
3.2.5. Cansız Varlıkların Zikir Ve Tespihlerini Duyma, Duyurma	38
3.2.6. Cansız Varlıkları Konuşturma.....	38
3.2.7. Cansız Varlıklara Tesir Etme	40
3.2.8. Cansız Varlıkları Hizmetinde Kullanma Onlara Söz Geçirme	42
3.2.9. Velilerin Terinden Çiçeklerin Yaratılması.....	42
3.2.10. Doğadaki Varlıklarla Özdeşlik.....	44
3.3. Hayvanlar Üzerinde Cereyan Eden Keramet Motifleri	44
3.3.1. Vahşi Ve Yabani Hayvanları İtaate Alma.....	45
3.3.1.1. Vahşi Hayvanları Zarar Vermez Hale Getirme	45
3.3.1.2. Vahşi Hayvanların Veliyi Koruması	46
3.3.1.3. Vahşi Ve Yabani Hayvanlarla Dostluk Kurma	47
3.3.2. Hayvanları Konuşturma	48
3.4. Gizli Şeyler Üzerine Cereyan Eden Motifler.....	50
3.4.1. Akıldan Geçenleri Bilme, Düşüncüyü Okuma.....	50
3.4.2. Başka Yerde Vuku Bulan Olayları, Mevcut Kişileri Görme	52
3.4.3. Gizlenmiş Nesnelerin Yerlerini Bilme, Bulup Çıkarma	53
3.4.4. Geçmişte Olup Bitenleri Bildirme	54
3.4.5. Gelecekte Olacakları Haber Verme	56
3.4.6. Kabir Ahvalinden Haberdar Olma	59

3.5. Mukaddes, İnsanüstü Ve Gizli Güçler Üzerinde Cereyan Eden Motifler	60
3.5.1. Allah'ı Rüyada Görme / Allah'tan Hitap Gelmesi.....	60
3.5.2. Veliye Gelen İlham	60
3.5.3. Koruyucu Olarak Allah/Tanrı	61
3.5.4. Peygamberi Rüyada Görme	62
3.5.5. Meleklerle Temas.....	65
3.5.6. Şeytan'ı Görüp Teşhis Etme, Kötülüklerine Kapılmama	69
3.5.7. Cinlerle Temas Etme.....	70
3.5.8. Gaipten Gelen Sesleri İşitme/Hatıf	72
3.5.9. Gaipten Gelen El	75
3.6. Biyolojik Mahiyette Keramet Motifleri.....	76
3.6.1. Ölüyü Diriltme	76
3.6.1.1. Ölen İnsanı Diriltme.....	76
3.6.1.2. Ölen Hayvanı Diriltme	78
3.6.2. Vücut Arızalarını Giderme.....	79
3.7. İnsanlara Yönelik Keramet Motifleri.....	80
3.7.1. Az Yiyecekten Çok Kişiyi Doyurma	80
3.7.2. Veliliğini Kabul Edenleri Ateşten Koruma.....	81
3.7.3. Hasımlarını ve Kendisine İnanmayanları Muhtelif Şekillerde Cezalandırma .	83
3.7.3.1. Öldürerek Cezalandırma.....	83
3.7.3.2. Hastalık ve Maraz Musallat Ederek Cezalandırma	85
3.7.3.3. Hayvan Donuna Sokarak Cezalandırma.....	87
3.7.3.4. Rüyada Cezalandırılma	89
3.7.3.5. Afet Musallat Ederek Cezalandırma	90
3.7.4. Başkalarını İkaz Edip Kötülüğe, Tehlikeye Düşmekten Kurtarma.....	92
3.7.5. İnsanları Etki Altına Alma	92

4. DEĞERLENDİRME VE SONUÇ	94
KAYNAKÇA	99

TABLÖLAR LİSTESİ

Tablo

Sayfa

Tablo 4.1. Motiflerin Menakıpnamelere Dağılımı.....	94
--	----

KISALTMALAR LİSTESİ

Bu çalışmada kullanılmış kısaltmalar, açıklamaları ile birlikte aşağıda sunulmuştur.

Kısaltmalar	Açıklamalar
AGM	: Abdülvehhâb Gâzi Menâkıbı
MCYG	: Menâkıb-ı Çehâr-Yâr-ı Güzîn
MIFL	: Motif Index of Folk Literature
MİA	: Menâkıb-ı İmâm-ı A'zam
TDKTS	: Türk Dil Kurumu Türkçe Sözlük

1. GİRİŞ

İslam'ın mistik bir yorumu olarak tasavvufun ortaya çıkışı 8. ve 9. yüzyıllara dayanmaktadır. Başlangıçta bireysel bir düşünce ve yaşayış tarzı olarak ortaya çıkmışken 11. yüzyıldan itibaren tasavvufi düşünceyi yaşayan insanların kurumsallaşmasıyla tarikatlar ortaya çıkmıştır. Tarikatların oluşumunda bir tasavvuf büyüğü etrafında toplanan müritler önemli rol oynarlar.

Tarikatların ortaya çıkmasından sonra bir velinin kerametlerini anlatan menkıbeler anlatılmaya başlanır. Sözlü gelenekte yaşayan bu menkıbeler başlangıçta evliya tezkirlerinde kendine yer bulmuştur. 13. yüzyıldan itibaren ise bir veliye ait menkıbelerin toplandığı menakıpname türü eserler görülmeye başlar.

Menakıpname türünde eserler vermiş tarikat şeyhlerinden birisi de Halvetiye tarikatının Şemsiyye kolunu kuran Şemseddin Sivâsî'dir. Kendisi 16. yüzyıl Osmanlı müelliflerinden olup yirmiyi aşkın eser vermiştir. Yazarın menakıpname türü eserlerinin toplu halde ele alındığı bu çalışmayla Şemseddin Sivâsî ve onun eserleri hakkında yapılan çalışmalara, bir yenisi eklenecektir.

Giriş bölümünde konunun tanıtımı, amacı, önemi, sınırlılıkları belirtildikten sonra konuyla ilgili kavramlar verilmiştir.

Motif incelemesi bölümünde Ahmet Yaşar Ocak'ın kullanmış olduğu tasnif düzeninden yararlanılmış, bunlardan Stith Thompson'un MIFL eserinde yer alan motiflerle örtüşenlerin kodları ve yerleri de gösterildikten sonra menakıpnamede karşılaştığımız ifadeler özet halinde verilmiştir. Bu ifadelerin altında da motiflerin kaynağı ve metindeki işlevleri ile ilgili açıklamalar yapılmıştır.

Sonuç bölümünde, motif incelenmesinde yaptığımız tespitler genel olarak yorumlanmış, ele aldığımız menakıpnamedeki motiflerin dağılımı tablo halinde verilmiştir.

1.1. Konunun Tanımı

Çalışmamızda Şemseddin Sivâsî'nin menakıpname türü eserlerinde motif yapısı incelenmiştir.

Yirmiden fazla eseri bulunan Şemseddin Sivâsî hakkında yapılan araştırmalarla ilgili yapılan taramada Hüseyin Akkaya'nın *Şemseddin Sivasi'nin Süleymaniyye'si* adlı yüksek lisans tezi, Yusuf Yıldırım'ın *Şemseddin Sivasi ve Nakdül-Hatır Adlı Eserinin Tahlili* adlı yüksek lisans tezi, Eşref Biçen'in *Şemseddin Sivasi'nin Mir'atü'l-Ahlak Mesnevisi Üzerine*

Bir Gramer İncelemesi adlı yüksek lisans tezi, Mustafa Eliaçık'ın *Şemseddin Sivasi'nin Menakıb-ı İmam-ı Azam (Manzum) Mesnevisi (İnceleme-Metin)* adlı yüksek lisans tezi, Yakup Takcı'nın *Şemseddin Sivasi'nin Zübdetü'l Esrar fî Şerhi Muhtasari'l-Menar Adlı Eserinin Tahlil Ve Tahkiki* adlı yüksek lisans tezi, Ömer Aldanmaz'ın *Şemseddin Sivasi'nin Mir'atü'l Ahlak ve Mirkatü'l-Eşvak Adlı Mesnevisi (inceleme-tenkitli metin)* adlı yüksek lisans tezi, Yusuf Çınar'ın *19. Yüzyıl İbrahim Rafet Efendi Mevlidi, Kız Mevlidi, Muhammed Rüştü Efendi mevlidi ve Şemseddin Sivasi Mevlidi Çeviri Metin ve Mukayesesi* adlı yüksek lisans tezi, Mehmet Rakip Ocak'ın *Şemseddin Sivasi'nin Hallü Me'âkidi'l-Kava'id Adlı Eserinde İstişhâd* adlı yüksek lisans tezi, Mahmut Oğuzhan Kurt'un *Şemseddin Sivâsî'nin Hayatı, Görüşleri Ve Bid'at Anlayışı Bağlamında Rafizilik Eleştirisi* adlı yüksek lisans tezi, Erol Çöm'ün *16. Yüzyıl Ahlakî Mesnevileri Ve Şemseddîn-i Sivâsî'nin İbret-Nümâ Adlı Mesnevisi (inceleme-metin)* adlı doktora tezi, Fatih Çınar'ın *Şemseddîn-i Sivâsî Ve Tasavvufî Görüşleri* adlı doktora tezi, Sema Taşkın'ın *Şemseddîn-i Sivâsî'nin Menâkıb-ı Çeharyâr-ı Güzin İsimli Eserinin İncelenmesi* adlı yüksek lisans tezi, Meryem Merve Çakıcı'nın *Şemseddîn-i Sivâsî'nin Gülşen-Âbad Mesnevisinde Tasavvufi Unsur Olarak Çiçekler* adlı yüksek lisans tezi, Okan Doğan'ın *Şemseddîn-i Sivasî'nin Menâkıb-ı İmâm-ı Âzam Adlı Mesnevisi (inceleme-tenkitli metin)* adlı doktora tezi, Hasan Aksoy'un “Şemseddin Sivâsî, Hayatı, Şahsiyeti, Tarîkatı, Eserleri”, Alim Yıldız'ın “Şemseddin Sivâsî'nin Abdülvehhâb Gâzi Menâkıbı”, Erol Çöm'ün Şemseddîn-i “Sivâsî'nin İbret-Nümâ Adlı Mesnevisi” başlıklı makaleler karşılaştığımız çalışmalardan bazılarıdır.

Şemseddin Sivâsî'nin menakıpname türü eserleriyle ilgili çalışmalar *Menâkıb-ı Çehar Yâr-ı Güzin* ve *Menakıb-ı İmam-ı Azam* hakkında yazılmış tezler ile *Abdülvehhâb Gazi Menakıbı* hakkında yazılmış bir makedir. Bu çalışmalar menakıpnamelerin inceleme ve metin olarak verilmesi şeklindedir.

Yapılan çalışmalara bakıldığında Şemseddin Sivâsî'nin menakıpname türü eserlerini bir bütün halinde inceleyen bir çalışma olmadığı görülmektedir.

Menakıpnamelerde motif inceleme konusunda yapılmış Ahmet Yaşar Ocak'ın *Alevî Bektaşî İnançlarının İslam Öncesi Temelleri* adlı kitabı, Mehmet Pektaş'ın *13-14. yüzyıl Menâkıbnâmelerinde Keramet Motifi Üzerine Bir İnceleme –Kerâmat-ı Ahî Evran, Menâkıbü'l-Kudsiyye, Menâkıbü'l-Ârifîn-* adlı doktora tezi, Uğur Kurum'un *Bektaşî Velâyetnâmelerinin Motif Yapısı* adlı doktora tezi ve Nurdan Kılıç İnevi'nin *Keramet Motifi Üzerine Bir Araştırma* adlı doktora tezi de bu menakıpnameleri kapsamına

almamıştır. Ayrıca Nurdan Kılıç İnevi, çalışmasını bir keramet kataloğu olarak düzenlemiştir.

1.2. Araştırmanın Amacı

Tezimizin amacı Şemseddin Sivâsî'nin menakıpname türü eserlerinde motif yapısını ortaya koymaktır.

1.3. Araştırmanın Önemi

Tezde ele alınan, menakıpnamelerin motif yönünden incelenmesiyle Şemseddin Sivâsî'nin kişiliğine, tasavvufi fikirlerine ve 16. yüzyıl sosyal ve kültürel hayatına dair ipuçları elde edilecektir.

1.4. Sınırlılıklar

Şemseddin Sivâsî'nin menakıpname türündeki Menâkıb-ı Çehâr-Yâr-ı Güzîn, Menâkıb-ı İmâm-ı A'zam ve Abdülvehhâb Gâzi Menâkıbı eserleri üzerinde çalışılacaktır. Eserlerde geçen motiflerden yalnızca menkıbe türüne özgü olan olağanüstü motifler (kerametler) ele alınmıştır. MCYG'de konu edinilen veliler, Hz. Muhammed devrinde yaşadığından dolayı eserde birçok peygamber mucizesi de görülmektedir. Ancak bu mucizeler de menakıpname türüne özgü olmadığından kapsam dışında bırakılmıştır.

1.5. Kavramsal Çerçeve

Çalışmamızda Şemseddin Sivâsî'nin Menakıpname türü eserlerinde yer alan olağanüstü motifler incelenmiştir. Bu bölümde “Tasavvuf”, “menkıbe”, “menakıpname”, “veli”, “keramet” ve “motif” alt başlıklarıyla menakıpnamelerin ortaya çıkış süreci ve içeriği hakkındaki temel bilgiler bir arada verilmiştir.

1.5.1. Tasavvuf

Sözlüklerde tasavvufla ilgili “Lügat manası itibarıyla sofulaşma, gönüllü Allah sevgisine bağlanmadır” (Develioğlu, 1982, s. 1240), “Tanrı'nın niteliğini ve evrenin oluşumunu varlık birliği (vahdet-i vücud) anlayışıyla açıklayan dinî ve felsefî akım” (TDKTS, 1988, s. 1422), “Kul ile Allah arasında ihsan olayının gerçekleşmesi veya kulun ihsan vasfını kazanmasının yollarını gösteren bir ilim” (Cebecioğlu, 2009, ss. 629-630) şeklinde farklı tanımlamalar yapılmıştır.

Yaratılıştan itibaren doğayı, evreni ve yaşamın nedenini anlama çabası içinde olan insanoğlu; çevresinde gerçekleşen doğa olayları, ölüm gibi kaçınılmaz durumları

açıklayabilmek için “İlah/Tanrı” olarak adlandırdığı üstün bir yaratıcı güce ihtiyaç duymuştur. Tanrının varlığını kabullenen insan, bu kabule bağlı olarak çeşitli inanışlar geliştirmiş ve bu inanışlara bağlı olarak dua, ibadet, tören gibi etkinlikler insan hayatına girmiştir (Kurum, 2021, s. 8). Ortaya çıkışını kısaca bu şekilde açıklayabileceğimiz din ve inanç sistemlerinin etrafında gelişen ve kaynağını dayandığı dinsel inançlardan alan “tasavvuf her dinin veya her felsefi düşüncenin ideale yöneliş esasını teşkil eder. Kâli hâle tebdil etmek şekliyle ifade edilen tasavvuf, İslam dininin ihtiva ettiği bilgi sisteminin kuvveden-fiile, yani kalden-hale, nazariyeden-ameliyyeye dönüşüdür (Eraydın, 2016, s. 29).

Tasavvufun amacı, nefsi ıslah etmek, kötü huylardan ve varlıktan geçmek, Tanrı’ya ulaşmak, onun varlığıyla var olmaktır (Gölpınarlı, 1985, s. 14). Hayata karşı belli bir tavır ve davranış olarak başlayan tasavvuf sonraları bir düşünce biçimi olarak sistemleşmiştir. İslam tasavvufunun ana kaynağı Kur’an-ı Kerim, hadis ve sünnetle aktarılan bilgilerin tamamı olmakla birlikte İslam dışı inançlar da bu sistem içinde eritilmiştir (Kara, 1990, s. 50). Türklerin İslam öncesi mensup olduğu Şamanizm, Maniheizim, Budizm gibi dinlerden kaynaklı inançlar ile diğer semavi dinlerden gelen inançlar İslam’a uygun bir hale getirilerek tasavvuf içerisinde Kur’an-ı Kerim, hadis ve sünnetin yanında kendisine yer bulabilmiştir.

Tasavvuf, İslam dininin özel bir yorumuna bağlı olarak yaşanan manevi ve deruni bir hayat tarzıdır. Bu hayat tarzı, 8. ve 9. yüzyıllardan itibaren fıkıhçıların şekilci ve Mutezili âlimlerin rasyonalist yorumlarına tepki olarak ortaya çıkmış; zamanla teorik bir yapı kazanmış ve bu hayat tarzının sistemleşip teşkilatlanmasıyla (Güngör, 1984, ss. 20-22) tasavvufun temel amacı olan “İnsan-ı kâmil”e ulaşmak için farklı yöntemler kullanan ve farklı anlayışa sahip tarikatlar ortaya çıkmış ve yayılmıştır.

Tasavvuf, evrenin yaratılışının gönül yoluyla, anlayış ve sezişle öğrenilebileceğini kabul eden dini-felsefi bir düşünce sistemidir. Bu sistemin temelinde evrenin yaratıcısı olan Allah’ın tek varlık olduğu, bütün âlemlerin ve evrende bulunan bütün varlıkların ise onun “adem”deki görünüşü olduğu inancı ve düşüncesi vardır. Bu inanışa Batı dillerinde Panteizm denir. Tasavvuf’un Batı dillerindeki karşılığı olan mistisizm, Hristiyanlıkta, Yahudilikte ve başka dinlerde olduğu gibi İslam dininde de vardır (Mazıoğlu, 2017, ss. 77-78). Mistisizm, insanın akıl yoluyla ulaşamadığı bir yüceliğe, sezgi yoluyla doğrudan ulaşması, onunla herhangi bir aracı olmadan temas kurması anlamına gelir (Güngör, 1997, ss. 17-18).

Tasavvufta bilgiyle değil duyuş yoluyla hedefe ulaşmaya çalışılır. Bir şeyhe teslim olan kişi, onun rehberliğinde nefsinin dünyevi isteklerini terbiye ederek insani sıfatlardan arınmaya ve Allahın varlığında kaybolmaya, fenafillaha ermeye, çalışır. Manevi olarak en yüksek makama ulaşmak, maddi tüm makam ve değerlerden vazgeçmeyi gerektirmektedir.

1.5.2. Menkıbe

Menkıbe kavramı sözlüklerde “din büyüklerinin veya tarihe geçmiş ünlü kimselerin yaşamları ve olağanüstü davranışlarıyla ilgili hikâye” (TDKTS, 1988, s. 1007), “bir zâtın fazl ve meziyetine delâlet eden fıkra ve bundan bahs eden makale ve risâle-i medhiyye” (Şemsettin Sami, 1317, s. 1498), “çoğu tanınmış veya tarihe geçmiş kimselerin ahvâline ait fıkralar, hikâyeler” (Devellioğlu, 1982, s. 735) şeklinde tanımlanmaktadır.

Araştırmacılarca yapılan diğer bazı menkıbe tanımları; din büyüklerinin izhar ettikleri kerametleri anlatan küçük hikâyeler (Güzel, 2004, s. 646); evliyaların kerametlerini, hikmetli sözlerini, hallerini, yaşayışlarını anlatan; dinleyenlerde aşk uyandırmayı ve kalplerde çerağ yakmayı amaçlayan eserler (Cebecioğlu, 2009, s. 426); velilerin menkıbelerinin, örnek hal ve hareketlerinin, yaşama şekillerinin anlatıldığı; söz ve tavsiyelerinin nakledildiği eserler; velayetnâme (Uludağ, 2016, s. 243) şeklindedir. Yapılmış olan menkıbe tanımlarına bakıldığında menkıbelerde velilerin hayatından kesitlerin, velilerin insanlara örnek teşkil edecek hal ve hareketlerinin, keramet adı verilen olağanüstü olayların bulunduğu ve menkıbeleri dinleyenlerde ilahi aşk uyandırmanın amaçlandığı söylenebilir.

Arapça nekabe kökünden türeyen menkabe (çoğulu menakıb) sözlükte “öğünülecek güzel iş, hareket ve davranış” anlamlarına gelmektedir. Terimin, çoğul şekliyle ve bu anlamıyla ilk defa 9. yüzyıldan beri kaleme alınmaya ve derlenmeye başlanan hadis külliyatlarında, Hz. Peygamber’in ashabının meziyet ve faziletleri için kullanıldığı görülmektedir. Menkıbe teriminin sufilerin gösterdikleri harikulade olaylar demek olan kerametleri nakleden küçük hikâyeler anlamında 9. yüzyıldan itibaren kullanılmaya başlandığı düşünülmektedir (Ocak, 2016, s. 21). Tasavvufun 12. yüzyıldan itibaren tarikatlar şeklinde örgütlenip İslâm dünyasında yaygınlaşmaya başlamasından sonra hemen her tarikatın piri, tarikatın tanınmış şeyhleri hakkında menâkıb kitapları yazılmıştır. Eserlere menâkıb dışında “tezkire”, “reşehât”, “makâmât”, “nefehât” gibi farklı adlar da verilmiş; bu türden eserlerin yazılmasına günümüze kadar devam edilmiştir (Şahin, 2004, s. 112).

Dini içerikli efsaneler diyebileceğimiz menkıbelerde anlatıcı ve dinleyenler efsanelerde olduğu gibi anlatılanlara inanmaktadır. Menkıbelerde velinin hayatından kesitler, halkın geçmiş ve mevcut inançlarına dayalı olarak hayal gücüyle ortaya çıkardığı keramet adı verilen olağanüstü unsurlarla bir arada bulunmaktadır. Menkıbeler içinde barındırdığı bu unsurlarla velinin Allah katındaki değerini göstererek velayetini ispatlar ve veliyi insanların gözünde sığınılacak bir liman yapar.

1.5.3. Menakıpname

Tasavvuf anlayışının yayılmasında önemli işlev görmüş olan menakıpnameyi, Ocak (2016), tarikata mensup bir velinin menkıbelerinden oluşan, tarikat müritlerini yetiştirerek tarikat bütünlüğünü sağlamak ve tarikat propagandası yapmak amacıyla yazılmış eserlerdir (2016, s. 64) şeklinde tanımlarken; Kaya (2014), menakıpnamenin olağanüstü özelliklere sahip ermiş kişilerin hayatlarıyla ilgili sahnelerin anlatıldığı hikâyeler (2014, s. 554) olduğunu söylemektedir. Artun (2015) ise Dinî-tasavvufî halk edebiyatında bir velinin hayatının çevresinde oluşmuş menkıbe veya kerametleri anlatan eserler (2015, s. 157) diyerek menakıpnameyi açıklar.

Menakıpnameler, bir veliye ait rivayetlerin sözlü kültürde oluşarak halk arasında yayılması ve halk arasında yayılmış olan rivayetlerin bir yazıcı tarafından derlenerek metin haline getirilmesi sürecinden geçerek oluşur. Menakıpname yazıcıları veliyle ilişki içerisinde olan bir derviş; velinin akrabalarından biri; velinin temsil ettiği tarikat zümresinde daha sonraki yüzyıllarda yetişmiş, edebi şahsiyeti kuvvetli ve kültürlü biri; veliyle aynı tarikat zümresinden olup, geleneği bilen ancak kayda geçecek edebî bir şahsiyeti bulunmayan sıradan bir derviş veya tarikat dışından olan bir sanatçı şahsiyet olabilir (Gülerer, 2013, ss. 241-245).

9. yüzyıldan itibaren görülmeye başlayan tasavvuf akımının 11. yüzyıldan beri tarikatlar şeklinde teşkilatlanmasından sonra velilerin kerametleri hakkında anlatılmaya başlanan menkıbeler önce tasavvufî tabakat kitaplarında ve evliya tezkirelerinde yer almış, 13. yüzyıldan itibaren ise tek bir veli hakkında menkıbeleri toplayan menakıpname adlı eserlerde toplanmıştır (Ocak, 2013, s. 25). Bunun öncesinde peygamber ahabının, hulefâ-yı râşidînin, mezhep kurucularının hayatlarından kesitler sunan, onların meziyetlerinden bahseden eserler için de menakıp ismi kullanılmıştır. Menakıpnamelerde birtakım hurafeler ve olağanüstülükler ile birlikte tarihi gerçeklikler, devrin sosyal ve iktisadi hayatına dair bilgiler bir arada bulunmaktadır (Ateş, 2001, ss. 701-702).

Mit, efsane, destan ve peygamber kıssalarından esinlenilerek yeni bir tür olarak ortaya çıkışı uzun zaman almış olan menakıpmeler, bir velinin kerametlerinin anlatan menkıbelerin toplandığı eserlerdir.

1.5.4. Veli

Arapça velâ “ولی” yahut veliye “ولی” (yaklaşmak, yakın olmak) fiilinden gelen veli kelimesi sözlükte “dost, ahab, arkadaş, yardımcı, komşu vs.” anlamlarına gelmekte olup, çoğulu evliyadır. Tasavvuf terimi olarak veli, “Allah’ı seven, dost edinen ve onun tarafından dost edinilen” anlamında kullanılmaktadır (Ocak, 2016, s. 24). Eren, ermiş, veli, evliya ve dost kelimeleri dilimizdeki karşılığı olup eş anlamları ile birlikte “Ermiş, iyi yetişmiş, nefsin terbiye etmiş, Allah dostu, gönül eri, darda kalmışın yardımcısı, hak dostu, olacakları önceden bilen, ilim sahibi, hastalara şifa dağıtan, yolda kalmışları koruyan keramet sahibi, Allah’a yakın olan kimse, vasıl olan, kâmil insan” olarak tanımlanmıştır (Sezgin, 1998, s. 457).

Kur’an-ı Kerimde “Bilesiniz ki, Allah’ın dostlarına hiçbir korku yoktur. Onlar üzülmeyeceklerdir de. Onlar iman etmiş ve Allah’a karşı gelmekten sakınmış olanlardır. Dünya hayatında da, ahirette de onlar için müjde vardır...” (Kur’an-ı Kerim, 10: 62-64) ayetlerinde velilere hiçbir korkunun olmadığı ve onların üzülmeyeceği ifade edilmektedir.

Allah dostu olan bu insanlara veli, ermiş, evliya gibi isimler verilmiştir. Halk arasında bu kişilerin keramet adı verilen olağanüstü güçlere sahip olduklarına inanılmaktadır. Bu güçlerinden dolayı gerek hayattayken gerek ölümlerinden sonra velilere saygı duyulmuştur. İnsanlar, istek ve ihtiyaçları için velileri vesile veya aracı kılarak dua etmekte ve veli mezarlarını aynı amaçla ziyaret etmeye devam etmektedirler.

1.5.5. Keramet

Arapça “كرام” kelimesinden gelen keramet, terim olarak mümin ve salih bir kimsede meydana gelen olağanüstü haller anlamına gelmektedir (Eraydın, 2016, s. 123). Peygamberlere bahşedilen mucize gösterme yeteneği velilerde keramet şeklinde görülmektedir, bu durum İslam dünyasınca benimsenmiştir (Duran, 1995, s. 2). Allah’ın gücünün yetmeyeceği bir şey düşünölmeyeceğine göre, velilerden de kerametın zuhuru imkânsız olamaz. Olağanüstü hadiseler olan kerametler gerektiği zaman zuhur eder ve velinin velâyetini ispatlayıcı niteliktedir (Ocak, 2016, s. 22).

Keramet, Allah’ın sevdiği kullarına bir tür ikram ve ihsanı sayılır, bu niteliğe sahip herkeste görölebilir. Hatta bu vasıflara sahip olmayan bazı kimseler de olağanüstü şeyler

yapabilirler. Dini terim olarak buna, “istidrac” denir (Demirci, 2011, s. 13). Şemseddin Sivasî, Mîâ’da kerametın hak olduğunu, keramet için dine bağıllık gerektiğini, eğer bir âsîden zuhur ederse onun keramet değil istidrac olduğunu belirttikten sonra keramet davası güden kişilerin de ağızına vurularak konuşturulmamasını söyleyerek keramet sahibinin bunu yapmayacağını belirtmektedir (Aslan, 2015, s. 137).

Hristiyan ve Budist azizleri gibi Müslüman olmayan bazı kişilerin gösterdikleri olağanüstülükler, sufilerce “istidrac” olarak adlandırılır. Hristiyan ve Budist azizlerin gösterdiği “istidrac” adı verilen olağanüstülükleri, sûfî nazariyeciler “Allah’ın gayr-ı müslüm kişilere böyle harikulade şeyler vererek onların küfür, kibir ve azâmet duygularının körüklenmesi ve onların böylece mahvolmaları” (Ocak, 2016, s. 23) şeklinde açıklamıştır.

Allah’ın veli kullarına bir ikramı olan keramet iki çeşittir:

1. Manevi ve hakiki keramet: İlim, irfan, ahlak ve ibadette, salih amel ve edebde, sosyal ilişkilerde gösterilen üstün meziyetler ve hasletlerdir.

2. Kevnî ve sûrî keramet: Uzun mesafeyi kısa zamanda alma, az gıdayı çoğaltma, su üzerinde yürüme ve ateşte yanmama gibi hallerdir (Bardakçı, 2000, s. 157).

Birinci maddede belirtilen kerametler velilerin karakter özelliğini gösteren ve olağanüstü durumlar barındırmayan kerametlerdir. Velilere Allah’ın bir lutfu olarak verilmiş olan ve gerekli durumlarda gösterdikleri olağanüstü özellik barındıran kerametler tezimizin konusudur. Tezimizin birinci bölümünde bu kerametler ele alınmıştır.

1.5.6. Motif

Motif birçok güzel sanat dalında olduğu gibi halk edebiyatı ürünlerini de ilgilendiren bir terimdir. Tezimizin konusu nedeniyle burada açıklanması gereken motif kavramı hakkında araştırmacılar tarafından yapılmış tanım ve açıklamalar aşağıda verilmiştir.

Stith Thompson, “The Folktale”de motifi, “Gelenekte kalma gücüne sahip olan masalın en küçük unsurudur. Bu güce sahip olabilmesi için onun müstesna ve dikkati çekebilen hususiyetleri olması gerekir” (Thompson, 1951, aktarıldığı şekliyle Sakaoğlu, 1999, s. 75), diye açıklar. Max Lüthi’ye göre motif “Kendini ananede muhafaza etme gücüne sahip olan, hikâyet etmenin en küçük unsuru masalın en küçük unsuru”dur (Max Lüthi, 1962, aktarıldığı şekliyle Sakaoğlu, 1988, s. 129).

Araştırmacılar arasında motif tanımı ve özellikleriyle ilgili fikir ayrılıkları mevcuttur. Nikolayeviç Vesselovski, bir bütün olarak gördüğü motifin parçalanamayacağını söylerken bu görüşe katılmayan Vladimir Propp ise motiflerin parçalara ayrılabilirliğini düşünmektedir. “Ejderha kralın kızını kaçıır.” motifini örnek olarak ele alan Propp, bu motifin dört parçaya ayrılabilirliğini söyleyerek motifin bir bütün olarak düşünülmesinin doğru olmadığını ve parçalara ayrıldığını ifade eder (2008, s. 17).

Alptekin “*Halk Hikâyeleri’nin Motif Yapısı*” adlı çalışmasında motifi “Hikâye etmenin en küçük unsuru” şeklinde tanımlamış, halk nesrinde motif olabilmesi için olağanüstülük bulunması gerektiğini (2002, s. 288) ifade etmiştir. Boratav’ın “*100 Soruda Türk Halk Edebiyatı*”nda motifle ilgili olarak “küçücük konu kalıpları” (1995, s. 76) ifadesi kullanılır. Kaya, “*Türk Halk Edebiyatı ve Kavramları Sözlüğü*” çalışmasında motifin “mitoloji, masal, efsane, destan ve halk hikâyesi gibi türlerde, yaşama gücüne sahip en küçük ögeye verilen ad” (2014, s. 576) olduğunu ifade eder. Turan Karataş motifi “Edebi eserin en küçük ögesi” olarak tanımlamış ve eserdeki bir ses, söz ya da bağımsız bir ibarenin bazen bir motif olmaya yeteceğini (2001, s. 292) dile getirmiştir. Muhan Bali, “Muhtelif halk hikâyelerinde tekrarlanan hususi bir mana ifade eden hikâye unsurları” (1973, s. 206) şeklinde motifi tanımlar.

Ocak “*Kültür Tarihi Kaynağı Olarak Menakıbnameler*” adlı çalışmasında motifi “Destan, efsâne ve masal gibi anlatım türlerinde cereyan eden, hârikulâde olaylarda sık sık tekrarlanan ve bu olaylara belli bir özellik veren birtakım unsurlar” (2016, s. 107) şeklinde tanımladıktan sonra sonra evliya menkıbelerinde bu motiflerin, velilerin gösterdiklerine inanılan kerametleri temsil ettiğini ifade eder (2016, s. 107)

Ahmet Yaşar Ocak kerametleri derleyerek tasnif etmiştir. Çalışmamızda bazı değişiklikler yaparak esas aldığımız Ocak’ın motif tasnifinde ana başlıklar şu şekildedir:

- A. Velinin kendi vücudunda cereyan eden keramet motifleri
- B. Tabiat varlıkları ve eşya üzerinde cereyan eden keramet motifleri
- C. Hayvanlar üzerinde cereyan eden keramet motifleri
- D. Gizli şeyler üzerinde cereyan eden kerametmotifleri
- E. Mukaddes, insantistü ve gizli güçler üzerinde cereyan eden keramet motifleri
- F. Biyolojik mahiyette keramet motifleri
- G. Veliliğini kabul edenlere yönelik keramet motifleri

H. Veliliğini kabul etmeyenlere yönelik keramet motifleri

(2016, ss. 127-131)

Tezimizde burada belirtilen başlıklara göre tasnif yapılmış, veliliğini kabul edenlere yönelik keramet motifleri ve veliliğini kabul etmeyenlere yönelik keramet motifleri incelediğimiz menakıpnamelerde veliyi sevip sevmediği belli olmayan insanlar üzerinde gösterilen kerametler de bulunması nedeniyle İnsanlara Yönelik Keramet Motifleri başlığı altında birleştirilmiştir.

2. ŞEMSEDDİN SİVÂSÎ'NİN HAYATI, EDEBÎ ŞAHSİYETİ VE ESERLERİ

2.1. Şemseddin Sivâsî

2.1.1. Hayatı ve Edebi Şahsiyeti

1520 yılında Tokat'ın Zile ilçesinde doğmuştur. Horasan'dan Zile'ye gelen Ebü'l-Berekât Muhammed Efendi'nin oğludur. Adı Ahmed'dir, esmer olduğundan Kara Şems diye tanınmıştır (Aksoy, 2010, s. 523).

Halvetiyye tarikatı içerisinde Şemsiyye kolunun kurucusu olan Şemseddin Sivâsî'nin adı Ebü's-Senâ Şemseddin Ahmed bin Ebi'l-Berekât Muhammed bin Ârif Hasan ez-Zîlî Sümme's-Sivâsî'dir. Künyesi Ebü's-Senâ, lakabı Şemseddin, ismi Ahmed, mahlası Şemsî'dir. Esmer olduğu için Kara Şems veya Kara Şemseddin diye ün kazanmıştır. Günümüze yakın kaynaklarda ise Şemseddin Sivâsî ismiyle anılmaktadır (Akkaya, 1997, ss.127-143).

Şemseddin Sivasî ilköğrenimine Zile'de başlar, ardından Tokat'ta bulunan kardeşlerinin yanına giderek Arakiyecizâde Şemseddin Mahvî Efendi'den ders alır. Medrese eğitimini İstanbul'da tamamlayan Şemseddin Sivâsî, Sahn medreselerinde müderrislik yapmaya başlar. Müderrislerin ilim haysiyetine yakışmayacak tarzda yordakçılık yapmalarına rağmen kazasker tarafından aşağılanmalarına şahit olur, bu duruma çok üzülür, Fatih Camii'nde iki rekât tövbe namazı kılarak müderrisliği terk eder ve tasavvuf yoluna girmeye karar verir, İstanbul'dan ayrılıp hacca gider, hac dönüşü Zile'ye giderek vaizlik yapmaya başlar. Buradan Amasya'ya geçip babasının şeyhi Hacı Hızır'ın halifesi Muslihuddin Efendi'ye intisap eden Şemseddin Sivâsî, şeyhinin vefatının ardından bir süre sonra Zile'ye döner. Tekrar Tokat'a giderek Şeyh Mustafa Kirbâsî'ye biat etmek istediye de Kirbâsî Efendi, kendisinin çok yaşlı olduğunu söyleyip altı ay sonra Tokat'a gelecek olan Abdülmecid Şîrvânî'ye intisap etmesini tavsiye eder. Şemseddin, Abdülmecid Şîrvânî'ye on yıl kadar hizmet etmesinin ardından otuz beş yaşlarında hilâfet alıp Zile'ye döner. Sivas Valisi Hasan Paşa, inşa ettirdiği Meydan Camii'nin (Yenicami) vâizlik görevi için kendisini Sivas'a davet eder. Bu daveti, Zile'deki babasının ve Tokat'taki şeyhinin izniyle ailesi ve talebelerini beraberinde götürmek şartıyla kabul eder. Sivas'ta vaizliğin yanı sıra bir tekke açarak irşat faaliyetine başlar. Sivas'ta uzun yıllar irşat faaliyetini sürdüren Şemseddin Sivâsî ömrünün sonlarına doğru III. Mehmet'in davetiyle Eğri seferine katılır. Eğri seferi dönüşünde rahatsızlanıp bir süre İstanbul'da dinlenir. Sivas'a

dönmek için izin talep ettiğinde III. Mehmet kalmasını istemiş, ailesinin yanında ölmeyi arzu ettiğini söyleyince dönmesine müsaade etmiştir. Şemseddin Sivâsî, Sivas'a döndükten kısa bir süre sonra Rebîülevvel 1006'da (Ekim 1597) vefat etti ve Meydan Camii hazîresine defnedildi. Cenaze namazına 60.000 civarında kişinin katıldığı rivayet edilmiştir (Aksoy, 2010, ss. 523-524).

Şemseddin Sivâsî'nin eserlerinin incelenmesinden Arapça'ya ve dinî ilimlere vâkıf olduğu anlaşılmaktadır. Farsça'dan tercümeler yapması, Farsça grameri hakkında bir risâle yazması, ramazan gecelerinde Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî'nin Meşnevî'sini müritlerine okuyup şerh etmesi onun Farsça'yı da bildiğini ortaya koymaktadır. Eğri seferi için İstanbul'a geldiğinde Aziz Mahmud Hüdâyî tarafından karşılandığı, Hüdâyî'nin kendisine büyük saygı gösterdiği, üç gün Hüdâyî Tekkesi'nde kaldığı, bu sırada İstanbul'un ileri gelenleri tarafından ziyaret edildiği, III. Mehmed'in kendisi için Sinan Paşa Köşkü'nde ziyafet verdiği belirtilmektedir. Şemseddin Sivâsî'nin Ehl-i sünnet'in görüşlerine sıkı bir şekilde bağlı olduğu, Ehl-i sünnet dışı görüşlere, Rafıziler'e, Şîa'ya ve Bektaşîler'e karşı son derece sert bir tavır ortaya koyduğu görülmektedir. Şiirlerinde "Şemsî" mahlasını kullanmış, çok sayıda manzum eseri olmakla birlikte zamanının iyi şairleri arasına girememiştir. Bunda şiiri irşad vasıtası olarak kullanmayı tercih etmesinin etkisi vardır; ağıdalı ve mazmunlarla dolu ifadelerden kaçınmıştır. Gazel şeklindeki ilâhileri daha akıcıdır, çoğunda redifli kafiye tercih etmiş, bu tür şiirleri çok tutulmuş ve bir kısmı bestelenmiştir. (Aksoy, 2010, s. 524)

Eserlerinden Süleymâniyye (Süleymânnâme), İbretnüma (Tercüme-i İlâhînâme-i Attâr), Gülşen-âbâd, Mevlid, Heşt Bihişt, Mir'âtü'l-ahlâk ve Mirkâtü'l-Eşvâk, Dîvân-ı Şemsî, Tercüme-i Kasîde-i Bürde, Menâkıb-ı İmâm-ı A'zam, İrşâdü'l-avâm, Menâsik-i Hac (Umdetü'l-huccâc) adlı eserleri manzum; Hallü me'âkîdi'l-Kavâ'id, Zübdetü'l-esrâr fî şerhi Muhtasari'l-Menâr, es-Safâiyih fî tercemeti'l-Levâiyih, Menâzilü'l-ârifin, Menâkıb-ı Çehâr Yâr-ı Güzîn, Umdetü'l-edîb fî't-ta'lim ve't-te'dîb (Kavâid-i Fârisiyye), Emr-i İlâhî ve Huccet-i İlâhî, Nakdü'l-hâtır (Aksoy, 2010, ss. 524-525), Abdülvehhâb Gâzi Menâkıbı adlı eserleri ise mensurdur (Yıldız, 2013, s. 6).

2.1.2. Mensubu Olduğu Şemsiyye Tarikatı

Şemseddin Sivâsî'nin tarikat silsilesi iki koldan Halvetiyye tarikatının ikinci pîri Seyyid Yahyâ-yı Şîrvânî'ye ulaşmaktadır. Şemsiyye tarikatı, Şemseddin Sivâsî'nin yeğeni Abdülmecid Sivâsî'nin İstanbul'a gelmesinin ardından Abdülahad Nûri döneminde

Sivâsiyye adıyla anılmaya başlanmıştır. Kaynaklarda Şemsiyye hakkında fazla bilgiye rastlanmamaktadır (Aksoy, 2010, ss. 524).

Şemseddin Sivâsî, Halvetî tarikatına girerek Muslihuddin Efendi ile Abdülmecid Şirvanî'nin eğitimiyle manevî merhaleler almış ve bu tarikatın “Şemsiyye” kolunu kurmuştur. Şemsiyye şubesinde açık zikir esastır ve zikir esnâsında halkalar oluşturularak deveran yapılır. Bu şubede halvet, riyâzet, mücâhede çok çetin ve kuvvetlidir (Akkaya, 1997, s. 131).

Şemseddin Sivâsî'den sonra yerine oğlu Pîr Mehmed Efendi, onun ardından damadı Receb Efendi postnişin olmuş, tarikat daha sonra Abdülmecid Sivâsî tarafından sürdürülmüş, onun İstanbul'a gitmesiyle Sivas'taki Şemsiyye Dergâhı ikinci planda kalmıştır. Bu dergâhtaki irşat faaliyeti, Şemseddin Sivâsî'nin soyundan gelen şeyhler tarafından tekkelerin kapatıldığı 1925 yılına kadar sürdürülmüştür. Şemsiyye tarikatında uygulanan zikirde Halvetiyye'nin diğer kollarına göre farklılık vardır. Taç Şemsiyye'de halvete işaretir. Yılda bir veya üç halvet tarikatın erkânı diye kabul görmüştür. Taçtaki yirmi dal esmâ-i fûrûdan tek mil ismi olan vedûda, “pul” diye isimlendirilen güller sırr-ı hüviyyete, düğme ise vahdet sırrına işaret sayılmıştır (Aksoy, 2010, ss. 524-525).

2.1.3 Şemseddin Sivâsî'nin Menakıpname Türünde Yazdığı Eserleri

2.1.3.1. Menâkıb-ı Çehâr-Yâr-ı Güzîn

Şemseddin Sivâsî, dört büyük halifenin hayatlarını ve faziletlerini anlattığı bu eserini, 8 Cemâziyelevvel 989/10 Temmuz 1581'de tamamlanmıştır (Taşkın, 2016, s. 41).

16. yüzyıl Anadolu'sunda Şii propagandası ve Anadolu Alevilerince ilk üç halifeye karşı takınılan olumsuz tutum ve anlayışa karşı ehl-i sünnet anlayışını savunup insanlara anlatmak amacıyla Şemseddin Sivâsî, eserini toplumun her kesiminin anlayabileceği şekilde yazmayı tercih etmiştir (Taşkın, 2016, s. 41). Şemseddin Sivâsî'nin menakıpname türündeki en hacimli eseri olan MCYG'de Arapça ve Farsça kelime ve tamlamalara yer vermekle birlikte anlaşılır bir ifade kullandığı görülmektedir.

Eser, on iki bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde Hz. Ebû Bekir'in altmış beş menkıbesi, ikinci bölümde Hz. Ömer'in seksen bir menkıbesi, üçüncü bölümde Hz. Ebû Bekir ve Hz. Ömer'in birlikte olarak yirmi üç menkıbesi, dördüncü bölümde Hz. Osman'ın elli dört menkıbesi, beşinci bölümde Hz. Ebû Bekir, Hz. Ömer ve Hz. Osman'ın birlikte oldukları on dokuz menkıbe, altıncı bölümde Hz. Ali'nin doksan beş menkıbesi, yedinci bölümde dört halifenin birlikte oldukları kırk altı menkıbe, sekizinci bölümde Hz. Ebû

Bekir ile Hz. Ali'nin münazaraları, dokuzuncu bölümde, Aşere-i mübeşşere ve bunlar hakkındaki hadisler, onuncu bölümde Ehl-i beytin menkıbeleri, on birinci bölümde ashâb-ı kiramın menkıbeleri ve on ikinci bölümde ümmet-i merhûmenin sevap ve faziletleri anlatılmaktadır. Eser, Osmanlılar zamanında çok okunmuş ve yayılmıştır (Aksoy,2005, s. 35).

2.1.3.2. Menâkıb-ı İmâmı Âzam

Şemseddin Sîvâsî'nin manzum eserlerindendir, Şubat 1593'te yazılmaya başlanan eser, aynı sene Mayıs ayında tamamlanmıştır. Mesnevi tarzında ve aruzun Mefâîlün / Mefâîlün / Feûlün kalıbıyla yazılmıştır (Aksoy, 2005, s. 31).

Eser tevhit ve naatla başlar. Daha sonra hulefa-i raşidin ve ashap hakkında bölümler yer almaktadır. Bu kısımlarda yer yer çeşitli ayet ve hadisler de bulunmaktadır. Bahs-i halk-ı ef'al, Bahs-i kazâ ve kader, Sual-i kabr, Hasr-i ecdad, Tetâyiru'l-kütüb, Mi'zan, Sırât, Bahsü'l-melaïke, Keramatü'l-evliyâ, Nef-ü sadakati li'l-emvat, Eşratu sâ'ât, Hurûcu dâbbeti'l-arz, İsa (a.s.)'nın nüzûlü, Ye'cûc ve me'cûc, Husûf ve Yemen taraftından çıkacak ateşin beyanından sonra asıl mevzüya girilmekte, bu arada yer yer konuyla ilgili hadislerle de rastlanmaktadır. Şemseddin Sivâsî, eseri ağabeyi Muharrem Efendi'nin arzusu üzerine telif ettiğini ifade etmektedir (Aksoy, 2005, s. 31).

Şemseddin Sivâsî'nin Arapça kaynaklardan derleyerek meydana getirdiği eserdeki keramet gibi görünen olaylar mantık kurallarının dışına çıkmayan, gerçeğe yakın olaylardır. Böyle olması Şemseddin Sivâsî'nin İmâm-ı Azam'ı veliden çok bir fıkıh âlimi olarak görmesinden kaynaklıdır (Eliacık, 1997, s. 26). Eserde yer alan kerametlerin sayıca az olmasının yanında kerametlerde görülen bu az sayıdaki olağanüstülükler de bir tanesi hariç akıl sınırları içerisinde tutulmaya çalışılmıştır.

Eserde biçim özelliklerine pek dikkat edilmemiş, eserin daha ziyade didaktik bir eser olmasına çalışılmıştır. Arapça, Farsça kelime ve terkipler çoktur. Şemseddin Sivâsî, eserinde Alevi, Rafîzi ve Bektâşîleri yermekte ve asıl yolun şariat yolu olduğunu ileri sürmektedir. Bu arada zamane fukahasının hatalarından da bahseder, İmam-ı Azam'dan ibret alınması gerektiğini söyler. İmam-ı Azam'ın fıkıhtaki gücünü anlatırken onun zekâsından da bahseder (Aksoy, 2005, s. 32).

2.1.3.3. Abdülvehhâb Gâzi Menâkıbı

Sivas'ın manevî önderlerinden biri olarak kabul edilen ve Hz. Peygamber'in sancaktarı olarak bilinen Abdülvehhâb Gâzi hakkında yazılmış olan bu küçük hacimli eserin yazma

nüshası Süleymaniye Kütüphanesi, Hüseyin Şemsi Güneren bölümünde bulunan 2 nolu mecmua içerisinde yk.145b-147a'da tespit edilmiştir. Başında herhangi bir başlığın yer almadığı eserde Şemseddin Sivâsî ismine rastlanmasa da yazarın birçok eserini ihtiva eden bir mecmua içinde yer alması, torunu Ahmed Sûzî'nin yazdığı Abdülvehhâb Gâzi menakıpnamesi ile anlatım benzerliği göstermesi, eserin Şemseddin Sivâsî'ye ait olduğu konusundaki kanaati pekiştirmektedir. (Yıldız, 2013, ss. 6-8).

3. MENAKIPNAMELERDEKİ OLAĞANÜSTÜ MOTİFLER

3.1. Velinin Kendi Vücutunda Cereyan Eden Keramet Motifleri

3.1.1. Doğum Sırasında ve Sonrasında Fevkalâde Hallerin Zuhuru

MCYG’de Hz. Ebû Bekir ve Hz. Ali ile ilgili menkıbelerde bu motif kullanılmıştır. Gebelik sürecinde başlayan olağanüstü haller, doğum sırasında ve doğum sonrasında da devam eder. Gebelik sürecinde ve doğum sırasında görülen motifler MIFL’de “T500.-T599. Hamile kalma ve doğum” (Thompson, 1955d, s. 390) maddelerinde belirtilmiştir.

Doğum sırasında ve sonrasında fevkalade hallerin zuhuru motifiyle ilgili ifadeler aşağıda belirtilmiştir.

Hz. Ebubekir’in annesinin her defasında oğlu olur ve her defasında doğan çocuğu ölür. Ebubekir doğduğunda Kâbe’ye giden annesi dua eder, ansızın ortaya bir beyaz el çıkar, Ebû Bekir’in eline yapışır ve bir ses “Ey hakikat üzere olan Allah’ın kulları, doğacak çocuğun (annesi) geldi. Melik ve şefik olan Resulullah’ın sahabesi geldi. Allah azze ve celle onu ölümden size bağışladı ve onu Resulullah’ın halifesi kıldı”. der. Ümmü'l-Hayr bunu işitir ve şükür secdesi yapar (Aslan, 2017, s. 38).

Kâbe’yi tavaf ederken Fâtıma binti Esed doğum sancısı hisseder, Kâbe’nin duvarında çatlak oluşur ve oradan içeri girer. Üç gün sonra kucığında Hz. Ali ile birlikte dışarı çıkar (Aslan, 2017, ss. 449-450).

Hz. Ali, henüz beşikte uyurken Hz. Muhammed yanına geldiğinde onun kokusunu alır, gözlerini açar ve konuşur (Aslan, 2017, s. 451).

Hz. Ali’yi doğumdan sonra ilk kez yıkayan Hz. Muhammed’dir. Hz. Muhammed, Hz. Ali’nin sağ tarafını yıkadığında Hz. Ali kendiliğinden sol tarafını döner (Aslan, 2017, s. 452).

Annesi Hz. Ali’ye gebeyken, kiliseye gidip puta tapmak istediğinde Allah’ın inayetiyle yürek ağrısı tutar ve puta tapma niyetini unutup kendi derdine düşer (Aslan, 2017, s. 453).

Hz. Ali doğduğunda zelzele olur, putların tamamı düşer, tepetaklak olur. Mekke halkı bir olay olduğunu anlar. Gaipten bir ses Hz. Ali’nin doğumunu müjdeler (Aslan, 2017, s. 533).

Daha dünyaya gelmeden başlayan kerametler velinin doğumu sırasında ve doğum sonrasında da devam etmektedir. İfadelere bakıldığında gaipten bir sesin velinin doğumunu müjdelediği, gaipten gelen bir elin veliyi koruduğu, velinin doğumu için Kâbe duvarının

yarıldığı, velinin kendisine gebe olan annesini putlara tapmaktan alıkoyduğu ve velinin henüz bebekken kendisinden beklenmeyecek olgun davranışlar gösterdiği görülmektedir.

Kur'an-ı Kerim'de ve Kutsal Kitap'ta Hz. İsa'nın mucizevi doğumundan bahsedilmektedir. Hz. Ali'nin henüz bebekken olgun davranması ise bizlere Türk destan kahramanlarından Oğuz Kağan'ı hatırlatmaktadır.

Mucize olarak babasız dünyaya gelen Hz. İsa'nın doğuşu Kur'an-ı Kerim'de şu şekilde anlatılmaktadır:

“Bebek şöyle konuştu: Şüphesiz ben Allah'ın kuluyum. Bana kitabı (İncil'i) verdi ve beni bir peygamber yaptı” (Kur'an-ı Kerim, 19: 30).

“İrzını korumuş olan kadını da hatırla. Ona ruhumuzdan üfle miştik. Kendisini de oğlunu da âlemlere (kudretimizi gösteren) birer delil yapmıştık” (Kur'an-ı Kerim, 21: 91).

“Hani melekler şöyle demişti: “Ey Meryem! Allah, seni kendi tarafından bir kelime ile müjdeliyor ki, adı Meryem oğlu İsa Mesih'tir...” (Kur'an-ı Kerim 3: 45). “(Meryem), “Ey Rabbim! Bana bir beşer dokunmamışken benim nasıl çocuğum olur?” dedi. Allah, “Öyle ama Allah dilediğini yaratır. O, bir şeyin olmasını dilediğinde ona sadece ‘ol’ der, o da hemen olur” dedi” (Kur'an-ı Kerim, 3: 47).

Meryem, “Bana hiçbir insan dokunmadığı ve iffetsiz bir kadın olmadığım hâlde, benim nasıl çocuğum olabilir?” dedi. Cebrail, “Evet, öyle. Rabbin diyor ki: O benim için çok kolaydır. Onu insanlara bir mucize, katımızdan bir rahmet kılmak için böyle takdir ettik. Bu, zaten (ezelde) hükme bağlanmış bir iştir” dedi. Böylece Meryem, çocuğa gebe kaldı ve onunla uzak bir yere çekildi (Kur'an-ı Kerim, 19: 20-22).

İncil'de de Hz. Meryem'in. “Kutsal Ruh”tan gebe kaldığı anlatılmaktadır (Matta, 1: 18-25).

İslamiyet öncesi Türk destanlarından *Oğuz Kağan Destanı*'nda kahramanın, Hz. Ali'nin bebekken gösterdiği hallere benzer şekilde henüz bebekken erken olgunlaştığı görülür. Oğuz, annesinin göğsünden yalnızca bir kez süt emer, bir daha emmez. Çiğ et, çorba ve şarap ister. Konuşmaya başlar, kırk günde büyür, yürür ve oynamaya başlar. Oğuz'un fizikî özellikleri “Ayakları öküz ayakları gibi; beli kurt beli gibi; omuzları samur omuzu gibi; göğsü ayı göğsü gibi idi. Vücudu baştan aşağı tüylü idi.” şeklinde anlatılmaktadır. (Bang ve Arat, 1988, s. 11).

3.1.2. Öldürücü ve Tahrip Edici Şeylerden Etkilenmeme

3.1.2.1. Zehirden Etkilenmeme

Bu motif, MCYG’de kendisine hediye edilen zehri içen velinin yaralanmaması şeklinde karşımıza çıkmaktadır. Ermişin içtiği zehirden yaralanmaması MIFL’de “V228.1.1. Aziz, yaralanmadan zehir içer” (Thompson, 1955d, s. 457) maddesiyle gösterilmiştir.

Zehirden etkilenmeme motifiyle ilgili ifadeler aşağıda belirtilmiştir.

Rum Kayserinin elçisi Hz. Ömer’e içlerinde bir doğan, bir tazı ve bir şişe zehrin de olduğu hediyeler getirir. Elçi, zehrin çok kuvvetli olduğunu bir damlasının bile insanı öldüreceğini, böyle bir zehrin padişah hazinesinde bulunması gerektiğini söyler. Hz. Ömer doğanı ve tazıyı salar, zehri eline alır, benim dünyada nefsimden başka düşmanım yoktur diyerek besmele çeker ve zehrin tamamını içer. Elçi şaşırır, mescit kapısında durur, zaman geçtikten sonra bakar ve Hz. Ömer’i sağlıklı şekilde otururken görür. Elçi, Hz. Ömer’in yanına gelir ve iman eder (Aslan, 2017, ss. 210-211).

Menakıpnamede geçen bu motifte düşmanlarına karşı kullanması için hediye edilen zehri içerek ermişin hem velayetini ispatladığı hem de nefsinin öldürerek fenafillâha ulaşma isteğini dile getirdiği görülmektedir. Nefsinin öldürme tarikata giren insanların temel amacıdır, nefsinin öldüren insan tek varlık olan Allah’ın varlığında kaybolacaktır. Bu motifle ermişin gücü anlatılırken diğer yandan bir dervişin öncelikle kendi nefsiyle savaşması gerekliliği vurgulanmıştır.

Zehirden etkilenmeme motifi “Emrah ile Selvi Han” hikâyesinde Emrah’ın bir Hak âşığı olup olmadığını denemek için Şah Abbas’ın vezirlerince ona zehir içirilmesi ve yalnızca Emrah’ın görebildiği pîrin dokunmasıyla etkisiz hale gelen zehrin Emrah’a tesir etmemesi şeklinde (Bali, 1973, s. 142); *Battalnâme*’de ise Battal Gazi’nin MCYG’den yapmış olduğumuz alıntıda da olduğu gibi şişeden içtiği zehirden etkilenmemesi (Demir ve Erdem, 2006, s. 189) şeklinde görülmektedir.

3.1.2.2. Hava Şartlarından Etkilenmeme

Velinin sıcak veya soğuk hava şartlarından etkilenmemesi MCYG’de tespit edilen motiflerdendir. Hava şartlarından etkilenmeyen veli mevsim fark etmeksizin dilediği şekilde giyinebilmektedir. Velinin hava şartlarından etkilenmemesi MIFL’de “D2140.1. Azizin duasıyla hava olaylarının kontrolü” (Thompson, 1955b, s. 379) maddesinde belirtilmiştir.

Hz. Ali'ye soğuk ve sıcak hava şartları etki etmez; yazın kış kıyafetleri, kışın yaz kıyafetleri giyer. Hayber günü gözü ağrıdığı anda ağrısını gidermek amacıyla Hz. Muhammed, ağzının tükürüğünden gözlerine sürer, Hz. Ali bunun sonucu olarak sıcak ve soğuktan etkilenmeme gücü kazanmıştır (Aslan, 2017, ss. 534).

Hava şartlarından etkilenmeme motifi MCYG'de tespit ettiğimiz motifle bire bir aynı şekilde olmamakla birlikte halk hikâyesi türünde de görülmektedir. Kirmanşah Hikâyesi'nde Kirman altı ateş, üstü kar olan Billur-i Ezem'den geçerken ateş yaktığında dua eder ve soğuk rüzgâr eserek Kirman'ı serinletir. Soğuk rüzgârın etkisiyle donacak duruma gelen Kirman yine dua eder, bu kez sıcak rüzgâr esmeye başlar ve Kirman donmaktan kurtulur (Alptekin, 1999, ss.223-224).

Sıcak ve soğuktan etkilenmeme gücü, Şamanizm inancında şamanlarda da görülür. Şamanlar esrik haldeyken, yarı çıplak halde karlar arasında soğuktan etkilenmeden dolaşabilmektedirler (Holmberg, 2014, s. 374).

3.1.3. Olağanüstü Güç ve Dayanıklılığa Sahip Olma

MCYG'de karşımıza çıkan bu motifte veliler hem bedensel hem de ruhsal bakımdan normal insanlara göre olağanüstü şekilde daha güçlü ve dayanıklı kişilerdir. MCYG'de bu motif çok ağır nesneleri kaldırabilme, kuşatılan kaleye mancınıkla atılma, çok sağlam nesneleri bir darbeye kırma, acıya karşı insanüstü dayanıklılık, uzun süre mücadele etme şeklinde görülmektedir. Olağanüstü güç ve dayanıklılık motifleri MIFL'de "D1830. Büyülü kuvvet", "D1840. Büyülü dayanıklılık" (Thompson, 1955b, s. ss. 338, 339), "F610. Olağanüstü güçlü adam" (Thompson, 1955c, s. 176) maddelerinde gösterilmiştir.

Olağanüstü güç ve dayanıklılığa sahip olma motifinin görüldüğü MCYG'de geçen ifadeler aşağıda belirtilmiştir.

Hz. Ali'nin kutsal bir kuvveti vardır. Gaza esnasında günlerce yemek yemeden savaşır (Aslan, 2017, s. 461).

Hz. Ali, Hayber'in on beş bin batman ağırlığındaki kapısını koparır, sağ eline Zülfikar'ı alıp bir darbe ile kapıyı dağıtır (Aslan, 2017, ss. 536-537).

Hz. Ali, namaz kılarken hiçbir şeyden haberi olmaz. Bir savaş sırasında ayağından okla yaralandığında okun temreni kemiğe saplandığı için çıkaramazlar. Cerrah ilaç verip çıkarmayı önerir. Hz. Ali, namaz vaktini beklemelerini, namaz sırasında çıkardıklarında

hiçbir şey hissetmeyeceğini söyler. Cerrah denileni yapar. Hz. Ali ok çıkarılırken hiçbir acı hissetmez (Aslan, 2017, s. 619).

Benî Kurayza ile yapılan savaşta kuşatma devam ederken çevrede mancınıkla atılacak taş kalmaz. Cebrail gelir, Hz. Muhammed'e Hz. Ali'nin mancınıkla kaleye yollanmasını söyler. Hz. Ali mancınıkla kaleye atılır; mancınıkla kaleye atılan Hz. Ali, kale kapısını açar, savaş kazanılır (Aslan, 2017, s. 648).

Hz. Muhammed, bir seferdeyken Sefine'ye askerlerin fazla olan eşyalarını büyük bir kilim üzerinde toplamasını, kilimin uçlarını bağlayıp eşyaları o şekilde taşımalarını söyler. Sefine bütün eşyaları rahatlıkla taşır. Sefine, on deve yükü eşyayı taşıyabilmektedir (Aslan, 2017, s. 718).

Veliler, beden ve ruh bakımından normal insanlara göre daha güçlü ve dayanıklıdır. Savaşlarda, ibadetlerde sahip oldukları bu özellikleri sayesinde sorunların üstesinden gelebilmektedirler. Velilerin olaanüstü güç ve dayanıklılığı, uzun süre bir şey yiyip içmeden savaşabilmeleri ve acı hissetmemeleri gibi kerametler onların vecd halinde olduklarının göstergesidir (Nicholson, 1978, ss. 53-54).

Keramet sahibi olan veliler, manevi güçlerinin yanında fiziksel olarak da güçlü kişilerdir. Bu destansı motifte veliler insanüstü fiziksel dayanıklılıkları ve kuvvetleriyle savaşların kazanılmasında önemli rol oynarlar, Hz. Ali'nin namaz esnasında ayağından ok çıkarılırken bir şey hissetmemesinde daha belirgin olmakla birlikte bütün motiflerde ermişlerin vecd içinde oldukları bu sayede o kuvvete ve dayanıklılığa ulaşabildikleri görülmektedir.

Kahramanın insanüstü kuvvete sahip olması motifi destan ve halk hikâyelerinde de yer alır. Türk destan kahramanlarında görülen bu özellikler menakıpnamelerde velilere atfedilmiştir. Destan kahramanları da yaratılışı itibariyle fiziki olarak olağanüstü güçlüdür ve kahramanlarımız ilahi bir güç tarafından korunur (Düzgün, 2012, s. 11). Ocak, *Battalnâme'de, Danişmendnâme'de ve Saltuknâme'de gördüğümüz* bu kahramanları “gazi-veli tipi” (Ocak, 1997, s. 57) olarak nitelendirir. “Gazi-veli tipi”ne benzerlik gösteren “Alp-eren tipi” kahramanları ise *Oğuz Kağan Destanı ve Manas Destanı*’nda görebiliriz (Çobanoğlu, 2015, ss. 101-106).

Hem İslam öncesi hem İslami dönem Türk destanlarında bu motifi örneklerine rastlanmaktadır. *Dede Korkut Hikâyeleri*’nde Kazan Bey peşinden gelmemesi için çobanı bir ağaca bağlar ancak çoban, bağlandığı ağacı köküyle birlikte yerinden sökerek Kazan

Bey'i takip eder (Ergin, 1998, ss. 47, 131-135). Oğuz Kağan, at sürülerini ve insanları yiyen gergedanı cesareti ve gücüyle yakalar (Demir, 2017, s. 59). Battal Gazi elleriyle demir kapıyı sökerek tutsakları kurtarır (Demir ve Erdem, 2006: 115). *Köroğlu Destanı*'nda Ruşen Ali ağacı kökünden sökebilecek kadar güçlüdür (Ekici, 2004, s. 353). Danişmend Gazi'nin okuyla taş delinir. (Demir, 2004, s. 82).

Hz. Ali Cenklere'nde Hayber'in fethinin anlatıldığı bölümde Hz. Ali'nin otuz üç bin batman ağırlığındaki kale kapısını yerinden kopardığı; bu gaza sırasında Anter'le savaşırken kalkanı yardımıyla kendini korumaya çalışan Anter'i ve kalkanını bir kılıç darbesiyle ikiye böldüğü ve kılıcın yere saplandığı anlatılır (Demir ve Erdem, 2007, ss. 159-161) MCYG'de tespit ettiğimiz motif ile Hazreti Ali Cenklere'nde yer alan motiftaki benzerlikler dikkat çekicidir.

3.1.4. Ermişin Organlarında Görülen Kerametler

MCYG'de bir yerde karşılaştığımız bu motifte ermişin duyduğu üzüntüden dolayı yanan ciğerinin kokusu etrafı sarar. Organlarda görülen olağanüstü hallerle ilgili motifler MİFL'de "D990-D1029. Büyülü vücut uzuvları" (Thompson, 1955b, s. 119) maddelerinde gösterilmiştir.

Motifle ilgili ifadeler aşağıda belirtilmiştir.

Sahabe, Hz. Ebû Bekir'in evinden ciğer kokusu geldiğini ve Ebû Bekir'in ciğeri tek başına yediğini söyleyerek onu Hz. Muhammed'e şikâyet ederler. Gidip baktıklarında ciğer kokusunun kebaptan değil, Hz. Ebû Bekir'in mahşer günü sonunun ne olacağı konusundaki korkusundan dolayı yanan ciğerinden geldiğini görürler (Aslan, 2017, ss. 65-66).

Hz. Ebû Bekir'in mahşer gününü düşündükçe hissettiği korku ve üzüntüden dolayı ciğeri etkilenmiş, yanmış ve kokusu etrafı sarmıştır. Çok acı ve sıkıntı çekmek, büyük bir acıya uğramak anlamlarına gelen ciğeri yanmak deyimini bu menkıbede somutlaştırılmış haldedir.

Bu motifle Hz. Muhammed tarafından cennetle müjdelenen velinin mahşer günüyle ilgili duyduğu yoğun kaygı ve korkusu insanlara örnek olarak sunulmuş ve iman şartlarından olan ahiret inancı hatırlatılarak insanlara bu doğrultuda bir yaşam sürmeleri öğütlenmiştir.

3.1.5. Kur'an-ı Kerim'i Kısa Sürede Hatmetme

MCYG ve MİA'da karşılaştığımız bu motifte veliler ibadet amacıyla tayy-ı zaman ederek kısa sürede Kur'an-ı Kerim'i hatmedebilmektedirler.

Motifle ilgili ifadeler aşağıda belirtilmiştir.

Hz. Ali, eve girdiği anda tilavete başlar oturduğu yerden kalkıp ilk adımını atana kadar geçen süre içerisinde Kur'an-ı Kerim'i hatmeder (Aslan, 2017, s. 580).

İmam-ı Azam iki rekâtlık namazda Kuran'ı hatmeder (Aslan, 2015, ss. 490,493).

Tay (tayy) Sözlükte “dürüp bükme; mesafe katetmek, geçip gitmek” anlamlarına gelmektedir. Tan, tasavvuf terimi olarak tayyı uzak mesafelerin bir anda aşılması veya uzun sürede yapılacak işlerin bir anda gerçekleşmesi olarak tanımlamıştır. (2019, s. 582)

Kur'an'da iki yerde geçen tay, kıyamet günü göklerin Allah'ın kudret eliyle dürüleceğini bildirmek için zikredilmiştir (Kur'an-ı Kerim, 21: 104; 39: 67).

Menakıpnamelerde geçen ifadelerde veli, iki rekâtlık namaz süresinde veya eve girip oturup tekrar kalktığı zamana kadar geçen kısa sürelerde Kur'an-ı Kerim'i hatmedebilmektedir. Veli, sıradan insanlar için imkânsız olan bu eylemi kerametiyle zamanın akış hızını değiştirerek yapabilmektedir.

3.1.6. Öleceği Zamanı Bilme

MCYG'de karşılaştığımız bu motifte veliler ölecekleri zamanı bilmektedirler ve bunu yanındakilere söylerler. Ölüm zamanını bilme sadece kendileriyle sınırlı değildir, başkalarının da ölüm zamanını bilebilir ve bunu o kişilere söylerler. Ölüm ile ilgili kehanet MIFL'de “M341. Ölüm kehanet edilir/bildirilir” (Thompson, 1955d, s. 54) maddesiyle gösterilmiştir.

Öleceği zamanı bilme motifi ile ilgili ifadeler aşağıda belirtilmiştir.

Hz. Ömer, EbûLü'lü'nün kendisini öldürmek istediğini çevresinde bulunanlara söyler. Zilhiccenin yirmi üçüncü günü sabah namazını kılarken EbûLü'lü, Hz. Ömer'i şehit eder (Aslan, 2017, ss. 249).

Hz. Osman şehit edileceğini önceden haber almıştır. Şehit edilmeden önce, rüyasında Hz. Muhammed, ona vaktin geldiğini, yarın görüşeceklerini, gece orucu birlikte açacaklarını söyler (Aslan, 2017, s. 367).

Muaviye, kendi akıbetini öğrenmek için Kufe'ye üç adamını yollar, adamlar farklı zaman aralıklarında Kufe'ye gelir ve hepsi de Muaviye'nin öldüğü haberini halka iletir. Hz. Ali Muaviye'nin ölmediğini bilir ve Muaviye'nin kendisinden sonra öleceğini söyler. Muaviye, kendisinin Hz. Ali'den sonra öleceğini bu şekilde öğrenir (Aslan, 2017, ss. 584-585).

Hz. Ali, öleceğini önceden bilmektedir. İçerisinde bulunduğu Ramazan ayında bunu yanındakilere söyler (Aslan, 2017, ss. 614-615).

Öleceği zamanı bilme motifi Elbistan'da anlatılan bir efsanede de yer almaktadır. Halkın Dede diye hitap ettiği evliya olduğu sanılan bir zat, kendisine yakın gördüğü bazı insanlara öleceği günü, zamanı ve yeri söyler. Mezarının da öleceği yer olan Şardağı'nın tepesine yapılmasını ister. Dede'nin söylediği gün ve zaman geldiğinde kendisini Şardağı'nda ölmüş olarak bulurlar, vasiyeti doğrultusunda oraya defnedirler (Demir, 2013, 1, ss. 92-93).

Gaip hakkında bilgi sahibi olan ermişlerin, ölecekleri zamanı da bildiği yukarıdaki ifadelerden anlaşılmaktadır. İfadelerden birinde ise Hz. Muhammed velinin rüyasına gelerek şehit edileceğini haber vermektedir.

3.1.7. Olağanüstü Uzun Ömür

AGM'de karşılaştığımız bu motifte velinin çok uzun bir yaşam sürdüğü görülür. Olağanüstü yaşam süresi MIFL'de "V229.2.12. Azizlerin olağanüstü uzun ömürleri" (Thompson, 1955d, s. 458) maddesiyle gösterilmiştir.

Olağanüstü yaşam süresiyle ilgili menakıpnamelerde geçen ifadeler aşağıda belirtilmiştir.

Abdurrahman Gazi, daha önce görmüş olduğu Anadolu'yu Hz. Muhammed ve yanındakilere anlatır. Orasının fetih edilip edilmeyeceğini sorar. Hz. Muhammed iki yüz yıl sonra Anadolu'nun fethedileceğini Abdurrahman Gazi'nin de bu fethide yer alacağını ona müjdeler. Abdurrahman Gazi iki yüz yıldan daha uzun süre yaşamış ve Anadolu'nun fethinde savaşmıştır (Yıldız, 2017, s. 38).

3.1.8. Ölüm Sırasında ve Sonrasında Fevkalade Hallerin Zuhuru

3.1.8.1. Edilen Duanın Kabulüyle Ölüm

MCYG'de rastladığımız bu motifte ermişler ve onları seven insanlar dualarında ölümü dilerler, duaları gerçek olur ve ruhlarını teslim ederler. Duanın gücü MIFL'de "V52. Duanın mucizevi gücü" (Thompson, 1955d, s. 438) maddesiyle gösterilmiştir.

Bu motifle ilgili menakıpnamelerde geçen ifadeler aşağıda belirtilmiştir.

Hz. Ömer, her gece yaşlı bir kadının evine gidip onun temizlik ve bakımını yapar. Hz. Ömer öldüğünde onunla geceleri birlikte gezen Abdurrahman, yaşlı kadına gider bakımını artık kendisinin yapabileceğini söyler. Kadın, kabul etmez. Hz. Ömer öldüyse o olmadan

ömür istemem diye Allah'a dua eder, o an duası kabul olur ve canını teslim eder (Aslan, 2017, ss. 288).

Hz. Ali, rüyasında Hz. Muhammed'i görür, ona ümmet arasındaki sıkıntı ve husumetlerden dert yanar. Hz. Muhammed, onların üzerine dua etmesini söyler. Hz. Ali, onların kendisinden daha uygun bir karşılık bulması, onların üzerine daha yaramaz birisinin musallat olması için dua eder. Aynı gün duası kabul olur ve şehit olur (Aslan, 2017, ss. 619-620).

Hasan ve Hüseyin Hz. Ali'yi defnedip dönerken Hz. Ali'nin bir senedir her gün gelip yardımında bulunduğu bir fakir bir adama rast gelirler. Adam, Hasan ve Hüseyin'e durumu anlatır, kendisine yardım eden kişinin iki gündür gelmediğini söyleyerek nedenini sorar. Kendisine yardım eden Hz. Ali'nin öldüğünü öğrendiğinde kendisini mezarına götürmelerini ister. Mezarın başında Hz. Ali'ye kavuşmak için dua eder, orada canını teslim eder (Aslan, 2017, s. 621).

Duanın kabulüyle ölüm motifi *Şahsenem ve Garip Hikâyesi*'nde de görülür. Garip ölünce Senem'in yalvarmasıyla Allah onun da canını alır ve iki sevgili kavuşur (Atnur, 2007, s. 151).

Alıntıladığımız ikinci ifadede Hz. Ali, ümmetin arasındaki sıkıntı ve dertlerden rahatsızdır, bunu rüyasında Hz. Muhammed'e anlatır. Ümmetinin kendisinden daha uygun birisi tarafından yönetilmesi için beddua eder, o gün duası kabul olur ve şehit olur. Diğer iki motifte ise veli ölünce hayatta kalmak istemeyen sevenlerinin duaları kabul olur ve canlarını teslim ederler.

3.1.8.2. Veli Cenazesine İnsan Dışı Varlıkların Katılması

Bu motif, MCYG'de insan dışı varlıkların; cenaze namazı kılmaları, velinin cenazesini yıkayıp kefenlemeleri, veli için yas tutmaları şeklinde karşımıza çıkmaktadır. Meleklerin ve cinlerin veli cenazesine katılması MIFL'de "V241.1. Melekler azizin cenazesine katılır" (Thompson, 1955d, s. 462) maddesiyle gösterilmiştir.

MCYG'de yer alan veli cenazesine melek ve cinlerin katılması motifiyle ilgili ifadeler aşağıda belirtilmiştir.

Hz. Osman'ın cenazesi defnedilmeye götürülürken, arkadan bir bulut peyda olur. Cenazeyi götürenler korkarlar. Bulut içinden kendilerinin (melekler) de cenaze namazı kılmaya geldiğini söyleyen bir ses duyulur (Aslan, 2017, s. 373).

Hz. Osman şehit olduğunda Hz. Muhammed'in mescidinin üstüne üç gün, üç gece cinniler gelir, ağlar, feryat ederler. Bütün halk bunları işitir (Aslan, 2017, s. 373).

Hz. Ali öldüğünde, Hüseyin ve yanındakiler dışarı çıkmalarını söyleyen bir ses duyarlar ve dışarı çıkarlar. Evin içinden Hz. Ali'nin ardından nasıl birisinin halife olması gerektiğine ilişkin konuşmalar duyarlar, sesler kesilince içeri girerler. Hz. Ali'yi gasledilmiş ve kefenlenmiş olarak bulurlar, namazını kılıp defnederler (Aslan, 2017, s. 620).

Veliler, Allah dostu ve keramet sahibi olsalar da ölüm karşısında tüm insanlarla eşit durumdadırlar. Kur'an-ı Kerim'de "Her nefis ölümü tadacaktır..." (Kur'an-ı Kerim, 3: 185, 21: 35) ayetiyle ölümün her canlı için kaçınılmaz olduğu ifade edilmektedir. Doğum anından, hatta daha öncesinde anne karnından itibaren kerametler göstermeye başlayan veliler, ölüm anında ve öldükten sonra da kerametlerini göstermeye devam ederler. Ölüm anında ya da hemen sonrasında görülen kerametler, velinin hayattayken yaptığı gibi, ölümünden sonra da insanlara iyilik yapmaya devam edeceğinin (Duran, 1995, s. 50) bir delilidir.

3.1.8.3. Türbe Ziyaretçilerine Etki Etme

MİA ve AGM'de rastladığımız bu motif türbeleri ziyaret edenlerin karşılaştığı güçlüklerin hallolması, aklındaki şüphelerin giderilmesi ve ziyaretçilerin türbede iken ürpermeleri şeklinde görülmektedir. Din büyüklerinin mezarlarındaki olağanüstü haller MİFL'de "V113.0.1 Türbedeki mucizeler" (Thompson, 1955d, s. 446) maddesiyle gösterilmiştir.

Türbenin ziyaretçilere etkisi ile ilgili menakıpnamelerde geçen motifler aşağıda verilmiştir.

İmam-ı Azam'ın mezarına giden ilim erbaplarının içinde bir konuyla ilgili şüphe varsa ziyaretten sonra o şüphe kaybolur (Aslan, 2015, s. 543).

İmam-ı Azam'ın kabrine gelenlerin müşkülâtı hallolur. Bu durum İmam-ı Azam'ın kerametine delildir (Aslan, 2015, s. 551).

Abdurrahman Gazi'nin kubbe-i pür-envarları ihtiyaç sahiplerine vesile olmaktadır (Yıldız, 2017, s. 37).

Abdülvehhâb Gazi'nin türbesinin heybetinden dolayı gelen ziyaretçilerde ürperme ve titreme olur (Yıldız, 2017, s. 39).

Menakıpnamelerde geçen ifadelere bakıldığında hayatta iken kerametler gösteren, bu gücünü insanlar için kullanan veliler öldükten sonra da türbesini ziyaret edenleri etkilemeye, sevenlerine yardımcı olmaya devam etmektedirler.

Tanınmış şahsiyetlerin mezarları türbeden başka yapının ait olduğu kişinin makam, mevkii, mensup olduğu zümre ve yapının mimari özelliğine göre “kümbet, makam, meşhed, buk‘a, darîh, kubbe, ravza” gibi adlarla da anılmıştır. İslam, en makbul mezarı “en çabuk kaybolan” diye tanımlamasına (Orman, 2012, s. 464) rağmen mezar mimarisinin böyle gelişmesinin nedeni İslam öncesi inançlarda aranmalıdır.

Türk kültüründe mezarlar ilgili birçok inanış ve bu inanışlara bağlı olarak da birçok gelenek ortaya çıkmıştır. Ölünün öbür dünyada yaşamaya devam edeceği inancıyla eşyaları da ölen kişiyle beraber mezara konulur; kişinin ölümünün yedinci, yirminci, kırkinci gününde, altıncı ayında ve yıl dönümünde ölenlerin mezarları ziyaret edilip çeşitli törenler düzenlenir, kurbanlar sunulurdu (İnan, 2006, s. 189-190; Roux, 2015, s. 36). Mezarlara ve ağaçlara nezir olarak çaput bağlanması Şamanizm geleneklerinden biri iken halk içinde dinî bir görev gibi görülerek uygulanmaya devam edilmektedir. Mezar yerleriyle ilgili Şamanizm ve atalar kültü kaynaklı bu uygulamalar İslamiyet’in kabul edilmesinden sonra gerçek veya uydurma veli mezarlarında devam etmiştir (İnan, 1952, s. 25).

Şamanlar öldükten sonra olağanüstü güçlerini devam ettirir ve cezalandırma gücünü kullanabilirler. Şamanizmde ölen kişi için kurban adama geleneği şamanların bu güçlerinden dolayı insanların korkusunun ve korunma isteğinin göstergesidir. Ölmüş şamanın hayali Altaylıyı her yerde takip eder. Ölen şamanın ruhu ölümünden üç veya yedi gün sonra hatta üç, beş veya yedi sene sonra bile görülebilir. İnsan, onun sesini ve konuştuğunu duyar. Kurban isteyen ruh, kendisine itaatsizlik edilirse insanı korkutur ve hastalık getirir. Şamanın akrabaları bu sırnaşık hayalden korunmak için “kaçılkuu” veya “saba” düzenler, onun tasvirini yaparlar ve onu temiz ruhlar (aruu neme) zümresine dâhil ederler (Anohin, 2006, s. 26).

Günümüzde türbeleri ziyaret edip dilekte bulunmak, şifa aramak, temeli İslam öncesi inanca dayanan bu geleneğin devamıdır.

3.1.8.4. Rüya Neticesinde Varlığını Gösterme

Bu motif menakıpnamelerde velinin rüyaya gelerek kendisi hakkında bilgi vermesi, fıkıh usulünün bozulduğundan şikâyet etmesi, karşılaşılan bir sorunun çözümü için yardım etmesi, kaybolan cenazesinin yerini göstermesi şeklinde görülür. Rüya bilgi alma motifi MIFL’de “D1810.8.2. Rüya yoluyla alınan bilgi” (Thompson, 1955b, s. 321) maddesiyle gösterilmiştir.

Rüya neticesinde varlığını gösterme motifiyle ilgili menakıpnamelerde geçen ifadeler aşağıda belirtilmiştir.

Muhammed bin Abdullah el-Ensârî'ye bir soru sorarlar. Soru üzerinde uzun süre düşünmesine rağmen zor gelir ve çözemez. Aklına zorlukları aşan Ebû Hanîfe gelir, ruhuna Fâtiha okur. Düşünde Ebû Hanîfe'yi görür, karşılaştığı soruyu arz eder, İmam-ı Azam soruyu cevaplar. Muhammed, uyandığında sorunun cevabını yazar, insanlara bu şekilde cevap verir (Aslan, 2015, ss. 515-516).

Şemseddin Sivâsî, Menakıb-ı İmam-ı Azam eserini yazarken acaba İmam-ı Azam'ı rüyamda görür müyüm diye düşünür. Bir gün rüyasında Hz. Muhammed için bir ziyafet verildiğini, ziyafette bütün işlerin İmam-ı Azam tarafından yürütüldüğünü görür. Hz. Muhammed peygamberliği süresince şariat sofrasını sermiş, ümmet ondan azığını almıştır. Ebû Hanîfe bu sofraya hakemdir (Aslan, 2015, ss. 521-525).

Şemseddin Sivâsî, rüyasında İmam-ı Azam'ı keyifsiz ve kaşında bir yara varken görür. Sebebini sorduğunda zamane fakihlerinin usulü bozmalarının buna neden olduğunu söyler (Aslan, 2015, ss. 527-528).

Bir savaşta şehit düşen Abdülvehhâb Gazi'nin cesedi nehre düşer Sivas civarına sürüklenir ve üzeri kumla kapanır, bulunamaz. Sivas'tan bir azizin rüyasında Abdülvehhâb Gazi cenazesinin bulunduğu yeri gösterir ve oradan çıkarılmasını ister. O kişi cenazeyi şehit düştüğü andaki gibi bozulmamış halde rüyasında gösterilen yerde bulur (Yıldız, 2017, s. 39).

Rüyanın, araştırmacılar tarafından uykudayken bedeni terk eden ruhun yaşantısı, Tanrı ya da kötü huylu cinler tarafından insana iletilen duygular, akıl dışı arzuların bir tatmin arayışı şeklinde farklı tanımlamaları yapılmıştır. İnsanın iç dünyasından gelen mesajların kendini rüya olarak gösterdiğini ortaya koyan Freud'a göre rüyalar, akıl dışı ve asosyal insan doğasının ürünüdür. Carl Gustave Jung'un görüşüne göre rüya, bilinç dışımızda yer alan yüce bir bilgeliğin kendini orataya koyuş biçimidir (Fromm, 2017, ss. 43-44, 117). İnsanın yaşadığı hadiseler ve bu hadiselerin ortaya çıkardığı duygu ve düşünceler, bilincini ve bilinçaltını etkileyebilir. Bu etki sonucunda insanların korku, sevinç, öfke gibi duyguları gördükleri rüyada açığa çıkabilir.

Altay Şamanist inancında rüya kavramı uyku esnasında ruhun bedeni terk ederek dolaşmasıyla açıklanır. "Altaylıların inançlarına göre tın, süne ve kuttan başka insanın

“yula” denilen bir eşi de vardır. İnsan uyurken “yula”sı her yerde dolaşabilir. Düş dediğimiz işte bu yulanın gördüğü şeylerden ibarettir” (İnan, 2006, s. 177).

Kutsal Kitap’ta ve *Kur’an-ı Kerim*’de rüyayla ilgili mucizelerden bahsedilmektedir.

Babil kralı Nebukadnessar’ın gördüğü rüyayı kimse yorumlayamaz, bunun üzerine sinirlenen kral, Daniel ve arkadaşları dâhil Babil’deki bütün bilgelerin öldürülmesi emrini verir, Daniel ve arkadaşları rüyayı yorumlayabilmek için Tanrı’ya yakarır ve böylece Daniel’e rüyasında kralın gördüğü rüya ve anlamı bildirilir, Daniel bu sayede kralın rüyasını yorumlayabilmiştir (Daniel, 2: 1-45). *Kur’an-ı Kerim*’de ise Hz. Yusuf’un peygamber olacağı anlamında yorumlanan rüyasında on bir yıldız, güneş ve ay görmesi (Kur’an-ı Kerim, 12: 4), yine Hz. Yusuf’un kralın gördüğü rüyayı yedi yıl bolluk ve yedi yıl kıtlık şeklinde doğru yorumlaması anlatılır (Kur’an-ı Kerim, 12: 46-49).

İslamiyet öncesi Türk yazınına ait bir rüya motifi, Paris’deki *Oğuzname*’de geçer. O zamanlar Oğuz yakınlarında Ulu Türk deneni “ak sakallı ve ak saçlı ihtiyar bir adam bir gün uykusunda bir yay ve üç gümüş ok görür. Yayın bir ucu güneşin doğuşu, diğer ucu güneşin batışına uzanmaktadır. Üç gümüşten ok ise, gecenin içinde uçup gider. İhtiyar adam uyanınca, Oğuz Kağan’a gördüğü rüyayı anlatarak “Ey Kağanım, mavi gökyüzü [Gök Tanrı] bana rüyamda göstermiş olduğu toprakları senin boyuna bağışlayacak.” der. Oğuz, ölmeden önce çocuklarına bir yay ve üç ok dağıtır (Roux, 2015, s. 97-98).

Battalnâme’de rüya, gelecekteki olaylar için ilk duyuru ve mesaj olarak kullanılır. Battal Gazi’nin doğumu, adı, özellikleri, babasının gördüğü rüyada belirlenir. Battal Gazi çaresiz kalınca düşman bilinenler rüya vasıtasıyla dost olabilmektedir. Hz. Muhammed, Battal Gazi’nin mücadele ettiği Mihraseb’in veziri Behnam’ın rüyasına gelerek ona mücadelede yaralanan Battal Gazi’nin yerini gösterir ve onu tedavi etmelerini söyler. (Köksal, 1983, ss. 181-183)

Trabzon’da derlenmiş bir efsanede Ahi Evran ölümünden beş yüz yıl sonra bir Trabzonlunun rüyalarına girerek cenazesinin bulunduğu yeri ona söyler ve kendisini oradan çıkarmalarını ister (Demir, 2013, 1, s. 49).

Destan, efsane, masal, halk hikâyesi gibi halk anlatılarında da yaygın olarak kullanılan rüya motifleriyle menakıpnamelerde velilerin öldükten sonra insanlarla iletişim kurmalarının sağlandığı yukarıdaki ifadelerden anlaşılmaktadır.

3.1.8.5. Veli Cenazesinin Bozulmaması

AGM’de görülen bu motifte veli bir azizin rüyasına gelerek cenazesinin bulunduğu yeri gösterir, gidip bakıldığında cenazesi gösterdiği yerde bozulmamış şekilde bulunur. Velinin cenazesinin bozulmaması motifi MIFL’de “V229.2.8. Aziz’in bedeni uzun süre bozulmadan toprakta kalır” (Thompson, 1955d, s. 458) maddesiyle gösterilmiştir.

Motifle ilgili ifadeler aşağıda verilmiştir.

Bir savaşta şehit düşen Abdülvehhâb Gazi’nin cesedi nehre düşer Sivas civarına sürüklenir ve üzeri kumla kapanır, bulunamaz. Sivas’tan bir azizin rüyasında Abdülvehhâb Gazi cenazesinin bulunduğu yeri gösterir ve oradan çıkarılmasını ister. O kişi cenazeyi şehit düştüğü andaki gibi bozulmamış halde rüyasında gösterilen yerde bulur (Yıldız, 2017, s. 39).

Veli cenazesinin bozulmaması motifi Trabzon’da derlenmiş bir efsanede de yer almaktadır. Ahi Evran’ın ölümünden beş yüz yıl sonra bir Trabzonlu Ahi Evran’ı rüyasında görür. Adam aldırılmaz, Ahi Evran Dede adamın rüyasına girmeye devam ederek “Ne olur, beni buradan çıkarın.” der. Rüyayı gören adam durumu komşularına anlatır. Hep Birlikte mezar yerini bulurlar, Mezarı açtıklarında Ahi Evran Dede’nin cenazesini dün koyulmuş gibi bozulmamış halde bulurlar (Demir, 2013, 1, s. 49).

3.2. Tabiat Varlıkları Ve Eşya Üzerinde Cereyan Eden Keramet Motifleri

3.2.1. Maddelerin Mahiyet Ve Niteliklerini Değiştirme

Maddelerin mahiyet ve niteliklerini değiştirme motifi gözyaşının inciye dönüşmesi ve kumun kâse şeklini alması şeklinde yer almaktadır. Nesnelerin niteliklerinin değişmesi MIFL’de “D475.4. Nesnenin mücevhere dönüşmesi” (Thompson, 1955b, s. 54), “D450. Nesnenin başka bir nesneye dönüşmesi” (Thompson, 1955b, s. 46) maddeleriyle gösterilmiştir.

Kur’an-ı Kerim’de Hz. Musa’nın mucizelerinden asasının yılan ve ejderhaya dönüşmesi anlatılmaktadır. (Kur’an-ı Kerim 20: 17-21; 7: 106-107)

Maddelerin mahiyet ve niteliklerini değiştirme motifi efsanelerde de yer almaktadır. Niğde ili Bor ilçesinde derlenen bir efsaneye göre Kuddusi Baba, tarlada çalışırken ziyaretine gelen iki kişinin “Bu adam evliya olsa tozla toprakla uğraşır mı?” diye konuşmaları kendisine malum olur. Adamlardan birini yanına çağıran Kuddusi Baba, adama eteğini açmasını söyler. Adamın eteğine bir kürek toprak atar, toprak altına dönüşür. Adama dök

eteğini deyip altınlar yere döküldüğünde tekrar toprak olur. Durumu gören adamlar özür dileyerek ayrılırlar (Demir, 2013, 2, ss. 180-181).

Ordu ili Gököy ilçesi Damarlı beldesinde anlatılan bir başka efsanede demircilik yapan Veli Hatip'in çok güzel bir eşi vardır. Çevredeki eşkıya topluluklarından birinin başı bunu duyar, Damarlı'ya gelerek Veli Hatip'ten atları için yetiştiremeyeceği sayıda nal ve mih kesmesini aksi takdirde kendisini öldüreceğini söyler. Veli Hatip drumu karısına anlatır. Karısı, bir leğene toprak, su ve eski demir parçaları koyup yoğurur. Leğenden bir parça toprak alır ve nal şeklini verir. Veli hatip de deliklerini delip kenara atar, Çamur, yere düşer düşmez demir olur (Demir, 2013, 1 ss. 257-258).

3.2.1.1. Gözyaşının Cevhere Dönüşmesi

MCYG'de geçen bu motifte velinin zor bir anında gözyaşının cevhere dönüşmesiyle sorununun çözüldüğü anlatılmaktadır.

Motifle ilgili ifadeler aşağıda belirtilmiştir.

Hız. Ebû Bekir tüm mal varlığını insanlara yardım amacıyla dağıtmıştır. Bu haldeyken kendisinden on iki bin akçe yardım isteyen birisi gelir. Ebû Bekir, ona yardım amacıyla bir Yahudi'den borç alır, yarın ödeyeceğini, ödeyemezse nefisini alacaklısına kul edeceğini söyler. Ödeme günü geldiğinde parayı bulamaz, kızı Ayşe'yle vedalaşıp helalleşmeye gider. Ebû Bekir ayrılıp giderken Ayşe'nin gözünden bir damla yaş akar, yere düştüğünde o gözyaşı damlası bir cevher olur, Ebû Bekir cevheri alıp pazara satmaya götürür. Allah Cebrail'e emreder, Cebrail Cennet hazinesinden yirmi bin altın alır ve Ebû Bekir'den o cevheri yirmi bin akçeye satın alır. Yahudi gelip Ebû Bekir'den alacağını isteyince Ebû Bekir altınları Yahudi'ye verir. Altınların bir yanında "lâ ilâhe illallah Muhammedün resûlullâh" ve diğer yüzünde "kul hüvallahu ahad" sûresi kudret kalemîyle yazılmıştır. Bunu gören Yahudi Müslüman olur (Aslan, 2017, ss. 87-89).

Birden çok motifin iç içe geçtiği bu bölümde bütün maddi varlığıyla insanlara yardım eden veli borç alarak yardıma devam eder, nihayetinde zor durumda kalan veli kerametiyle zor durumdan kurtulur. “Allah, kullarına çok lütfkârdır, dilediğini rızıklandırır. O, kuvvetlidir, mutlak güç sahibidir.” (Kur'an-ı Kerim, 42: 19) ayetinde belirtildiği gibi Allah sevgili kulunu zor durumunda rızıklandırmıştır. Bu kerameti gören bir Yahudi de Müslüman olur.

3.2.1.2. Kumun Kâseye Dönüşmesi

MİA’da karşılaştığımız bu motif, Hac yoluna giden veli ve yanındakilerin ihtiyacını karşılamak amacıyla veli kumu kâseye dönüştürmesi şeklinde görülür.

Motifle ilgili ifadeler aşağıda belirtilmiştir.

İmam-ı Azam bir grup sofı ile birlikte hacca giderken yolda yemek için dururlar. Yemekler dağıtılırken bir kâse eksik kalır. İmam-ı Azam eliyle kuma bir çukur açar, üzerine sofralar serer, bakışıyla birlikte o kum bir kâseye dönüşür (Aslan, 2015, s. 381).

3.2.2. Kurumuş Ağacı Yeşertme

MCYG’de iki örneğiyle karşılaştığımız bu motiflerden birinde veli gücünü ispatlama amacıyla nar ağacını yeşertir, ikincisinde ise veli sefer sırasında yanındaki kişinin dileğini gerçekleştirmek amacıyla hurmalıktaki ağaçları yeşertmektedir.

Kurumuş ağacı yeşertme motifi MİFL’de “F810. Olağanüstü ağaç, bitki, meyve vs.” (Thompson, 1955c, s. 215) maddesiyle gösterilmiştir.

Motifle ilgili MCFG’de tespit edilen ifadeler aşağıda belirtilmiştir.

Ebu Talib, Mîrem’i ziyaret ettiğinde kurumuş bir nar ağacı görür. Şeyhten imtihan amacıyla kurumuş ağaçta yaprak ve meyve göstermesini ister. Şeyh Allah’a dua eder, ağaç yapraklanır ve meyve verir. Şeyh Ebu Talib’e bir tane nar verir, Ebu Talib o nardan yer. O narlardan meniye sirayet eder, Hz. Ali o meniden doğar (Aslan, 2017, s. 449).

Hz. Hasan ve İbni Zübeyr bir sefere giderler. Yolda bir hurmalık görürler, ağaçlar kurumuş haldedir. İbni Zübeyr, “Keşke ağaçlar kurumamış olsalardı.” diye Hz. Hasan’a söyler. Hz. Hasan dua eder, ağaçlar tekrar yeşerir (Aslan, 2017, s. 866).

Kuru odunu ağaç haline getirme motifi, Hristiyan azizlerin menkıbelerinde yer almaktadır. Bu menkıbelerden birinde Aziz Curcis, imana davet ettiği hükümdarın yakını olan Meclitis’in ağaç eşyayı dallı budaklı bir ağaç haline getirme teklifi üzerine ahşap eşyayı hangi ağaçtan yapıldıysa tekrar o türden yeşil ağaç haline getirmiş, bu olaya şahit olan hükümdarın iman etmesini sağlamıştır. Başka bir menkıbede ise bir kadının teklifi üzerine Aziz Circus, evin ortasındaki tahta direği meyveli bir ağaca dönüştürmüş ve kadının iman etmesini sağlamıştır (Ocak, 2013, ss. 272-273).

Türk kültüründe ağacın kuruması Tanrı kutunun gitmesini ve ölümü; tekrar yeşermesi ise giden kutun geri gelmesini temsil eder (Ergun, 2004, ss. 216-217). Bu motifle velinin ağacı yeşerterek Tanrı kutunun geri gelmesini sağladığını söyleyebiliriz.

Hristiyan azizle ilgili anlatılan olaylarla menakıpnamelerde tespit ettiğimiz ifadeler arasında farklılıklar olmakla birlikte temeldeki olayın benzerliği dikkat çekicidir. Circus ve Mirem'in ağacı yeşertmelerinin imtihan için olması iki anlatıdaki bir başka ortak yöndür. Farklı kültürlerde birbirine benzeyen iki menkıbeyle karşılaşılması kültürler arası etkileşimi gözler önüne sermektedir.

3.2.3. Bir Maddeyi Yoktan Var Etmek

Yoktan var etmek Allah'a mahsustur ancak veliler Allah'a dua ederek, bir maddenin yoktan var olmasını sağlayabilmektedirler. MCYG'de geçen bu motifte misafirlerine ikram edecek yiyeceği olmayan ermişin dua etmesiyle boş çömleğin yiyeceklerle dolması anlatılmaktadır. Dua ederek yiyecek temin edilmesi MIFL'de "D1030.1.1. Dua yoluyla sağlanan yiyecekler" (Thompson, 1955b, s. 128) maddesiyle gösterilmiştir.

Bir maddeyi yoktan var etmek motifiyle ilgili ifadeler aşağıda belirtilmiştir.

Hz. Osman'ın verdiği ziyafetten eve dönen Hz. Ali ziyafet verecek imkânı olmadığı için üzgündür. Bunu gören Hz. Fatıma, Hz. Ali'ye Hz. Muhammed'i yemeğe davet etmesini söyler. Hz. Muhammed'in Allah'ın sevgilisi olduğunu, Allah'ın ona ikram edeceğini ve yemek vereceğini söyler. Davet üzerine Hz. Muhammed ve ashâbı Hz. Ali'nin evine giderler. Evde yiyecek bir şey yoktur, Hz. Fatıma boş bir çömleği ateşin üzerine koyar ve gelenlere yemek ikram edebilmek için Allah'a dua eder, çömlek yemekle dolar (Aslan, 2017, s. 873).

Gökten sofranın indirilmesi Hz. İsa'nın mucizelerindendir. Kur'an-ı Kerim'de havarilerin isteği üzerine Hz. İsa'nın Allah'a dua etmesi ve bu dua neticesinde gökten sofranın indirilmesi anlatılmaktadır. (Kur'an-ı Kerim, 5: 112-115).

Menkıbede anlatılan olayda misafirlerine sunacak yemeği olmayan velinin dua etmesiyle çömleğin yemekle dolması ve Hz. İsa'nın dua ederek gökten sofranın indirilmesi kıssası benzerlik göstermektedir. Buna dayanarak, motifin kaynağı olarak Kur'an-ı Kerim'deki bu kıssa gösterilebilir.

3.2.4. Tabiat Kuvvetlerini Ve Olaylarını Yönetme

Bu başlık altında ele aldığımız motiflere bakıldığında velilerin toprak, ateş, hava, su ve güneşe tesir ettikleri görülmektedir. Depremi durdurma başlığında geçen ifadelerde Hz. Ömer'in anâsır-ı erba'ya (dört unsur) hükmedebildiği de ifade edilmektedir. Tarih kaynakları dört unsur inancının İslamiyet'e girmeden çok önce eski Türklerce tanındığını göstermektedir. Bu anlayış Türklerde geçmişte bazen dört unsur, bazen beş unsur şeklinde görülmüştür. Su, ateş ve toprak sabit olmak üzere, dördüncü ve beşinciler yerine ve zamanına göre hava, ağaç, demir, güneş ve ay olarak değişiklik göstermiştir (Ocak, 2013, s. 239).

Deprem, sel, yıldırım tabiatta kendiliğinden gerçekleşen ve bugün nedenleri bilimsel olarak bilinen olaylardır. Eski Türk kavimlerinde yaygın inanişâ göre Türk Tanrısı tarafından Türklere verilmiş olan cada yahut yada denilen sihirli bir taş yardımıyla şaman: yağmur, kar, dolu yağdırabilmekte hatta fırtına çıkarabilmektedir (İnan, 2006, s. 160).

Eski Türklerde tabiat kuvvetleri üzerinde hâkimiyet kurabilme düşüncesi, İslamiyet'in kabulünden çok öncedir. Hun ve Göktürklerdeki inanişâ göre Hükümdar semavi menşelidir, yağmur, kar, dolu yağdırabilir, fırtına çıkarabilir. Hunlar düşmanlarını fırtına, yağmur, dolu vs. çıkararak savaşlarda perişan etmişlerdir. Bu işi yapan kişiler sayesinde 5. yüzyılda Cücenler'e karşı kendilerini korumuşlardır (Ocak, 2013, s. 162-163).

Altay Şamanizmine göre yıldırım, şimşek ve diğer doğa olayları Tanrı Ülgen'in güç ve iradesine bağlıdır (İnan, 2006, ss. 29-30). İslam inancında ise tabiat olaylarını düzenlemeyle dört büyük melekten biri olan Mikail görevlidir (Şentürk ve Yazıcı, 2017, s. 49).

Tabiat kuvvetlerine ve olaylarına hükmetme motifi *Cevâhirü'l-Ebrâr min Emvâc-ı Bihâr*'da da yer almaktadır. Mâverâünnehir bölgesinin padişahının isteği üzerine Ahmet Yesevi dua ederek güçlü bir yağmur yağdırır, böylece bir dağı dümdüz eder (Özünel, 2016, ss. 21-22).

İncelediğimiz menakıpnamelerden MCYG'de karşılaştığımız motiflerde veli depremi durdurur, ateşe hükmeder, güneşi karartır, akarsuların suyunu azaltıp çoğaltabilir.

3.2.4.1. Depremi Durdurma

MCYG’de karşılaştığımız bu motif, velinin kırbacıyla yere vurarak depremi durdurması şeklindedir. Depremi durdurulması motifi MIFL’de D1544. Sihirli nesne depremleri kontrol eder. (Thompson, 1955b, s. 266) maddesiyle gösterilmiştir.

Menakıpnamelerde geçen depremi durdurma motifi ile ilgili ifadeler aşağıda belirtilmiştir.

Medine’de deprem olur, halk korku ve ızdıraba düşer, Hz. Ömer kırbacıyla yere vurur, “Allah’ın izniyle sakin ol.” der, o vakit yer sakinleşir, deprem durur (Aslan, 2017, s. 236).

Hz. Ömer’i anâsır-ı erba’ya (dört element) hükmeder. Bir deprem olup halk korktuğunda Hz. Ömer, depremin sebebini Hz. Muhammed’den duyduğu şekilde zina ve zulmün halk arasında yayılması olduğunu söyler. Kendisi ve orada bulunan herkes tövbe eder. Hz. Ömer kırbacını yere vurur, sen bu tövbe-kârların altında deprenirsin, sakin olup durmazsan sana bir kırbaç vururum ki kıyamete dek söylerler, der. Yer sakinleşir (Aslan, 2017, s. 298).

İkinci ifadede depremin nedeni halkın, yaptıkları zina ve zulüm nedeniyle Allah tarafından cezalandırılmasıdır. Halife Ömer sorumluluğu altındaki halkı doğru yola çağırır, tövbe etmelerini sağlar ve ardından kırbaç ile yere vurarak depremi durdurur. Halkın fahiş işlerden uzak kalması gerektiği, aksi takdirde başlarına felaket gelebileceği, tövbe kapısının insanlar sürekli açık olduğu iletileri verilirken aynı zamanda veli de depremi durdurarak velayetini ispatlar.

3.2.4.2. Ateşe Hükmetme

MCYG’de üç yerde karşılaştığımız ateşe hükmetme motifinde veli, yakıtı olmayan bir lambanın yanmasını sağlar, çıkan yangını ve üzerinden geçen herkesi yakan kuyuyu emriyle söndürür. Ateşe hükmetme motifi MIFL’de “D1271. Büyülü ateş” (Thompson, 1955b, s. 159) ve “D2158.1.3. Ateş azize itaat eder” (Thompson, 1955b, s. 389) maddeleriyle gösterilmiştir.

Ateşe hükmetme motifiyle ilgili menakıpnamelerde geçen ifadeler aşağıda belirtilmiştir.

En’am suresinin nazil olduğu günün gecesinde ashap toplanır, lambanın yağı bir süre sonra biter, Hz. Muhammed’in isteğiyle Ebû Bekir ağzının suyundan lambaya koyar, lamba günlerce, Hz. Ayşe’nin evine bir münafık gelene kadar yanmaya devam eder (Aslan, 2017, s. 127).

Medine’de bir yangın çıkar, Hz. Ömer’e yangını haber ederler. Hz. Ömer, bir saksı parçasına "Ey ateş, Allah’ın izniyle sakin ol." yazar, o saksı parçasını ateşe bırakırlar, Allah’ın izniyle ateş söner (Aslan, 2017, s. 236).

Yemen yolu üzerinde Çâh-ı Aden adında üzerinden geçenlerin yandığı, ateş dolu bir kuyu vardır. Kuyudan haberdar olan Hz. Ömer, kuyuya varır ve kırbaıyla kuyunun başı üzerine vurur ve “Korkmaz mısın Ömer’in kırbacından ki ümmet-i Muhammed’i yakarsın.” der. Ateş kuyuya girip kaybolur, o ateş kıyamete dek bir daha ortaya çıkmaz (Aslan, 2017, s. 300).

Yukarıdaki ifadelerde ateşin farklı karakterlere büründüğü görülebilir. İlk ifadede mümin, münafık ayırabilen ve yakıtsız yanabilen ateş, diğer ifadelerde halkı korkutucu bir hüviyet kazanmıştır. İnsanları korkutan ateş velinin emri karşısında itaat etmektedir.

Ateşe hükmetme motifi efsanelerde de yer almaktadır. Aksaray ili Çimeli köyünden derlenen bir efsanede “Ali Baba, Hasan Dağı’na Hasan Dede’yi ziyarete giderken mendiline koyduğu bir avuç közü hediye olarak götürür. Köz yanmasına rağmen mendil bundan etkilenmez.” (Demir, 2013, 2, s. 118). Denizli ili Çal ilçesi İsabeyli köyünden derlenen bir başka efsanede Merkez Efendi’nin kavuğunda ateş ile barut yan yana durmaktadır (Demir, 2013, 2, s. 200).

Türk kültüründe mukaddes sayılan; temizlenme, kötü ruhları kovma, korunma, fal bakma amaçlarıyla kullanılan ateş ve cenaze ritüellerinde de kullanılmıştır. (Boratav, 2012, ss. 34-35; Roux, 2015, ss. 39-40; İnan, 2006, ss. 66-71). Ateş, Şamanistlerin törenlerinde mutlaka bulundurulmuş, kurban edilen hayvanların bir parçası da ateş ruhuna sunulmuştur (İnan, 2006, s. 71). Orhon ve Yenisey Yazıtlarında ateşle ilgili hiçbir işaretin bulunmaması, doğudaki T’u-küelerce bu kültün bilinmediğini göstermektedir. Ateş kültünü batıdaki T’u-küeler, eski İranlılardan almış, ardından bu kült Türk dünyasına çok hızlı şekilde yayılmıştır (Roux, 2015, s. 40). İran dinlerinden Zerdüştilik ve Mazdeizm’de kutsal sayılan ateş, tapınma objesi olarak görülür (Barthold, 1975, s. 54).

3.2.4.3. Güneş Tutulması Meydana Getirme

Bu motif MCYG’de açık sırtına güneş gelen velinin öfkelenip güneşe bakmasıyla onu karartması ve velinin ölümü üzerine yeryüzünü karanlığın sarması şeklinde görülmektedir. Velinin rahatsız olması ve ölümü üzerine tutulma MIFL’de “D1812.5.1.4. Kötü bir alamet olarak tutulma” (Thompson, 1955b, s. 328) maddesiyle gösterilmiştir.

Motifle ilgili MCYG’de geçen ifadeler aşağıda belirtilmiştir.

Hz. Ömer bir yerde oturmuş hırkasını yamarken sırtı açık olduğundan güneşe maruz kalır ve etkilenir. Güneşe dönüp dikkatle bakınca güneş kapkara olur, her yer karanlığa bürünür. Cebrail, Hz. Muhammed'e gelir, Hz. Ömer'e güneşe şefkatle bakmasını söylemesini yoksa güneşin kıyamete dek bu şekilde kalacağını söyler. Peygamber, Hz. Ömer'i çağırır ve durumu anlatır. Hz. Ömer güneşe şefkat nazarıyla bakınca güneş önceki aydınlığına kavuşur (Aslan, 2017, ss. 199-200).

Hz. Ömer, şehit edildiğinde yeryüzünü karanlık sarar (Aslan, 2017, s. 253).

3.2.4.4. Akarsuya Hükmetme

Canlı cansız tüm varlıklar üzerinde keramet gösterme gücüne sahip olan veliler, akarsulara da hükmedebilmektedirler. Bu motif MCYG'de halkın yaşadığı sorunlar üzerine ermişin ırmağın suyunu arttırması ve ermişin ırmağın suyunu azaltması şeklinde karşımıza çıkar. Velinin suyu kontrol etmesi MIFL'de "D2151. Suların büyüğü kontrolü" (Thompson, 1955b, s. 385) maddesiyle gösterilmiştir.

Ermişin akarsuya hükmetmesi motifi ile ilgili ifadeler aşağıda belirtilmiştir.

Hz. Ömer zamanında Amr İbnü'l-Âs Mısır'ı fetheder ve oraya hâkim olur. O devirde Mısır'da Nil ırmağının suyu azaldığında bir kızı güzel kıyafetler ve cevherlerle süsleyip Nil nehrine bırakma geleneği vardır. Amr İbnü'l-Âs'a bu konuyu anlatırlar, o bu durumu İslam'a uygun görmez, aradan üç ay geçer ama Nil nehrinin suyu artmaz. Halk vatanlarını terk etmeye çalışır. Amr İbnü'l-Âs, durumu Hz. Ömer'e bir mektupla iletir. Hz. Ömer cevabında Amr İbnü'l-Âs'a yaptığığın doğru olduğunu bildirir, mektubun içine de bir parça kâğıda "Ömer ibnü'l-Hattâb'dan Mısır Nil'ine: Daha önce akıyordun, akımıyorsun. Şüphesiz ki Allah, birdir, kahhardır. O Allah ki senden akmanı istiyor." yazar ve onu Nil ırmağına bırakmasını ister. Amr İbnü'l-Âs denileni yapar, ertesi gün Nil Irmağının suyu on altı arşın yükselir (Aslan, 2017, ss. 214-215).

Fırat nehrinin suyu aşırı çoğalır, ekinlere zarar verir. Halk Hz. Ali'den yardım ister. Hz. Ali; Hz. Muhammed'in cübbesini giyer, imamesini başına takar, asasını alır, yanında Hasan ve Hüseyin ile beraber Fırat'ın yanına gelir, bir köprüünün üstüne çıkarlar. Asasıyla suya işaret eder ve su bir miktar azalır. Çevresindekilere bu kadarın yeterli olup olmadığını sorar, çevresindekiler yeterli olduğunu söylerler (Aslan, 2017, s. 598).

Hayatın devam edebilmesi için temel bir gereklilik olan su hakkında birçok kültürde farklı inançlar ortaya çıkmış; mit, efsane, destanlara konu olmuştur.

Asya efsanelerinde dünyanın yaratılışı anlatılırken başlangıçta bulunan “ilk deniz”den bahsedilir (Holmberg, 2014, s. 69; İnan, 2006, s. 14). “Altay yaratılış destanında başlangıçta gök ve yerin bulunmadığı, dünyanın sadece deniz olduğu, göklerden gelen bir sesin emriyle Tanrı Ülgen’in denizden çıkan taşı yakalayarak üzerinde duracak yer bulabildiği anlatılır (Ögel, 1998, ss. 432, 452). Şamanist Türk boylarında rastlanan dağ, su, ağaç-orman, kaya kültleri eski Türk yazıtlarında “yer-sub” adı altında toplanmıştır. Orhun Yazıtlarında geçen “ıduk yer-sub” (mukaddes yer-su) ile ifade edilen mefhum koruyucu ruhlar ve vatandır. (İnan, 2006, s. 48, 50). Şamanizm’de suyun da doğadaki her şey gibi bir ruhu olduğu inancı vardır, bu inanca göre suya saygısızlık etmemek, kirletmemek gerekir (Türkan, 2012, s. 38).

Kur’an-ı Kerim’de evrendeki canlı olan her şeyin sudan yaratıldığı anlatılmaktadır (Kur’an-ı Kerim, 21: 30). Tasavvufta da su yaratılıştaki dört unsurdan (enâsır-ı erbâ) biridir (Cebecioğlu, 2009, s. 580).

Kur’an-ı Kerim’de Hz. Musa’nın mucizelerinden asası ile vurarak denizi yarması anlatılmaktadır (Kur’an-ı Kerim, 26: 63).

Menakıpnamelerde geçen ifadelerde veliler, ırmağın az veya çok akmasından dolayı sorun yaşayan insanlara yardımcı olmak amacıyla suya hükmetmiş, ırmağın debisini olması gerektiği şekilde ayarlamışlardır. Suya hükmetme motifinin kaynağı olarak Türk inanışları ve peygamber kıssaları düşünülmelidir.

3.2.4.5. Rüzgâra hükmetme

Veliler dört unsura hükmedebilen insanlardır, veli ihtiyaç duyduğunda rüzgâr da diğer unsurlar gibi veliye yardımcı olmaktadır. Bu motif, MCYG’de rüzgârın velinin sesini alarak çok uzaklarda bulunan birisine ulaştırması şeklinde görülmektedir. Rüzgâra hükmetme motifi MIFL’de “D2142.0.2. Aziz rüzgârları kontrol eder” (Thompson, 1955b, s. 380) maddesiyle gösterilmiştir.

Motifle ilgili ifadeler aşağıda belirtilmiştir.

Hiz. Ömer askerleriyle birlikte seferde bulunan Sariye Hazretlerini düşman baskınına karşı uyarmak için Medine’de hutbede iken “yâ Sariyete’l-cebel” diye seslendiğinde yel o avazı alır, Nihavend’de bulunan Sâriye’ye ulaştırır (Aslan, 2017, s. 235).

Kur’an-ı Kerim’de rüzgârın Hz. Süleyman’ın emrine verildiği, onun emriyle bereketler yaratılan yerlere gittiği (Kur’an-ı Kerim, 21:81).

Rüzgâra hükmetme motifi Battalnâme’de Battal ve arkadaşları, düşman ordusu karşısında aciz kalınca, Battal’ın Allah’a yalvarmasıyla bir yelin ortaya çıkması ve düşman askerlerinin gözlerinin toprakla dolması şeklinde görülür (Köksal, 1983, s. 188)

Rüzgâra hükmetme halk hikâyesi türünde de görülen bir motiftir. Kirmanşah Hikâyesi’nde Kirman’ın Mahperi’yi kurtarmak için devin kalesine giderken Billur-i Ezem’den geçer. Altı ateş, üstü kar olan Billur-i Ezem’den geçerken ateş yaktığında dua eder ve soğuk rüzgâr eserek Kirman’ı serinletir. Soğuk rüzgârın etkisiyle donacak duruma gelen Kirman yine dua eder, bu kez sıcak rüzgâr esmeye başlar ve Kirman’ı donmaktan kurtarır (Alptekin, 1999, ss.223-224).

Kirmanşah Hikâyesi’nde de Kirman’ın rüzgâra hükmettiği bölüm anlatılmadan önce Hz. Süleyman’ın rüzgârı kontrol ettiğinden, onu vasıta olarak kullanarak seyahat ettiğinden bahsedilerek (Alptekin, 1999, s.181) motifin kaynağı belirtilmektedir. MCYG’de tespit ettiğimiz motifin kaynağının da aynı şekilde Hz. Süleyman’ın kıssası olduğu düşünülebilir.

3.2.5. Cansız Varlıkların Zikir Ve Tespihlerini Duyma, Duyurma

Bu motif MCYG’de ermişin elinde iken taşların tespihinin çevreden duyulması şeklinde görülmektedir. Taşların konuşması motifi MIFL’de “D1610.18. Konuşan kaya (taş)” (Thompson, 1955b, s. 285) maddesiyle gösterilmiştir.

Motifle ilgili menakıpnamede geçen ifade aşağıda belirtilmiştir.

Ebu Zer Gıfârî, Hz. Muhammed’in yanına gider. Hz. Ebû Bekir, Hz. Ömer, Hz. Osman, Hz. Ali de oradadır. Hz. Muhammed eline yedi tane taş alır. Taşlar elindeyken tespihe başlar, Ebu Zer Gıfârî taşların tespihini balarısı sesi gibi işitir. Hz. Muhammed taşları yere bıraktığında ses kesilir. Hz. Muhammed, taşları alıp Hz. Ebû Bekir’e verir, taşlar tekrar tespihe başlar. Aynı durum sırayla Hz. Ömer, Hz. Osman ve Hz. Ali taşları ellerine aldıklarında da gerçekleşir (Aslan, 2017, s. 801).

Kur’an-ı Kerim’de göklerde ve yerde bulunan her şeyin Allah’ı tespih ettiği anlatılmaktadır (Kur’an-ı Kerim, 34: 10-11; 17: 44; 57: 1; 2: 74; 38: 18-19).

Yukarıda belirtilen ayetlerde anlatıldığı gibi sürekli Allah’ı tespih eden taşların sesleri velilerin kerametiyle çevredekiler tarafından işitilebilmiştir.

3.2.6. Cansız Varlıkları Konuşturma

Bu motif MCYG’de velinin ulu bir ağaçla konuşması, meşe ağacının budaklarının konuşması ve ermişin taşla konuşması şeklinde görülür. Konuşan ağaç MIFL’de “D1610.2.

Konuşan ağaç” (Thompson, 1955b, s. 282), konuşan taş MIFL’de “D1610.18. Konuşan kaya (taş)” (Thompson, 1955b, s. 285) maddeleriyle gösterilmiştir.

Cansız varlıkları konuşturma motifi ile ilgili ifadeler aşağıda belirtilmiştir.

Hz. Ebû Bekir, bir gün ulu bir ağacın altında otururken bir dal, başına eğilir, bir ses kulağına yakın zamanda Hz. Muhammed’in peygamber olarak zuhur edeceğini, kendisinin herkesten önce İslam dinine girmesini ve Hz. Muhammed’in en yakınında olması gerektiğini söyler. Hz. Ebû Bekir, peygamber ortaya çıktığında kendisine söylemesini ağaçtan ister, ağaçla sözleşir. Ağaç, peygamberlik geldiğinde Hz. Ebû Bekir’e haber verir (Aslan, 2017, s. 58)

Hz. Ali Fırat Nehri kenarında boğulmuş birisini görür. Ölünün yanına gittiğinde serçe parmağında Yemen taşından bir yüzük görür. Çevredekilerden adamın boğularak öldüğünü öğrenir. Yemen taşını taşıyanın boğulmayacağını düşünüp adamın nasıl olduğunu düşünmeye başlar. O sırada yüzük dile gelir ve kendisinin Hint taşı olduğunu kendisinde o özelliğin bulunmadığını söyler. O günden sonra Yemen taşı itibar bulur ve o taştan yüzük yapılır (Aslan, 2017, s. 578).

Ebû Zer Gıfârî, Hz. Muhammed ile bir yere giderler, bir meşenin yanına varırlar. Hz. Muhammed meşe ağacının Hz. Âdem’den bin kere bin yıl daha önce yaratıldığını söyler. Ağacın dört budağı, budaklarında da yapraklar vardır. Birinci budağın yapraklarında "Lâ ilâhe illallâh Muhammedün Resûlullâh ene Ebû Bekri's-Siddîk" yazılıdır. Ebû Zer Gıfârî geri dönmek istediğinde ikinci budak “sabr et tâ ki göresin.” der. İkinci budakta kırmızı bayraklar üzerinde "Lâ ilâhe illallâh Muhammedün Resûlullâh ene Ömerü'l-Fârûk" yazılıdır. Geri dönmek istediğinde üçüncü budak “sabr et tâ göresin.” der üçüncü budakta beyaz yapraklar üzerinde "Lâ ilâhe illallâh Muhammedün Resûlullâh ene Osmânu's-Şehîd" yazılıdır. Tekrar geri dönmek istediğinde dördüncü budak “sabr et tâ ki göresin” der, o budakta da yeşil yapraklar üzerinde "Lâ ilâhe illallâh Muhammedün Resûlullâh ene Aliyyü'l-Murtazâ" yazılıdır. Ebû Zer Gıfârî bir yaprak üzerinde de “Allâhu Tebârek ve Ta‘âlâ Hazretleri'nin la‘neti bunlara sebb edenler üzerine ve bunlara buğz edenler üzerine olsun.” yazılı olduğunu görür (Aslan, 2017, ss. 756-757).

İncelediğimiz metinde geçen bu motifle ilgili ifadelerde ulu bir ağacın gelecek olan peygamberi ermiş müjdelediği, bir taşın veliye kendisini tanıttığı, meşe ağacının dört halifenin fazileti hakkında yapraklarındaki yazıları gösterdiği görülür. İfadelerdeki ağaçların ve taşın insan gibi konuşmasına bakılarak cansız varlıkların konuşması motifinin

kaynağının animizm olduğu düşünülebilir. “Animizm kısaca; ölenlerin ebediyen dünyadan ayrılmadıkları, ruhlarının cenazenin çevresinde, ağaçlarda, bitkilerde ve giderek tüm doğada dolaştığı inancıyla doğanın canlı olarak algılanmasıdır. Psikolojik olaylarda olduğu gibi hayatla ilgili olayları da düşünen bir ruhun yönettiğine inanan sistemdir (Artun, 2009, s. 89).

İptidai devirlere ait olan, eski kavim ve dinlerin hemen hepsinde rastlanan ağacı kutsallaştırma inancı günümüzde de görülmektedir. Ağacın belli aralıklarla kendini yenilemesi, onun ulûhiyyetin mekânı olduğu fikrini doğurmuş, böylece ağaçlarda ilâhların ve ruhların bulunduğu kabul edilmiştir (Tanyu, 1988, ss. 456-457).

Ağaçla konuşma motifi Hz. Muhammed’in mucizeleri arasında da yer almaktadır. “Siyer ve hadis kitaplarının kaydettiğine göre, özellikle peygamberliğinin yaklaştığı günlerde ve daha sonraki dönemlerde dolaştığı yörelerdeki ağaçlar onu, “Esselâmü aleyke yâ Resûlellah!” diyerek selâmlıyorlardı” (Topaloğlu, 1988, s. 458).

İkinci ifadede anlatılanlar Yemen taşıyla ilgili bir inancı doğrular niteliktedir. Halk arasındaki bu taşı taşıyanın suda boğulmayacağı inancı vardır. Boğulan bir kişinin taşıdığı yüzüğü görenler onu Yemen taşı sanıp bu inancı sorgularken taş, velinin kerametiyle konuşarak kendisinin Yemen taşı olmadığını açıklar. Motifle birlikte Yemen taşıyla ilgili bir halk inanışının MCYG’de kendisine yer bulduğunu görmekteyiz.

3.2.7. Cansız Varlıklara Tesir Etme

Menakıpnameelerde karşılaştığımız bu motifte cansız varlıklar velinin yardım ihtiyacı, doğumu, ölümü, cenazesinin defni sırasında hareket ederler veya etkilenirler.

Bu motif MCYG’de sahradaki engebeyi düzeltme, ermiş kabrine hatt-ı kudretle yazılması, ermiş öldüğünde üç Kur’an mushafında aynı ayetin üzerine kan damlaması, kapının kendiliğinden açılması, taşın odun taşınması, Kâbe duvarının yarılması şeklinde görülmektedir. Cansız varlıkların olağanüstü haller göstermesi MIFL’de “D800-D1699. Büyülü nesneler” (Thompson, 1955b, s. 92), “F700-F899. Olağanüstü yerler ve şeyler” (Thompson, 1955c, s. 197), kapının kendiliğinden açılması D1601.37. Kendiliğinden açılan kapı” (Thompson, 1955b, s. 280) maddeleriyle gösterilmiştir.

Cansız varlıklara tesir etme motifi ile ilgili ifadeler aşağıda belirtilmiştir.

Hz. Ebû Bekir öldüğünde cenazesinin Hz. Muhammed’in yanına götürülmesini, izin verilirse peygamberin yanına, izin verilmezse garipler mezarlığına gömülmesini ister.

Öldüğünde Hz. Muhammed'in defnedildiği yere götürülür. Hz. Ebû Bekir'in geldiği söylenince kapı anahtarsız açılır ve sevgiliyi sevgiliye getirin sözü işitilir (Aslan, 2017, ss. 170-171).

Hz. Ömer, "Şüphesiz ki Ömer, Cennet ehlinin ışığı ve İslam'ın nurudur." hadisini duyduğunda sevinir ve bu hadisi bir kâğıda yazar, defnedilirken o kâğıdın da yanında olmasını ister. Hz. Ömer, ölünce isteği yerine getirilir ve o kâğıtla birlikte defnedilir. Defnedildikten sonra ertesi sabah kabrinin üzerinde hatt-ı kudretle "Resûlullâh doğru söyledi, Alî doğru söyledi, Hasan doğru söyledi, Hüseyin doğru söyledi. " Şüphesiz ki Ömer, Cennet ehlinin ışığı ve İslam'ın nurudur." yazılmış olduğu görülür. Bir diğer rivayette kabrin üzerinde "Alî doğru söyledi, Resûlullâh doğru söyledi, Cebâr'ül doğru söyledi ve söyleyenleri tasdik eden benim. Allah'ın dediği gibidir." yazılıdır (Aslan, 2017, s. 234).

Hz. Muhammed'in yanında defnedilmek isteyen Hz. Ömer, vefat ettiğinde cenazesini Ravza-i Mutahhara kapısına getirirler, cenaze töreninde bulunanlardan birisi "es-selâmu aleyk yâ Resûlallâh, Ömer'i getirdik, eğer destûr var ise ravza içinde defnederiz." der. Orada bulunan herkes Hz. Muhammed'in "benim yârimi benim katıma getirin" dediğini duyarlar ve Ravzanın kapısı açılır (Aslan, 2017, ss. 252-253).

Hz. Osman şehit edildiğinde, kendisinin yazdığı, Şam, Yemen ve Mısırda bulunan Mushafların üçünde de "feseyekfikehümullâh" ayet-i kerimesinin olduğu yere kanı damlamıştır. Bunlardan birisinde kanı henüz yeni damlamış gibidir (Aslan, 2017, s. 369)

Fâtıma binti Esed, Kâbe'yi tavaf ederken doğum sancısı gelir, Kâbe'nin duvarında çatlak oluşur ve Kâbe'nin içine girer. Üç gün sonra kucağında Hz. Ali ile birlikte dışarı çıkar (Aslan, 2017, ss. 449-450).

Uhud Savaşı sırasında Hz. Muhammed'in üzerinde iki zırh vardır. Hz. Muhammed bir kaya üzerine çıkmak ister ama çıkamaz. Talha ayağıyla yere vurur, sahra Hz. Muhammedin oraya çıkabileceği şekilde düzelir (Aslan, 2017, s. 841).

Cevâhirü'l-Ebrâr min Emvâc-ı Bihâr'da Mâverâünnehir bölgesinin padişahı olan Yesevi'nin ülkesindeki bütün evliyalari toplayarak Karaçuk dağının dümdüz olması için dua etmelerini istediği, evliyaların üç gün dua etmesine rağmen hiçbir şey olmadığı, nihayet Ahmet Yesevi'nin dua etmesiyle çok şiddetli bir yağmur yağdığı, yağmurun ardından da dağın dümdüz olduğu, dağın bulunduğu yerde bugünkü Karaçuk kasabasının bulunduğu anlatılmaktadır (Özünel, 2016, ss. 21-22).

Cansız varlıklara tesir etme motifi Sivas ili Hafik ilçesi Acıpınar köyünden derlenen bir efsanede Pir Sultan Abdal, Hızır Paşa'nın askerlerinin peşinden geldiğini görür. Pir Sultan Abdal, bir köprünün üzerinden geçtikten sonra askerlerin geçememesi için köprüye “Eğil köprü eğil,” der. Köprü o anda eğilir, köprünün eğildiğini gören askerler ilerleyemezler (Demir, 2013, 2, s. 203).

Cansız varlıklara tesir etme motifi tabiat kuvvetlerini ve olaylarını yönetme motifleriyle benzerlik göstermektedir. Tabiattaki temel olaylara veya unsurlara hükmedebilen veli cansız nesneleri de ihtiyacı doğrultusunda kontrol edebilmektedir.

3.2.8. Cansız Varlıkları Hizmetinde Kullanma Onlara Söz Geçirme

MCYG’de karşılaştığımız bu motifte bir taşın velinin cariyesine yardım ettiği görülmektedir. Cansız varlıkların olağanüstü haller göstermesi MIFL’de “D800-D1699. Büyülü nesneler” (Thompson, 1955b, s. 92) maddeleriyle gösterilmiştir.

Hz. Ömer’in cariyesi Zâ’ide hurmalığa odun toplamaya gider, odunları toplar bağlar ama götürmeye gücü yetmez. Orada at üzerinde cennet Rıdvânı’nı görür. Rıdvân onunla konuşur, Zâ’ide’yle Hz. Muhammed’e selam yollar. Zâ’ide’nin odunları götüremediğini gören Rıdvân, kamçısı ile bir taşa işaret eder, odunları Hz. Ömer’in evine götürüp tekrar yerine gelmesini taşa söyler. Taş odunları bırakır tekrar eski yerine döner (Aslan, 2017, ss. 306-307).

Cansız varlıkları hizmetinde kullanma motifine efsanelerde de rastlanır. Erzincan ili Refahiye ilçesinden derlenen bir efsanede Refahiye’nin Yaylapınar köyünde yaşayan Şeyh Abdal değirmene buğday götürür. Buğdayı az olduğu için değirmenci buğdayı öğütmez. Canı sıkılan Şeyh Abdal, bir kayaya ata biner gibi biner, kaya yürüyerek değirmene gelen suyun önünü kapatır. Suyu kesilen değirmenci hatasını anlar (Demir, 2013, 1, 233).

3.2.9. Velilerin Terinden Çiçeklerin Yaratılması

Menakıpnamelerde geçen bitki motiflerinden biri de çiçeklerdir. Sümbül, menekşe, yasemin ve zambakın yaratılışı ve ermişlerin terlerinin bu çiçekler gibi kokması şeklinde incelenen menakıpnamelerde geçmektedir. Velilerin terlerinin çiçek gibi kokması motifi MIFL’de “V222.4.1. Bir azizin bedeninin aromatik kokusu” (Thompson, 1955d, s. 456) maddesiyle gösterilmiştir.

Bu motifle ilgili menakıpnamelerde geçen ifadeler aşağıda belirtilmiştir.

Hz. Ebû Bekir, İslam dinine girince nübüvvet heybetinden terler, Allah, o terden sümbül çiçeğini yaratır. Hz. Ebû Bekir'in vücudu ve teri her zaman sümbül çiçeği gibi kokar (Aslan, 2017, s. 826).

Hz. Ömer, İslam dinine girer, Hz. Muhammed onu kucaklayıp sıktığında o ıstıraptan terler, Allah o terden menekşe çiçeğini yaratır. Hz. Ömer'in vücudu ve teri her zaman menekşe çiçeği gibi kokar (Aslan, 2017, s. 826).

Hz. Osman, İslam dinini kabul eder, Hz. Muhammed'in ayağının toprağına yüzünü sürer, hayâsından terler. Allah o terden yasemin çiçeğini yaratır. Hz. Osman'ın vücudu ve teri her zaman yasemin çiçeği gibi kokar (Aslan, 2017, s. 826).

Hz. Ali, doğunca Hz. Muhammed onun yanına gider. Hz. Ali beşiğinde uyku sarhoşluğu içindeyken Hz. Muhammed'in kokusunu duyar, yüzünü görüp terler. Allah o terden zambak çiçeğini yaratır. Hz. Ali'nin vücudu ve teri her zaman zambak çiçeği gibi kokar (Aslan, 2017, s. 827).

MCYG'de Hz. Muhammed'in terinden kırmızı gülün, Cebrail'in terinden beyaz gülün yaratıldığından bahsedilmiş ve ardından yukarıdaki ifadelerde geçtiği gibi dört halifeden Hz. Ebû Bekir'in ter kokusu sümbüle, Hz. Ömer'in ter kokusu menekşeye, Hz. Osman'ın ter kokusu yasemine ve Hz. Ali'nin ter kokusu zambağa benzetilmiş ve bu çiçeklerin bahsedilen ermişlerin terinden yaratıldığı ifade edilmiştir.

Tasavvufta gül, ilahi güzelliğin ve Allah'ın sevgilisi Hz. Muhammed'in sembolü olarak kullanılmıştır. Peygamber ve gül sevgisi, gül şeklinde Hilye-i Şerif'ler yapılmasına yol açmıştır. Halk arasında yaygın olan "Gül koklamak sevaptır." düşüncesi de bu çiçeğin Hz. Muhammed'in sembolü olmasıyla ilgilidir (Ayvazoğlu, 1996, ss. 93-95).

Gülün kokusunu Hz. Muhammed'in terinden aldığına inanılır. "Gül koklamak sevaptır" sözünün kaynağı da bu çiçeğin Hz. Peygamber'in sembolü olmasındandır. Tasavvufi sembolizmde gül ilâhî güzelliği ifade etmesinin yanında Hz. Muhammed'i de temsil eder (Kurnaz, 1996: 220).

Şemseddîn Sivâsî'nin *Gülşen-Âbad* mesnevisinde kutbu'l-aktâb olan gül seccadesini sermiş, şeyh makamında oturmaktadır. Çiçekler etrafında bir halka teşkil etmiş, onun söylediği sırları dinlediği anlatılmaktadır (Ayvazoğlu, 1996 s. 152). MCG'de gördüğümüz bu motifte de buna benzer şekilde Hz. Muhammed gül, dört halife de etrafındaki çiçekler olarak düşünülmüş olmalıdır.

3.2.10. Doğadaki Varlıklarla Özdeşlik

Tabiat varlıklarıyla ilgili karşımıza çıkan bu motifte velilerin yıldızla ve ağaçla özdeşliği görülmektedir. İnsan hayatına bağlı olarak ağacın solması motifi MIFL’de “E761.3. Yaşam belirteci: ağaç (çiçek) solar” (Thompson, 1955b, s. 511) maddesiyle gösterilmiştir.

Motifle ilgili ifadeler aşağıda belirtilmiştir.

Hz. Muhammed ağzını yıkadığı suyu bir diken dibine döker. Oradan bir ağaç çıkar, meyve verir. İnsanlar şifa için gelip meyvesinden yerler. Hz. Muhammed öldüğünde ağacın meyveleri dökülür, yaprakları küçülür. Hz. Ali öldüğünde ağaç kökünden budaklarına kadar diken olup meyveleri dökülür, artık meyve vermez. Hz. Hüseyin şehit olduğunda ağacın dikenlerinden kan akar ve yaprakları dahi solar, ağaç kökünden kurur (Aslan, 2017, s. 569).

Müs’ir, Süfyan ve Numan’ın öldüğü sene üç yıldız gökyüzünden aşağı iner, bir ses gelir (Aslan, 2015, s. 507).

Efsane ve masalların dışında, hayatta da ağaçla ilgili mistik tasarımlara yer verilmektedir. Bunun tipik örneği yeni doğan çocuklar için dikilen ağaçlardır. Öyle ki bu âdet çocukla ağaç arasında bir yazgı birliğini sembollemekte, çocuğun başına gelenin ağacın; ya da tersinin, yani ağacın başına gelenin çocuğun da başına geleceği inancını pekiştirmektedir. Bu durum alter ego (öteki ben) inancının bitkisel alandaki bir çeşididir (Örnek, 1971, ss. 102-103).

Günümüzde Mersin/Mut yöresindeki halk inancına göre gökteki her yıldız bir kişiyi temsil eder. Her yıldız kaymasında bir kişinin öldüğüne, her doğan çocukla birlikte bir yeni yıldızın doğduğuna inanılır (Aydın, 1992, s. 34).

3.3. Hayvanlar Üzerinde Cereyan Eden Keramet Motifleri

Tabiattaki nesnelere ve olaylara hükmedebilen veli, hayvanlara da hükmeder. Onlarla konuşabilir, onlara sözünü dinletebilir ve dostluk kurabilir. İncelediğimiz menakıpnameelerde vahşi ve yabani hayvanları itaate alma ve hayvanları konuşturma motiflerine rastlandı.

3.3.1. Vahşi Ve Yabani Hayvanları İtaate Alma

3.3.1.1. Vahşi Hayvanları Zarar Vermez Hale Getirme

Bu motif MCYG’de velinin yazılı isteğiyle ejderhanın üzerlerine musallat olduğu şehir halkını rahat bırakması ve kurdun koyunlara zarar vermemesi olarak karşımıza çıkmaktadır. Ejderha ile mücadele motifi MIFL’de “B11.11. Ejderha ile mücadele” (Thompson, 1955a, s. 354), Kurdun koyunlara zarar vermemesi “B256.4. Evcilleştirilmiş kurt” (Thompson, 1955a, s. 410) maddesiyle gösterilmiştir.

Vahşi hayvanları zarar vermez hale getirme motifiyle ilgili ifadeler aşağıda belirtilmiştir.

Bir ejderha her yıl Cabülka şehrine gelip bir oğlan alır, yutar. Bir yıl bir fakire nöbet gelir, oğlunu ejderhaya vermesi gerekir. Fakir, Hz. Ömer’e gider, durumunu anlatır. Hz. Ömer, bir kâğıda ejderhanın Cabülka şehrinden oğlan almamasını, eğer alacak olursa Allah ve peygamber hakkı için onu dünyadan yok edeceğini yazar ve bu kâğıdı ejderhaya ulaştırmalarını söyler. Kâğıdı ejderhanın geçtiği yol üstüne koyarlar, ejderha kâğıdı alır okur, öper, başının üstüne koyar. Bir daha o şehre gelip oğlan istemez (Aslan, 2017, ss. 213-214).

Hz. Ömer döneminde kurtlar, koyunlarla birlikte su içer, yüzer, zarar veremez. Hz. Ömer’in vefat ettiği gün bir kurt koyuna saldırır, çoban, Hz. Ömer’in öldüğünü anlar (Aslan, 2017, s. 253, 287).

Ömer bin Abdülaziz’in hilafet günlerinde kurt koyun ile gezer (Aslan, 2017, s. 292).

Motiflerde karşımıza çıkan ejderha için kullanılan eski karşılığın Çince kökenli “luu” sözcüğü olması bu figürünün kültürümüze Çinlilerden geçtiği düşüncesinin delillerindendir. Ejderha yılanların kralıdır ve görevi insanları yutmaktır. Kışın yerin altında yaşayan ejderha, yazın en sıcak döneminde hüküm süren tanrısal bir hayvandır (Roux, 2015, ss. 67-68). Ejderha, Türklerde erken dönemlerde bereket, refah, güç ve kuvvet simgesi olarak görülmüş, Ön Asya kültürleriyle ilişkiye geçildikten sonra daha çok alt edilen kötülüğün simgesi haline gelmiştir. Türk kozmolojisinde yer ve gök ejderinden bahsedilir. Yer altında ya da derin sularda bulunan yer ejderi bahar dönümünde yerin altından çıkar, pulları ve boynuzları oluşarak gökyüzüne yükselir, bulutların arasına karışır, böylece yağmur yağmasını sağlayarak bereket ve refahın oluşmasına katkıda bulunur. Tasavvufta ejderha alegorik olarak dünyanın insanı yoldan saptıran tuzaklarını ifade eder (Çoruhlu, 2011, ss. 172-173).

Bazı tasvirlerde ağızından ateş çıkarabilen yedi başlı bir canavar biçiminde gösterilen ejderha masallarda su alabilmek için kurban olarak insan götürülmesi gereken, bazı efsanelerde ise doyurulması için düzenli olarak küçükbaş hayvan sunulması gereken bir varlıktır (Boratav, 2012, s. 66).

İfadelerde karşımıza çıkan diğer vahşi hayvan kurttur. Doğu Türkçesinde “böri” şeklinde adlandırılan Kurt Türk mitolojisinde en önemli role sahip vahşi hayvandır ve Türk topluluklarında koruyucu, rehber ve ata hayvan olarak önemli bir yere sahiptir (Roux, 2005, s. 300; Kaya, 2014, s. 580). *Türeyiş Destanı*’nda Göktürklerin dişi bir kurdun neslinden gelmesi (Sakaoğlu ve Duymaz, 2016, s. 206); Moğol Hükümdarı Cengiz Han’ın ilk atalarının, erkek kurtla dişi bir maral olması (Ögel, 1998, s. 43); Hsiung-nuların kurt başlı sancaklar kullanması, *Oğuz Kağan Destanı*’nda ve Başkurt Türklerinin efsanelerinde kurdun yol gösterici olarak yer alması (Çoruhlu, 2011, s. 174); kurdun Türkler için önemini belirten ifadelerdir.

Yakın zamandan bir efsanede Kurtuluş Savaşı sırasında kurdun ordu komutanına yol göstermesi, Anadolu Türkmenlerinin kurdun insan soyundan olduğunu anlatmaları mitolojideki kurt karakterinin Anadolu’daki izleridir (Boratav, 2012, s. 73).

Günümüzden yaklaşık olarak 3.000 yıl önce beş kıtada ortaya çıkan ilkel dinlerin hemen hemen hepsi ‘canlılık’ formunda görülmektedir. Bu dinlerde hayvanlar, bitkiler, kayalar, dağlar, ırmaklar, yıldızlar gibi çevrede bulunan her şeyin bir “ruh”u olduğuna inanılmaktadır (Artun, 2009, s. 88). Veliler evrende bulunan hayvanlar da dâhil bütün varlıklar üzerinde keramet gösterebilen kişilerdir. Canlılık anlayışındaki tüm varlıkların birer ruhu olduğu inancı ile menakıpnamelerde velinin bütün varlıklara hükmedebilmesi arasında anlamlı bir bağ vardır. Metinde geçen ifadelere bakıldığında ejderhanın velinin isteğini görünce veli tarafından gönderilen kâğıdı öpüp başına koyarak saygı göstermesi, velinin emrine uyması; velinin halifeliği devrinde kurtların koyuna zarar vermemesi hayvanların insan gibi davrandıklarını, veli tarafından konulan kurallara uyduklarını göstermektedir.

3.3.1.2. Vahşi Hayvanların Veliyi Koruması

İncelediğimiz menakıpnamelerde bu motif yerden çıkarak veliyi koruyan aslan şeklinde karşımıza çıkmaktadır. Hayvanın insan hayatını kurtarması motifi MIFL’de “B529. Hayvan bir kişinin hayatını kurtarır” (Thompson, 1955a, s. 447) maddesiyle gösterilmiştir.

Bu motifle ilgili menakıpnamelerde geçen ifadeler aşağıda belirtilmiştir.

Hz. Ömer'e bir melik tarafından elçi gönderilir. Elçi gelir, sarayı sorar, Hz. Ömer'in sarayının bulunmadığını, şehri korumak için gezdiğini söylerler. Elçi Hz. Ömer'in bulunduğu mahale gider. Hz. Ömer'i savunmasız uyurken görür, Şark ve garptan herkesi korkutan bu adamı öldürmeyi düşünür. Kılıcını çekip kaldırdığı anda Hak Teala arzdan bir aslan çıkarır, aslan elçinin üzerine doğru hamle eder, elçi korkudan kılıcını bırakır. Hz. Ömer bu sırada uyanır, ne olduğunu sorar. Elçi olanları anlatır, Müslüman olur, ölünceye kadar Hz. Ömer'in hizmetinden ayrılmaz (Aslan, 2017, s. 237).

Aslan figürü Türk sanatında daha çok Budizmle beraber görülmeye başlanmış ancak Altaylarda daha önceki dönemlere ait aslan-grifon tasvirlerine de rastlanmıştır. Aslanın savaş, zafer, kuvvet simgesi ya da koruyucu bir simge olarak kullanımı birçok mitolojide ortaktır (Çoruhlu, 2011, ss. 177- 178).

Satuk Buğra Han Tezkiresi'nde Âlâ Nur, bir aslandan hamile kalır (Turan, 1996, s. 162). Dede Korkut Hikâyeleri'nde Aruz'un düşmandan kaçarken düşürdüğü oğlu Basat'ı bir aslan götürür ve besler (Ergin, 1998, s. 152).

Menakıpnamede geçen ifadelerle bakıldığında yerden çıkan aslan, mitolojideki koruyuculuk görevini hatırlatır şekilde, velinin uyku anında onu öldürmeyi düşünen elçiye engel olur, olaydaki kerameti gören elçi de Müslüman olur.

3.3.1.3. Vahşi Ve Yabani Hayvanlarla Dostluk Kurma

Canlı cansız bütün varlıklarla iyi ilişkiler içerisinde olan veli yaban hayvanlarıyla dostluk kurabilmektedirler. İncelediğimiz menakıpnamelerde bu motif ceylanların velinin mezarı üstünde toplanması ve bir ceylanın yavrusunu veliye hediye etmesi şeklinde görülür. Ceylanların insanlara yardım etmesi motifi MIFL'de "B443.4. Yardımsever ceylan" (Thompson, 1955a, s. 436) maddesiyle gösterilmiştir.

Bu motifle ilgili menakıpnamelerde geçen ifadeler aşağıda belirtilmiştir.

Hz. Ali'nin mezar yeri zamanla kaybolur, yeri bilinmeyecek duruma gelir. Bir gün ava çıkan Hârûnu'r Reşîd, av için Arneyn'e gider. Ceylanların Arneyn'de toplandıklarını görür. Üzerlerine av hayvanlarını salsa bile ceylanları oradan ayıramaz. Orada bulunan yaşlılara sorduğunda yaşlılar, Hz. Ali'nin kabrinin orada olduğunu söylerler (Aslan, 2017, s. 619)

Bir Arap, Hz. Muhammed'e bir ceylan kuzusu hediye getirir. Hz. Muhammed, o kuzuyu Hz. Hasan'a verir. Bu durumu gören Hz. Hüseyin, Hz. Muhammed'e gelip kendisinin de ceylan

kuzusu istediğini söyler ve ağlamaya başlar. Hz. Muhammed, ne yapacağını düşünürken bir ceylan, yavrusunu alıp hızla gelir. Ceylanın iki yavrusu vardır, yavrularından birisi avcı tarafından alınıp Peygamber'e hediye edilen yavrudur. Diğer yavrusu ise ceylanın Hz. Hüseyin için kendisinin getirdiği yavrudur. Hz. Hüseyin, ağladığında ceylana bir ses gelmiş, diğer kuzusunu da Hüseyin'e getirmesini söylemiştir. Ceylan denileni yaparak, diğer yavrusunu Hz. Hüseyin için getirmiştir (Aslan, 2017, s. 867)

Yabani hayvanlarla dostluk kurma motifi Sivas iline bağlı Ebugen (Dedeli) köyünde anlatılan bir efsanede de yer almaktadır. Efsaneye göre Ebugen köyünün koyunlarını otlatan ve süt içmeyi çok seven bir çobana seher vakti yanına gelen geyikler süt vermektedir. Çobanın köylünün koyunlarından süt sağdığını iddia edenler de bu olaya şahit olur (Demir, 2013, 1, ss. 91-92).

Türk mitolojisinde en eski simgelerden olan geyik, Şamanist inançlarda şamanların yolculuğundaki bineklerinden (Bilgili, 2014, s. 38). Şamanların törenlerde suretine büründükleri hayvan-ata ya da ruhlardan biri olduğundan şamanların tören elbiselerinde veya kullandığı aletlerde geyikten parçalar bulunabilir. Bir Pazırık kurganından çıkan atların başlarındaki geyik maskaları geyiğin çok erken devirlerde totem sayıldığını, atın sonradan geyiğin yerini aldığını göstermektedir. Türk mitolojisinde geyiğin peşinden gelen avcıyı yer altına götürdüğünü anlatan efsaneler vardır, Anadolu'daki alageyik efsanesi bunlardandır. Bir Göktürk efsanesinde geyik bir deniz tanrıçasının büründüğü bir şekildir. Budist mitolojide Buda'nın hayvan şekline girerek yaşadığı hayat devrelerinde, fedakârlık konusuna işaret edecek şekilde yer alır. Geyiğin simgesel anlamı Müslüman Türklerde devam etmiş, menkıbelerde de yer almıştır (Çoruhlu, 2011, s. 183). Halk inanışlarında geyik saflık ve masumiyet simgesi olarak görülür (Artun, 2009, s. 280).

3.3.2. Hayvanları Konuşturma

Bu motifle ilgili olarak menakıpnamelerde, hicret sırasında velinin mağarada hareketsiz duran kuşla konuşması, velinin yanlışlıkla öldürdüğü hayvanın dirilip konuşması, velilere karşı kötü düşünceler içerisinde bulunan insanlara saldıran hayvanların konuşması, savaş alanını terk eden velinin binek hayvanının karnından gelen ses örneklerine rastladık. Velilerin hayvan dillerini bilmesi MIFL'de "B216. Hayvan dilleri bilgisi" (Thompson, 1955a, s. 400) maddesiyle gösterilmiştir.

Hayvanları konuşturma motifiyle ilgili menakıpnamelerde geçen ifadeler aşağıda belirtilmiştir.

Mağaranın tavanındaki yuvasında günlerce kıpırdamadan duran kuş, Hz. Ebû Bekir ile konuşur. Kuş, Hz. Âdem'den iki bin yıl önce yaratıldığını, acıkınca Ebû Bekir'e buğz edene lanet ederek doyduğunu, susayınca Ebû Bekir'i sevenlere istiğfar ederek susuzluğunu giderdiğini söyler (Aslan, 2017, s. 48).

Hz. Ebû Bekir, yürürken birisi onu lafa takar, o sırada dalgınlıkla bir karıncayı ezer, bunu fark edince de çok üzülür. Allah, karıncayı tekrar diriltir; karınca Hz. Ebû Bekir'e kendisini öldürüp üzüldüğü için Allah'ın kendisini dirilttiğini ve dile getirdiğini söyler (Aslan, 2017, s. 155).

Bir Yahudi'nin köpeği tarafından saldırıya uğrayan bir adam, Hz. Muhammed'e gelerek durumdan şikâyetçi olur. Konuyla ilgili çağrılan Yahudi, köpeğinin sebepsiz yere kimseye saldırmadığını, saldırdıysa mutlaka bir sebebi olduğunu söyleyerek köpeğe soralım der. Hz. Muhammed ve yanındakiler gittiğinde köpek kuyruk sallar. Hz. Muhammed durumu köpeğe sorar. Köpek, bu adamın Hz. Ebû Bekir ve Hz. Ömer'e buğz ettiğini, evinin kapısının dehlizine onların suretlerini çizip eve girip çıkarken o resimlere tükürdüğünü beyan eder (Aslan, 2017, s. 316).

Süfyan bin Sevrî, Kûfe'de yaşadığı yerde saldırgan bir köpekten korkup durur. Allah köpeğe konuşma yeteneği verir, köpek dile gelir, ona neden durduğunu sorar. Köpek, korktuğu için durduğunu söyleyen Süfyan bin Sevrî'ye, kendisinden korkmamasını, kendisinin Hz. Ebû Bekir ve Hz. Ömer'e küfredenlere musallat edildiğini söyler (Aslan, 2017, s. 324).

Hz. Muhammed, ensardan birini Yemene Muaz bin Cebel'e yollar. Yola çıkan adamın karşısına bir aslan çıkar, adama hımhım bir şekilde konuşur. Adam ne dediğini anlamaz. Adam, aslana Peygamber'in mektubunu taşıdığını söyler, aslan oradan uzaklaşır. Dönüş yolunda aynı aslan yine karşısına çıkar hımhım eder. Bu kez de Hz. Muhammed'in mektubunun cevabını taşıdığını söyler, aslan yine oradan uzaklaşır. Medine'ye gelince Hz. Muhammed, olayı sorar, Hz. Muhammed, aslanın kendisini, Hz. Ebû Bekir'i ve Hz. Ömer'i sorduğunu söyler (Aslan, 2017, s. 328).

Mekke'ye giden bir kervan, Medine'ye uğrar, Hz. Osman'ın kabrini, ertesi gün de Hz. Muhammed'in kabrini ziyaret etmek isterler. İçlerindeki bir Rafizi türlü bahanelerle Hz. Osman'ın ziyaretine gitmez. Rafizi hariç diğerleri ziyarete gittikten sonra bir aslan gelir, Rafiziye başından kapar, parça parça yer. Aslan ziyaretten dönenlere Hz. Osman'ı

sevmeyenin cezası budur der. Leşi alıp dağa doğru sürüye sürüye götürür (Aslan, 2017, s. 377).

Sa'd ibni Ebî Vakkâs, Bedir savaşında savaş alanından dışarı gelen Hz. Ali'nin atının karnından "... Ben gücünün doruğunda bir bineğim, annem beni bugün için doğurdu." diyen bir ses duyar. Hz. Ali kılıcı küffâr kanıyla boyanana kadar savaşmaya devam eder (Aslan, 2017, s. 501).

Hayvanlarla konuşma motifi *Kur'an-ı Kerim* kaynaklı bir motiftir. *Kur'an-ı Kerim*'de Hz. Süleyman'a kuş dilinin öğretildiği anlatılmaktadır (Kur'an-ı Kerim 27: 16).

3.4. Gizli Şeyler Üzerine Cereyan Eden Motifler

Gaibi bilme İslam inancına göre Allah'ın tasarrufundadır. Olmuş ve olacak her şey, tüm varlıklarla ilgili bütün bilgiler "levh-i mahfuz" adındaki bir kitapta kayıtlıdır. (Dinî Kavramlar Sözlüğü, 2010, s. 396).

Gaipse olanların yalnızca Allah tarafından bilinebileceği, peygamberlere bir mucize olarak gaibin gösterileceğinden *Kur'an-ı Kerim*'de bahsedilmektedir (Kur'an-ı Kerim, 72: 26-27).

Şamanizm'de gaip âleminde olan bitenden haberdar olmak ve başkalarını da bu hususta haberdar etmek şamanın görevlerindendir. Gaipten ve gelecekte haber almada, ruhun bedenden ayrılıp gizli âlemlerde dolaşmak suretiyle gaip bilgilerini alması ve ruhun göğe yükselerek Tanrı'nın yanına gidip gelecekte olup bitecekleri bizzat ondan öğrenmesi şeklinde iki farklı usul vardır. (Ocak, 2013, ss. 152-153).

Şamanlarda bulunan gaipten haberdar olma yeteneğinin İslami dönemde velilerde olduğu görülmektedir. Bu başlık altındaki motifler akıldan geçenleri bilme, düşünceyi okuma, başka yerde vuku bulan olayları, mevcut kişileri görme, başkalarına gösterme; gizlenmiş nesnelerin yerlerini bilme; geçmişte olup bitenleri bildirme; gelecekte olacakları haber verme; kabir ahvalinden haberdar olma şeklinde görülmüştür.

3.4.1. Akıldan Geçenleri Bilme, Düşünceyi Okuma

Gaip hakkında bilgi sahibi olan veliler insanların zihniden geçenleri bilebilmektedirler. Velinin başkalarının aklından geçenleri bilmesi MIFL'de "V223.3 Aziz başkalarının düşüncelerini algılayabilir ve gizli günahları açığa çıkarabilir" (Thompson, 1955d, s. 456) maddesiyle gösterilmiştir.

Akıldan geçenleri bilme, düşünceyi okuma motifiyle ilgili menakıpnameelerde geçen ifadeler aşağıda verilmiştir.

Enes Bin Malik, Hz. Muhammed'i rüyasında görür, Peygamber'in önünde bir tabak hurma vardır. Enes Bin Malik, Peygamber'den hurma ister. Hz. Muhammed bir hurma verir, daha fazla ister, bir hurma daha verir, bu şekilde toplam dokuz hurma alır. Tekrar daha fazla diye istediği sırada uykudan uyanır. Uyandığında dokuz hurmayı elinde görür. Ezanı işitip mescide gider, mescitte Hz. Ebû Bekir'in önünde rüyasında Hz. Muhammed'in önünde gördüğü tabağı görür. Hz. Muhammed'den istediği gibi Hz. Ebû Bekir'den de hurma ister. Ebû Bekir de dokuz hurma verir. Daha fazla istediğinde Hz. Ebû Bekir, Resulullah Hazretleri daha fazla verseydi ben de daha fazla verirdim der (Aslan, 2017, ss. 159-160).

Bir mümin ile bir münaфіk Hz. Ömer'in karşısına geldiğinde henüz söylemeden onları fark eder (Aslan, 2017, s. 220).

Hz. Ömer, sahibinin kendisinden fazla haraç istediği konusunda şikâyet gelen Ebû Lü'lü'yle konuyla ilgili görüşür. Hz. Ömer, Ebû Lü'lü'nün bildiği sanatlara göre istenen haracın fazla olmadığını söyler, kendisine bir yel değirmeni yapmasını ister. Ebû Lü'lü, Hz. Ömer'e güzel bir yel değirmeni yapacağını söyler. Konuşmanın ardından Hz. Ömer, Ebû Lü'lü'nün kendisini öldürmek istediğini çevresinde bulunanlara söyler ve olay gerçekleşmeden kisas olmayacağı için ona dokunmaz. Zilhiccenin yirmi üçüncü günü sabah namazını kılariken Ebû Lü'lü, Hz. Ömer'i şehit eder (Aslan, 2017, s. 249).

Recebler olarak anılan evliyalardan bir evliya, mezheb-i revafızdan olanları hınzır suretinde görür, o kişiyi yanına çağırır tövbe etmesini ister, nasihat eder. Rafizi eğer tövbe eder ve tövbesine sadık olursa insan suretinde görür. Yalan söylerse domuz suretinde görmeye devam eder. Şafii mezhebine mensup iki iyi kişi ona gelir, Şia cemaatinden değillerdir ama onları da domuz suretinde görür. Bu durumu onlara söyleyince gelenler duruma şaşırır, o batıl mezhepten ve yanlış itikattan dönüp kurtuluşa ererler (Aslan, 2017, s. 438)

İmam'a bir Arap gelir, bir vav ile mi yoksa iki vav ile mi okuyayım diye sorar. İmam-ı Azam bu soruyla adamın ne kastettiğini anlar ve iki vav ile okumasını söyler. Tahiyât'ı İbni Abbâs "vessalavâtü't-tayyibât" şeklinde, İbni Mes'ud "vessalavâtüve't-tayyibât" şeklinde okumaktadır. Adamın sorusunda kastettiği şey budur (Aslan, 2015, ss. 316-318).

MCYG ve MİA'da geçen ifadelerde veliler, karşısındaki insan henüz konuşmadan dinî inancını fark edebilmekte, kendisine sorulan soru anlaşılmaz derecede eksik olmasına rağmen soruyu soranın aklından geçenleri bilerek soruyu eksik haliyle cevaplayabilmekte,

kendisini öldürmek isteyen adamın niyetini anlayabilmekte ve yanına gelen insanın gördüğü rüyayı bilebilmektedirler.

Akldan geçenleri bilme motifi efsanelerde de görülür. Refahiye ilçesi Divir köyünden derlenen bir efsanede Gâvur Ali, Erzurum'dan Erzincan'a gelen ve parası olmadığı için geri dönemeyen bir adamı tayy-ı mekân ederek evine götürür. Adamın evinin yakınındaki caminin önündeki ayakkabıcıya adamla haber yollar. Adam ayakkabıcının yanına gittiğinde ayakkabıcı adamın zihninden geçenleri bilir ve adamın düşüncelerine karşılık verir (Demir, 2013, 1, s. 118). Niksar ilçesi Çengelli köyünden derlenen bir başka efsanede Niksar'ın tanınmış ailelerinden birinin yanında seyislik yapan bir adam, hacca giden ailenin beyinin katmer ve yoğurt istediğini bilir ve evin hanımından bunları alarak evin beyine ulaştırır (Demir, 2013, 1, s. 142).

3.4.2. Başka Yerde Vuku Bulan Olayları, Mevcut Kişileri Görme

Gizli şeyleri bilebilme gücüne sahip olan veliler, aynı zaman diliminde başka yerde vuku bulan olaylardan da haberdar olabilmektedirler. Ermişlerin gaip hakkında bilgisi MIFL'de "D1810.0.3. Azizlerin ve kutsal adamların sihirli bilgisi" (Thompson, 1955b, s. 321) ve "V223. Aziz'in mucizevî bilgisi" (Thompson, 1955d, s. 456) maddeleriyle gösterilmiştir.

Bu motiflerle ilgili menakıpnamelerde geçen ifadeler aşağıda verilmiştir.

Hız. Ömer ordunun başına bir kumandan tayin eder, ordu savaşa gider. Ordunun önüne bir ırmağın çıkar, askerlerden biri ırmağın geçidini görmek için suya girer, su çok soğuktur, asker'in takati kalmaz ve üç kere ya Ömer der ve ruhunu teslim eder, asker ya Ömer derken Hız. Ömer de oturduğu yerden üç kere lebbeyk der. Askerin vefat ettiği yer bir aylık yol mesafesindedir (Aslan, 2017, s. 212).

Hız. Ömer, Sâriye Hazretleri komutasında İslam askerini gazaya gönderir. Savaş sırasında İslam askerleri dinlenme haline geçer. Düşman dağın arkasından gelerek dinlenme halinde olan İslam ordusuna saldırmak üzeredir. O sırada Medine'de bulunan ve Cuma günü minberde hutbe okumakta olan Hız. Ömer'e kendisinden bir aylık mesafede bulunan ordunun bu durumu Allah'ın kemal-i lütfuyla ayan olur. Üç defa "yâ Sâriyete'l cebel" diye seslenir. Sâriye Hazretleri bu sözü işitir, hemen ordunun arkasını dağa verir, savaşı kazanırlar. Bazı rivayete göre olay Nihavend cenginde olmuştur, Sâriye Hazretleti, Kand-i Sîhân köyü yakınındaki bir dağda bulunan künbedin bacasından sesi işitmiştir. O baca ziyaret yerlerinden olmuştur (Aslan, 2017, s. 235).

Üveys-i Karenî'ye Hz. Ömer'in ölümü Allah tarafından bildirilir. Kendisine ziyarete gelen Harem bin Hayyân'a bunu söyler (Aslan, 2017, s. 305).

Hz. Ebû Bekir ve Hz. Ömer'e sürekli küfreden bir adam, bir gece bu küfrü artırınca komşusu tahammül edemez, onunla dövüşür. Kavga eden komşu üzgün ve gamlı şekilde evine gelir, yatsı namazını kılar uyur. Rüyasında Hz. Muhammed'i görür, olayı anlatır. Hz. Muhammed ona bıçak verir kavga ettiği komşusunu boğazlamasını ister. Peygamber'in dediğini yapar, ellerine kan bulaşır, ellerini yere sürerken uykusundan uyanır. Uyandığında kavga ettiği komşusunun evinden feryat yükselmektedir, komşusu gece aniden ölmüştür. Sabah kalkıp gidip bakar, komşusunun boğazında bir hat çekilmiş görür (Aslan, 2017, s. 321).

Hz. Ali Kûfe'den asker talep eder, yanındakilere gelen askerlerin iki bin kişi olduğunu söyler. Orada bulunanlardan birisi gelen askerleri bir bir sayar ve tam iki bin kişidirler (Aslan, 2017, s. 602).

Hz. Ali, yaralandığında yanındakiler suçluyu ararken onu nerede bulacaklarını söyler. (Aslan, 2017, s. 615).

Salihlerden birisi bir rüya görür. Rüyasında fener kulesine çıkan birisi Kufe'de faziletli birisinin öldüğünü, ölen kişinin ümmetin parlayan yıldızı olduğunu söyler. Rüyasını Mukâtîl bin Süleyman'a anlattığında Mukatîl bin Süleyman İmâm-ı Azam'ın öldüğünü rüyanın sadık olduğunu söyler (Aslan, 2015, ss. 517-518).

Başka yerde gerçekleşen olayları bilme motifine Refahiye ilçesi Divir köyünden derlenen bir efsanede Gâvur Ali'nin arkadaşı olan ayakkabıcının Gâvur Ali'nin ölümünü rüyada haber alarak bilmesi şeklinde de rastlanır (Demir, 2013, 1, s. 119). Bir başka efsanede Ordu ili Perşembe ilçesi Medreseönü'nde yaşayan Hasan Efendi'ye, balıkçılık yapan kardeşinin küçük kayığı ile denize açıldığında kayığın fırtınadan devrilmesi malum olur. Göz açıp kapayıncaya kadar kardeşine ulaşır ve onu kurtarır (Demir, 2013, 1, s. 146)

3.4.3. Gizlenmiş Nesnelerin Yerlerini Bilme, Bulup Çıkarma

Velilerin gizli şeyler üzerinde gösterdiği kerametlerden olan gizlenmiş nesnelerin yerlerinden haberdar olma motifi MİA'da velinin saklanan nesnenin yerini bulması, anne karnındaki bebeğin bulunduğu bölümü bilmesi, MCYG'de ve varlığından haber olunmayan nesnenin yerinin rüyada gösterilmesi şeklinde görülmektedir. Gizlenmiş nesnenin yerini bilme motifi MİFL'de "D1810.0.3.2. Kayıp nesneler ya da kişiler kutsal adam tarafından bulunur" (Thompson, 1955b, s. 321) maddesiyle gösterilmiştir.

Ebû Nüvâs adlı günahkâr bir şair ölür. Öldükten sonra onu rüyada görürler ve bu kadar günahla kendisine nasıl muamele edildiğini sorarlar. Dört halife ve sahabelerin methi hakkında yazmış olduğu bir şiirden dolayı affedildiğini ve o şiirin evdeki yerini söyler. Rüeyayı gören kişi gidip Ebû Nüvâs'ın bakar ve rüyasında kendisine söylenen yerde o şiirin yazılı olduğu kâğıdı bulur (Aslan, 2017, s. 765).

Gebe bir kadın ölür, gassal kadını yıkarken karnındaki çocuğun yaşadığını anlar. Durumu İmam-ı Azam'a sorarlar. İmam-ı Azam çocuğun annesinin karnının sol tarafında olduğunu, hemen çıkarmaları gerektiğini söyler. Cerrah çocuğu denilen şekilde çıkarır, çocuk yaşamaktadır (Aslan, 2015, ss. 280-281).

Evine biriktirdiği malını gömerek saklayan birisi İmam-ı Azam'dan yardım ister. İmam, malı saklayan adamın kendisinden yardım istemesine şaşırır ve bu şaşkınlığını dile getirir. Adamın karşısında ağlayıp sızlanmaya devam etmesi üzerine çevredekilerle beraber gidip eve bakarlar. Herkes malı nereye saklamış olabileceğini düşünür ve bulmaya çalışırlar. İmam-ı Azam eğer mal kendisinin olsaydı diye düşünerek malın saklanmış olabileceği yeri düşünür evde bir yeri işaret eder ve mal orada bulunur (Aslan, 2015, s. 373).

Malını çöle gömerek saklayan bir adam gömdüğü yeri unuttur. İmam-ı Azam'dan yardım ister. İmam-ı Azam, adama sabaha kadar namaz kılmasını, malın nerede olduğunun aklına geleceğini söyler. Adam denileni yapar, gece yarısı olmadan malı gömdüğü yer aklına gelir. Bu durumun hikmetini soranlara İmam-ı Azam, adamın gece boyu namaz kılmasının İblis'e cefa çektireceğini, bu yüzden İblis'in malın yerini adama bildirdiğini söyler (Aslan, 2015, ss. 374-375).

Yukarıdaki ifadelerden anlaşılacağı üzere veliler gizli nesnelerin ve anne karnındaki bebeğin yerlerini çoğu zaman gaip âleminden gördükleriyle, bazısında da zekâsı ve tahmin gücüyle bilmektedirler.

İmam-ı Azam'ın evde saklanan nesneyi bulabilmesinin nedeni olarak gaipten alınan haber değil, İmam'ın zekâsını kullanarak yaptığı tahmin gösterilmiştir. MİA'da Ebû Hanîfe'nin gösterdiği bu kerametın kaynağı, onun dini hükümleri yorumlarken de kullandığı akılcı yaklaşımdır.

3.4.4. Geçmişte Olup Bitenleri Bildirme

Veliler kişilerin geçmişleriyle ilgili de bilgi sahibidirler. İlk kez gördüğü kişiye ismiyle hitap eder, kişilerin yaşadığı olayları, geçmişte işledikleri kabahatleri bilirler. MCYG'de

H. Ömer, H. Osman ve H. Ali'nin kişilerin geçmişte yaşadığı olaylar hakkında bilgi sahibi oldukları görülür.

Ermışlerin gaip hakkında bilgisi MIFL'de "D1810.0.3. Azizlerin ve kutsal adamların sihirli bilgisi" (Thompson, 1955b, s. 321) ve "V223. Azizinin mucizevî bilgisi" (Thompson, 1955d, s. 456) maddeleriyle gösterilmiştir.

Geçmişte olup bitenleri bildirme motifiyle ilgili ifadeler aşağıda belirtilmiştir.

Şam yakınlarında bir kale kuşatılır, öğle vakti yaklaşmasına rağmen kale fethedilemez. H. Ömer gazaba gelir, aramızda bir hata olmuş ki kâfirler hala dayanabilmektedir, der. Herkes tövbe ve istiğfarla meşgul olur, içlerinden birisi teheccüde kalktığı vakit karanlıktan misvakını bulamadığını, namazı o şekilde kıldığını, durumun kendi uğursuzluğundan olduğunu söyler. H. Ömer tövbe ve istiğfara devam etmesini söyler. Bir saat geçmeden kale fetih olunur (Aslan, 2017, s. 207).

Herem bin Hayyân, Üveys-i Karenî'yi ziyarete gider. Üveys-i Karenî, ilk kez gördüğü Harem bin Hayyân'ı tanır, ona ismiyle hitap eder (Aslan, 2017, s. 304).

Ebu Hureyre, H. Osman'ın yanına giderken bir kadın görür, dönüp tekrar kadına bakar. Yanına vardığında H. Osman, "Ne oldu bana ki sizi gördüm benim yanıma gelirsiniz ve zinâ eseri gözlerinizdedir." der (Aslan, 2017, s. 409).

Uğradığı tecavüz sonucunda gebe kalan, bu gebelikten doğan çocuğunu terk ettiği için birbirini tanımayan anne ile oğlu yıllar sonra nikâhlanır. Güvey olan oğul nikâhlandıkları gece kadına yaklaşmak istediğinde üzerine kan akıtıcı bir domuzun yaklaştığını görür. Allah ana ile oğulun birleşmesini reva görmez. H. Ali olayın yaşandığı yerde bulunmamasına rağmen olayı ve anne ile oğlun geçmişini bilmektedir. Adamlarını olayın yaşandığı yere gönderir. Adamlar anne ve oğulu yanına getirdiklerinde H. Ali domuzun neden geldiğini, olayın ayrıntılarını onlara anlatır. (Aslan, 2017, ss. 574-577).

H. Ali, İbni Mülcem'i Mescid-i Kûfe'de gördüğünde çocukluğunda ona bakan Yahudi kadının taktığı lakabı bilir ve bunu ona söyler (Aslan, 2017, s. 591).

Ebû Hureyre bir gün H. Muhammed'in yanına gittiğinde onu önünde bir tabak hurma yerken bulur. H. Muhammed Ebû Hureyre'ye bir avuç hurma verir sayınca yetmiş üç tane olduğunu görür. Daha sonra H. Ali'nin yanına gittiğinde onu da bir tabaktan hurma yerken bulur. H. Ali de bir avuç hurma verir o hurmaların sayısı da yetmiş üçtür. Ebu

Hureyre şaşkınlığını Hz. Muhammed'e sorduğunda Hz. Ali'nin eli benim elimdir, adalette eşittir, cevabını alır (Aslan, 2017, s. 608).

İmam-ı Azam'a haset besleyen bir münafık davet verir, davette yemeklere zehir katar, İmam-ı Azam yemekteki zehrin kokusunu kerametiyle alır ve abdest alma bahanesiyle sofradan kalkar, yemekten yemez. İmam-ı Azam'ın kâsesinden yemek yiyen kedi orada derhal ölür (Aslan, 2015, ss. 291-292).

Yukarıda yer alan geçmişte olup bitenleri bildirme motiflerinde veliler yakın veya uzak geçmişten bilgi sahibidirler, yanındaki insanların ufak kusurlarını, geçmiş yaşantılarını bilirler ve bunu yanındakilere bildirirler.

3.4.5. Gelecekte Olacakları Haber Verme

Gelecekte haber verme motifi incelediğimiz menakıpnamelerde en çok karşılaştığımız motiflerdendir. Velilerin gelecekte haber vermeleri MIFL'de "M301.5. Kâhin olarak azizler" (Thompson, 1955d, s. 47), gelecekte olacakların rüyada bildirilmesi 741 "D1812.3.3. Gelecek rüyada açığa çıkar" (Thompson, 1955b, s. 325) maddeleriyle gösterilmiştir.

Gelecekte olacakları haber verme motifiyle ilgili ifadeler aşağıda belirtilmiştir.

Hz. Ebû Bekir Şam'a sefere gider. Rüyasında gökten ayın inip kucağına indiğini onu kucaklayıp sinesine bastığını görür. Yemliha isimli bir rahibe rüyasını yorumlatır. Yemliha, yakında bir peygamberin geleceğini ve Ebû Bekir'in de onun veziri olacağını müjdeler. Hz. Muhammed ilk vahiy geldikten sonra Ebû Bekir'i İslam'a davet ederken Ebû Bekir'in başından geçen bu olayı anlatır (Aslan, 2017, s. 40).

Hz. Ebû Bekir, hastalık vaktinde çocuklarını Hz. Ayşe'ye emanet ederken iki oğlan ve iki kız olarak vasiyet eder. Hz. Ayşe'nin o zaman bir kız kardeşi vardır, Hz. Ebû Bekir'in hanımı hamiledir ve doğum vakti geldiğinde kız çocuğu doğurur (Aslan, 2017, ss. 102-103).

Hz. Ebû Bekir, Bedir Savaşı'nda kâfir ordusunun çok kalabalık olduğunu görünce ümitsizliğe düşen Hz. Muhammed'e zaferin kazanılacağını müjdeler (Aslan, 2017, s. 144).

Ka'bu'l Ahbâr, Hz. Ömer'in ölümüne üç gün kaldığını, bunu Tevrat'ta okuduğunu söyler (Aslan, 2017, s. 248).

Hz. Osman'ın teyzesi (Hâlete), söylediği bir kasidede Hz. Osman'ın Peygamber'in güveyisi ve veziri olacağını önceden beyan etmiştir (Aslan, 2017, ss. 335-336).

Bir Arap Hz. Osman'a gelir, Kuran'ın yazım düzeniyle ilgili eleştiri yapar. Hz. Osman, ona gözlerini silmesini ister, böylece levh-i mahfuzu göreceğini söyler. Arap dediğini yapar, Levh-i mahfuzda Kuran'ın bu şekilde yazılı olduğunu görür (Aslan, 2017, s. 355).

Fatıma Hatun Hz. Ali'ye gebe kaldığında rüyasında bu durumu sembollerle görür. Hz. Ali'nin annesi Fatıma Hatun gece rüyasında evinin nur ile dolduğunu Kâbe'nin etrafındaki dağların Kâbe'ye secde ettiğini ve eline dört kılıç verildiğini görür. Kılıçlar elinden düşer dağılır. Kılıçlardan bir tanesi elinde aslan olur. O aslana kimse yaklaşılamaz, sonunda Hz. Muhammed'in yanına gider ve ona itaat eder (Aslan, 2017, s. 443).

Ebu Talib, bir seferde Yemen'de yaşayan Mîrem'in yanına uğrar, kendisini tanıtır. Mîrem, Ebu Talib'e Hz. Muhammed otuz yaşına geldiğinde Hz. Ali'nin doğacağını bildirir (Aslan, 2017, s. 448).

Medine valisi İbrâhim bin Mahzûmî, Cuma günleri hutbede Hz. Ali'yi ayıplayan sözler kullanır. Cemaatten Abdullah isimli birisi uykuya dalar, rüyasında Hz. Muhammed bu habisin sözleri seni üzmez mi der. Üzdüğünü ama çaresizlikten cevap veremediğini söylediğinde, Peygamber ona "müşahede kıl ki kahr-ı İlâhi ona ne siyaset gösterir." der. Uyanıp baktığında o kişinin minberden düşüp helak olduğunu görür (Aslan, 2017, ss. 573-574).

Abdullah bin Selâm Hz. Ali'ye Irak'a giderse başına kılıç dokunacağını söyler. Hz. Ali bunu Hz. Muhammed'den de duyduğunu söyler (Aslan, 2017, s. 582).

Hz. Ali Sıffîn günlerinde Ebu Müslim isimli bir Hristiyan adamın, askerin başına geçip muhaliflerle savaşaacağını söyler (Aslan, 2017, s. 584).

Ammâr bin Yâsir, Sıffîn Savaşı sırasında öleceğini sezer, bunu Hz. Ali'ye söyler, Hz. Ali de onu doğrular (Aslan, 2017, s. 592).

Hz. Ali Sıffîn savaşı sırasında birisine nerede ve nasıl öleceğini haber verir, o kişi Hz. Ali'nin dediği yerde ve söylediği gibi hurma ağacına asılarak öldürülür (Aslan, 2017, s. 600).

Hz. Ali, Kümeyl bin Ziyad'a Haccâc bin Yûsuf tarafından öldürüleceğini önceden haber verir (Aslan, 2017, ss. 600-601).

Hz. Ali, Kanber'e zulüm ile katledileceğini önceden haber verir. Haccac onu Hz. Ali'nin dediği şekilde katleder (Aslan, 2017, s. 601).

Berâ' bin Âzib'e Hz. Hüseyin'in katledileceği, kendisinin de ona hıyanet edip yardım etmeyeceği Hz. Ali tarafından önceden söylenir (Aslan, 2017, s. 601).

Hz. Ali, Kerbela'ya uğradığında sağa sola bakar, Kerbela olayının yaşanacağı yeri gösterir ve çevresindekilere olacak olayları haber verir (Aslan, 2017, s. 602).

Hz. Hüseyin gelecekte haber veren cifr ve insanın görünüşüne göre görünmeyen özelliklerini de anlamaya yarayan kıyafet ilmi sahibidir. Kerbela olayı sırasında şehadeti yaklaştığında bu ilimleri Zeynülabidin'e vermiştir (Aslan, 2017, s. 622).

Hz. Hüseyin o gün şehit edileceğini bildiği için Za'fer-i Cinni'nin yardım teklifini kabul etmez (Aslan, 2017, s. 625).

Bağdat'a gelen bir inkârcı, dönemin din adamlarıyla tartışır ve onları alt eder. Hammad'ın ününü duyar onunla tartışmak ister. Tartışmak için bir gün üzerinde anlaşılır. Hammad gece rüyasında hoş bir eve girdiğini bir domuzun orada bulunan meyve ağacının dal ve meyvesini yediğini bunun üzerine ağacın kökünün domuzun kendisini yemesini dilediğini, o sırada bir aslanın gelip ve domuzu kovduğunu görür. Hammad talebesi olan genç yaştaki İmam-ı Azam'a rüyasını anlatır. İmam-ı Azam rüyayı yorumlar, inkârcı domuzdur ve onu kovalayan aslan İmam-ı Azam'dır. İnkârcıyla tartışmaya İmam-ı Azam gider ve tartışmada üstün gelir (Aslan, 2015, ss. 296-315).

Şamanizm inancında Şamanlar gelecekte haber verme gücüne sahiptir. Şamanlar, geleceği görme ve etkileme gücüne sahip olan ruhların yardımıyla kehanette bulunurlar. Savaş, doğal afet gibi öngörülmesi ulusal önem taşıyan kehanetlerin yanında insanlar için bireysel kehanetlerde de bulunabilirler. Şaman vecd halinden çıktığında ona hiçbir şey sorulmaz, artık sıradan bir insan olduğundan hiçbir şey bilemez (Potapov, 2012, ss. 186-187).

Hz. Ali'nin doğumunun müjdenmesi motifi benzer şekilde Ahmet Yesevi'nin menkıbelerinde de geçmektedir. Ahmet Yesevi'nin doğumu kendisinin doğumundan dört yüz yıl önce Hz. Muhammed'e müjdenmiştir (Özünel, 2016, s. 18)

Gelecekte haber verme yetisi İslam inancında peygamberlere verilen mucize, Şamanizm'de ise şamanlara ait bir özellik olarak görülmektedir. Bu durumda motifin kaynağını her iki inanca da dayandırabiliriz.

3.4.6. Kabir Ahvalinden Haberdar Olma

Ölüm her canlının kaçınılmaz sonudur, ölüm sonrası ise insanların merak ettiği ancak hiç bilemeyeceği bir süreçtir. Keramet sahibi olan veliler, bizim bilemediğimiz gizlilikleri görüp, duyabilirler; insanların kabirdeki ahvalleri de bu gizlilikler arasındadır. Ermişlerin gaip hakkında bilgisi MIFL’de “D1810.0.3. Azizlerin ve kutsal adamların sihirli bilgisi” (Thompson, 1955b, s. 321) ve “V223. Azizin mucizevî bilgisi” (Thompson, 1955d, s. 456) maddeleriyle gösterilmiştir.

Bu motifle ilgili menakıpnamelerde geçen ifadeler aşağıda belirtilmiştir.

Hz. Ömer’in oğlu bir suçtan dolayı yüz kırbaç cezası alır, ceza uygulanırken sekseninci kırbaçta ölür, Hz. Ömer cezası ahrete kalmasın diye yirmi kırbaç daha vurdurur. Hz. Ömer babalık hakkını yerine getirip seni kurtardım mı diye sürekli ağlar. Ashaptan birisi rüyasında Hz. Ömer’in oğlunu Hz. Muhammed ile birlikte zevk ü safa ederken görür. Rüyayı Hz. Ömer’e anlatırlar, Hz. Ömer ağlamayı bırakır, Allah’ın inayetine şükreder (Aslan, 2017, s. 232).

Hz. Ömer defnedildikten sonra Hz. Ali, gözlerini kapatır, murakabeye vararak Hz. Ömer’in kabirdeki ahvaline, münkir ve nekirle olan konuşmasına şahit olur (Aslan, 2017, s. 254).

Süleyman bin Zekvân, bozguncu ve hayırsız bir komşusundan rahatsız olduğu için bir mahalleye taşınır. Adam öldüğünde tekrar eski mahallesine döner. Bir gece kapısı çalınır, ayağı yerde ama baktığı zaman yüzünü göremeyeceği kadar uzun biri kendisiyle gelmesini söyler, birlikte mezarlığa giderler. Adamın mezarını açarlar ve adamın uçsuz bucaksız bir bahçede taht üzerinde oturduğunu görürler. Bunun sebebini sorduğunda farz namazlarını kıldıktan sonra "Allâhümmerham Ebû Bekr ve Ömer ve Osmân ve Aliyyen Rıdvânullâhi Aleyhim Ecma‘în" dediğini öğrenir (Aslan, 2017, ss. 766-767).

Büyüklerden biri rüyasında Şeybânî’yi görür, ona kabirde ne halde olduklarını sorar. Şeybânî; kendisinin, Ebû Yûsuf’un ve İmam-ı Azam’ın kabirde iyi olduklarını söyler (Aslan, 2015, ss. 508-509).

İfadelerden birinde veli murakabe yoluyla kabir ahvalinden haber alırken diğer üç ifadede ise rüya yoluyla kabir ahvalinden haber alınır. Üç yerde velinin kabir ahvali hakkında bilgi edinilir. Bir yerde ise bozguncu ve hayırsız birisinin dört halife sevgisi sayesinde kabirdeki durumunun iyi olduğu anlatılarak velilerin Allah katındaki değeri, onları sevmenin insanlara sağlayacağı faydaya dikkat çekilmiştir.

3.5. Mukaddes, İnsanüstü Ve Gizli Güçler Üzerinde Cereyan Eden Motifler

3.5.1. Allah'ı Rüyada Görme / Allah'tan Hitap Gelmesi

MİA'da yer alan bu motif velinin Allah'ı rüyasında görmesi ve Allah'tan hitap gelmesi şeklinde görülür. Velinin Allah'la iletişimi MIFL'de "A182.3 Tanrı (Melek) ölümlülerle konuşur" (Thompson, 1955a, s. 96) maddesiyle gösterilmiştir.

Allah'ı görme/sesini duyma motifi ile ilgili MİA'da yer alan ifadeler aşağıda belirtilmiştir.

İmam-ı Azam Allah'ı doksan dokuz kez rüyasında görür. Bir kez daha görmeyi ve kulların Cehennemden nasıl kurtulabileceğini sormayı diler, Allah'ı tekrar rüyasında görür ve sorar. Allah kullarının Cehennemden kurtulmak için edebilecekleri duyayı İmam-ı Azam'a öğretir (Aslan, 2015, s. 501-503).

Ashabını yazması için İmam-ı Azam'a Allah'tan hitab eder (Aslan, 2015, s. 504).

İfadelere bakıldığında Allah ve ermiş iletişim kurarken yüz yüze gelmemektedirler. Bir motifte rüyada iletişim kurulurken, diğer motifte ise bir eser yazması için Allah'tan hitap geldiği görülmektedir.

Allah'la iletişime geçme semavi dinlerde peygamberlere ait bir özelliktir. *Kur'an-ı Kerim*'de "Allah, bir insanla ancak vahiy yoluyla yahut perde arkasından konuşur. Yahut bir elçi gönderip, izniyle ona dilediğini vahyeder. Şüphesiz O yücedir, hüküm ve hikmet sahibidir." (Kur'an-ı Kerim 42: 51) ayetiyle bildirildiği gibi Hz. Musa'nın Tuvâ Vadisinde Allah'la konuştuğu anlatılır (Kur'an-ı Kerim, 20: 11-46).

Kutsal Kitap'ta da Tanrı'nın Hz. İbrahim'e kendisine göstereceği ülkeye gitmesini, orada büyük bir kavim yapacağını söylediği ifadeler yer almaktadır (Çığ, 2017, s. 17).

Moğol anlatılarında ise Moğol hükümdarı Cengiz Han'ın şamanı Kökötçü'nün Tanrı ile konuştuğu, ardından Tanrı'nın dünyanın bütün topraklarını Cengiz Han'a ve çocuklarına bağışladığını söylediği görülür (Roux, 2011, s. 76).

Tanrı'nın veliyle temasa geçmesi motifinin *Kutsal Kitap* ve *Kur'an-ı Kerim*'de anlatılan peygamber kıssaları ve Şamanist inançlardan kaynağını alarak ortaya çıktığı söylenebilir.

3.5.2. Veliye Gelen İlham

İlham motifi, MCYG'de veliye ilham gelmesi şeklinde görülmektedir. İlham motifiyle ilgili menakıpnamelerde geçen ifadeler aşağıda belirtilmiştir.

Kuran-ı Kerim'in toplanıp bir Mushaf yazılması düşüncesi, bir savaş esnasında Kuran-ı Kerim'in dünyadan silineceğinden korkan Hz. Ömer'e, Hz. Ömer'in bunu teklif etmesinden sonra konuyu düşünen Hz. Ebû Bekir'e ve ardından bu iş için görevlendirilen Zeyd Bin Sâbit'e ilham olmuştur (Aslan, 2017, ss. 103-104).

Hz. Ömer kalbine ilham olunan kişilerdendir. Mele-i Ala canibinden ilham olunur (Aslan, 2017, s. 185-186).

Hz. Ömer, farklı zamanlarda üç konuda Hz. Muhammed'e fikir beyan eder, Hz. Ömer'in bildirdiği durumlara uygun ayetler iner (Aslan, 2017, s. 256, 273).

İlham, Allah tarafından peygamberlerin ve seçkin kulların gönlüne verilen ilahi düşünce veya duygudur. İlkel dinlerde büyü vasıtasıyla kutsala ulaşma gayreti varken ilâhî dinlerde Tanrı insanlara mesajını peygamberler aracılığıyla vahiy ve ilham yoluyla bildirir. Vahiy yalnız peygamberlere ait iken ilham diğer insanlar için de geçerli olabilmektedir. Vahiy kavramının bulunmadığı Budizm gibi dinlerde bilge kişilerin kutsal varlığın bir nevi ilhamıyla aydınlandığına inanılır. Tanrı ve insan arasındaki ayrımın belirgin olduğu Yahudilik, İslâm ve Zerdüştilik dinlerinde ise vahiy, bütün müminleri bağlayan temel şariat hükümlerini ulaştırırken ilham, yalnızca yol gösterici birtakım tecrübelerin oluşmasına imkân veren derunî bir bilgi türüdür (Sinanoğlu, 2000, s. 100).

İlham motifi MCYG'de Hz. Ömer'le ilgili menkıbelerde karşımıza çıkmaktadır. Hz. Muhammed yakın dostu Hz. Ömer ile birçok konuda istişare ederdi. Onun bazı görüşlerinin nazil olan ayetlerle teyit edildiği görülmektedir. Hz. Ömer'in görüşlerine uygun şekilde inen bu ayetlere Muvafakat-ı Ömer Ayetleri denir (Fayda, 2007, s. 46). Menakıpnameelerde muvafakat-ı Ömer ayetlerinin kaynağı olarak ilham düşünülmüş, bundan hareketle Hz. Ömer'le ilgili olarak bu motif birden fazla yerde kullanılmıştır.

3.5.3. Koruyucu Olarak Allah/Tanrı

Bu motif MCYG'de bir dervişin sefere giderken gebe karısının karnındaki çocuğunu Allah'a emanet etmesi şeklinde görülür. Allah'ın insanlara yardımcı olması MIFL'de "N817.0.1. Yardımcı olarak Tanrı" (Thompson, 1955d, s. 134) maddesiyle gösterilmiştir.

Motifle ilgili ifadeler aşağıda belirtilmiştir.

Karısı hamile olan bir derviş sefere gider, giderken karısının karnındaki çocuğu Allah'a emanet eder. Seferden döndüğünde karısı ölmüştür. Mezarlıkta karısının kabrinde ateş görürler. Mezarlığa gidip kabri açtığında bir kandili yanarken oğlanı da onun ışığında

oyarken bulur. Gaipten “Bunu bize ısmarladın, geri biz sana verdik.” sözünü işitir. Nolaydı anası dahi diri olaydı dediğinde, gaipten gelen ses “Eğer anasını dahi bize ısmarlamış olaydın buncılayın geri verirdik.” der (Aslan, 2017, ss. 300-301).

Kur’an-ı Kerim’de Allah’ın mülkün gerçek sahibi olduğu, güvenlik veren, gözetip koruyan mutlak güç sahibi olduğu anlatılmaktadır (Kur’an-ı Kerim, 23: 88-89, 59: 22). “‘Onun hakkında size ancak, daha önce kardeşi hakkında güvendiğim kadar güvenebilirim! Allah en iyi koruyandır ve O, merhametlilerin en merhametlisidir’ dedi” (Kur’an-ı Kerim, 12: 64) ayetinde yine Allah’ın insanları koruduğu ve Yakup Peygamber’in oğlu Bünyamin’i Allah’a emanet ettiği anlatılmaktadır.

Menakıpnamede geçen ifadelerde görüldüğü üzere Allah kullarının dualarını işitmekte, onlara zor durumlarında yardımcı olmakta ve korumaktadır. Anne karnındaki çocuğunu Allah’a emanet eden derviş, annesi de yaşasaydı diye söyleyince gaipten ses ona cevap vermektedir. Bu motifle Allah’ın kuluna karşı merhameti anlatılmakta ve dua edilirken dikkatli olunması eksik dua edilmemesi gibi bir ders de verilmektedir.

3.5.4. Peygamberi Rüya da Görme

Peygamberler, Allah’ın buyruklarını insanlara iletmek için görevlendirdiği elçilerdir ve insanlar arasında Allah’a en yakın mertebeye sahiplerdir. Veliler de nefisleriyle mücadele ederek insan-ı kâmil mertebesine ulaşmış, Allah dostu kişilerdir. Peygamberlerden sonra yeryüzünde Allah’a en yakın kimselerdir. Karşılaştığımız motiflerde Hz. Muhammed, velilerin ve diğer insanların rüyalarına girerek iletişim kurar, onlara gelecekleri hakkında bilgi verir, onların sorunlarını giderir. Rüya da bilgi edinme motifi MİFL’de “D1810.8 Rüyalardan gelen sihirli bilgi” (Thompson, 1955b, s. 323), rüyanın tabir edilmesi “D1812.3.3.0.3. Rüya tabiri rüyayı düzeltir” (Thompson, 1955b, s. 325) maddeleriyle gösterilmiştir.

Peygamberi rüya da görme motifiyle ilgili MCYG ve MİA’da geçen ifadeler aşağıda belirtilmiştir.

Şeyh Ebû Bekir Havrani, rüyasında Hz. Muhammed’i görür, bir şeyhe bağlanmak istediğini söyler. Hz. Muhammed Ebû Bekir Havrani’ye Hz. Ebû Bekir’i şeyh edinmesini söyler. Ebû Bekir, Havrani’ye tevbe verir, arakiyye ve hırka giydirir, kuşak bağlar, Havrani’nin gövdesindeki çibanları ve sivilceleri sığar ve dua eder. Gövdesinden çibanlar ve sivilceler gider. Uykudan uyandığında vücudunun sıhhat bulduğunu; hırka, kuşak ve

arakiyyenin önünde durduğunu görür. Hz. Ebû Bekir'in gerçek evliya olduğunu anlar (Aslan, 2017, ss. 89-90).

Hz. Ebû Bekir kendisinden sonraki halife için istihare eylediğinde rüyasında yanında iki kişiyle birlikte Hz. Muhammed'i görür. Hz. Muhammed ona yakında vefat edeceğini haber vererek halifelik için uygun kişinin Hz. Ömer olduğunu söyler. (Aslan, 2017, ss. 101-102).

Enes Bin Malik, Hz. Muhammed'i rüyasında görür, Peygamber'in önünde bir tabak hurma vardır. Enes Bin Malik, Peygamber'den hurma ister. Hz. Muhammed bir hurma verir, daha fazla ister, bir hurma daha verir, bu şekilde toplam dokuz hurma alır. Tekrar daha fazla diye istediği sırada uykudan uyanır. Uyandığında dokuz hurmayı elinde görür (Aslan, 2017, ss. 159-160).

Hz. Ömer'in oğlu bir suçtan dolayı yüz kırbaç cezası alır, ceza uygulanırken sekseninci kırbaçta ölür, Hz. Ömer cezası ahrete kalmasın diye yirmi kırbaç daha vurdurur. Hz. Ömer babalık hakkını yerine getirip seni kurtardım mı diye sürekli ağlar. Ashabdan birisi rüyasında Hz. Ömer'in oğlunu, Hz. Muhammed'in huzurunda zevk ü safa ederken görür. Rüyayı Hz. Ömer'e anlatırlar, Hz. Ömer ağlamayı bırakır, Allah'ın inayetine şükreder (Aslan, 2017, s. 232).

Hz. Ebû Bekir ve Hz. Ömer'e sürekli küfreden bir adam, bir gece bu küfrü artırınca komşusu tahammül edemez, onunla dövüşür. Kavga eden komşu üzgün ve gamlı şekilde evine gelir, yatsı namazını kılar uyur. Rüyasında Hz. Muhammed'i görür, olayı anlatır. Hz. Muhammed ona bıçak verir kavga ettiği komşusunu boğazlamasını ister. Peygamber'in dediğini yapar, ellerine kan bulaşır, ellerini yere sürerken uykusundan uyanır. Uyandığında kavga ettiği komşusunun evinden feryat yükselmektedir, komşusu gece aniden ölmüştür. Sabah kalkıp gidip bakar, komşusunun boğasında bir hat çekilmiş görür (Aslan, 2017, s. 321).

Hz. Osman şehit edileceğini önceden haber almıştır. Şehit edilmeden önceki gece rüyasında Hz. Muhammed'i görür. Peygamber ona vaktin geldiğini, yarın görüşeceklerini, gece orucu birlikte açacaklarını söyler (Aslan, 2017, s. 367).

Medine valisi İbrâhim bin Mahzûmî, Cuma günleri hutbede Hz. Ali'yi ayıplayan sözler kullanır. Cemaatten Abdullah isimli birisi uykuya dalar, rüyasında Hz. Muhammed bu habisin sözleri seni üzmez mi der. Üzdüğünü ama çaresizlikten cevap veremediğini söylediğinde, Peygamber ona “müşahede kıl ki kahr-ı İlâhi ona ne siyaset gösterir.” der.

Uyanıp baktığında o kişinin minberden düşüp helak olduğunu görür (Aslan, 2017, ss. 573-574).

İmam-ı Azam rüyasında Hz. Muhammed'i görür. Mübarek etini açtığını, kemiklerinden ayırdığını ardından tekrar topladığını görür. Rüyasını bir kâğıda yazar ve İbni Sîrîn'e yorumlaması için bir aracıyla gönderir. Rühayı kimin gördüğünü bilmeyen İbni Sîrîn, rüyayı gören kişinin Hz. Muhammed'in sünnetini toplayacağını, dine dair sorunları gidereceğini söyler (Aslan, 2015, ss. 496-500).

Süfyân-ı Sevrî'nin arkadaşlarından biri rüyasında Hz. Muhammed'i görür, ona İmam-ı Azam hakkındaki düşüncesini sorar. Peygamber ona İmam-ı Azam'ın sözlerinin Kitâbullah'a ve sünnete uygun olduğunu söyler (Aslan, 2015, s. 510).

Irak valisi İbn Hübeyre, İmam-ı Azam'a kadılık teklif eder. Teklifi kabul görmeyince İmam-ı Azam'ı zindana attırır. İbn Hübeyre'nin rüyasına Hz. Muhammed gelir, İmam-ı Azam'a niçin ceza verdiğini, onun ümmetinin kerametlilerinden olduğunu, ona yaptıklarının karşılıksız kalmayacağını söyler (Aslan, 2015, ss. 519-520).

Menakıpnamelerde Hz. Muhammed'in gelecekle ilgili bildirimde bulunmak, kabir ahvalinden haber vermek, öğüt ve nasihat vermek veya ermişin kerametini bildirmek ve ermişin sıkıntısını gidermek amacıyla ermişlerin, ashabın veya devlet yöneticilerinin rüyasına girdiği görülmektedir. Böylece insanların kafasındaki sıkıntılar rüyada bildirildiği şekliyle bir otorite tarafından çözüme kavuşturulmaktadır.

Kutsal kişi ve güçlerle temas, Şamanist Türkler arasında da mevcut bir inanıştır. Şamanların harikulade insanlar oldukları; ruhlarla, gizli güçlerle ilişki kurup onlara istediklerini yaptırabildikleri inancı (Ocak, 2016, s. 39) ile ele aldığımız menakıpnamelerdeki velilerin Tanrı, melekler, peygamber ve cinlerle temasa geçmeleri benzerlik göstermektedir.

Bu motif *Battalname*'de Hz. Muhammed'in Behram ve Battal Gazi'nin rüyalarına girerek Behram'a Battal Gazi'yi bularak tedavi etmesini (Demir ve Erdem, 2006, s. 209), Battal Gazi'ye ise Anadolu'ya giderek oradaki Müslümanlara yardım etmesini söylemesi (Demir ve Erdem, 2006, s. 307) şeklinde görülür.

Hz. Muhammed'i rüyada görme motifine *Hacım Sultan Menâkıbnâmesi*'nde de rastlanır. "Hacım Sultan, Susuz'a geldiğinde rüyaya yatar. Rüyasında; Hz. Muhammet'i görür ve makamının geldiği yer olduğu bilgisini alır" (Gülerer, 2012, s. 211). Aynı menakıpnamede

bir başka motifte “Derviş Hacı Rüyasında Hz. Muhammet’i görür ve ondan Hacım Sultan’ın nerede olduğu ve onun yanına gitmesi bilgisini alır.” (2012, s. 211).

3.5.5. Meleklerle Temas

MCYG’de velinin meleklerle temasa geçmesi motifi meleklerin cenaze namazına gelmesi, meleklerin ermişi hatalardan alıkoyması, meleklerle iletişim kurma, Cebrail’in mühre yazı yazması, Cebrail’le temas, İsrâfil’le temas, Mikâil’le temas, Münker ve Nekir melekleriyle temas, Cebrailin henüz bebek olan ermişin beşiğini sallaması şeklinde görülmektedir. Meleklerle ilgili motifler MIFL’de “V230. Melekler” (Thompson, 1955d, s. 460), “A182.3 Tanrı (Melek) ölümlülerle konuşur” (Thompson, 1955a, s. 96) maddeleriyle gösterilmiştir.

Meleklerle temas kurma motifiyle ilgili MCFG’de yer alan ifadeler aşağıda belirtilmiştir.

Hz. Ebubekir, Hz. Muhammed imamlığında cemaatle namaz kılarken abdestinden şüpheye düşer, saftan ayrılıp abdest almaya gider, ansızın bir ses işitir, dönüp baktığında üzerinde mendil örtülmüş, altından bir satıl görür. Abdestini alır dönüp baktığında satıl ve mendilin kaybolduğunu görür. Hz. Muhammed, Ebû Bekir’in abdest alırken rûkûya gideceği sırada dizlerinde güç bulamadığını, İsrâfil’in dizlerinden tuttuğunu, Ebû Bekir’e su verenin Cebrail, mendili tutanın da Mikâil olduğunu söyler (Aslan, 2017, ss. 42-43).

Hz. Ebû Bekir, mağarada ateşlendiğinde Hz. Muhammed ona mağaranın önünden akan sudan içebileceğini söyler. Hz. Ebû Bekir denileni yapar çıkar ve sudan içer. Cennet ırmaklarından sorumlu melek Firdevs cennetinden bir ırmağı Ebû Bekir’in içmesi için mağaranın önünde akıtmıştır (Aslan, 2017, ss. 46-47).

Ebu Talib hakkında bir ayet-i kerime nazil olduğunda Hz. Ebû Bekir de oradadır, Hz. Ebû Bekir gelen vahyi işitmiştir ve bu yüzden bir süre sersemler (Aslan, 2017, s. 49).

Hz. Muhammed kendisine hediye edilen mühre lâ ilâhe illallah yazdırmasını Hz. Ebû Bekir’den ister. Hz. Ebû Bekir, Allah isminden Muhammed isminin ayrı olmasını uygun görmediğinden mühre lâ ilâhe illallah Muhammedün Resûlullâh yazısını nakşettirir. Hz. Ebû Bekir mührü alıp giderken Allah, Hz. Muhammed ve Hz. Ebû Bekir’in adının ayrı olmasını uygun görmediğinden Cebrail’e emreder, Cebrail de mühre Ebû Bekir’in haberi olmadan Ebû Bekir’in ismini de ekler. Mühürdeki yazı "Lâ ilâhe illallah Muhammedün Resûlullâh Ebû Bekri's-Siddîk" şeklini alır (Aslan, 2017, s. 50).

Hz. Ebû Bekir tüm mal varlığını insanlara yardım amacıyla dağıtmıştır. Bu haldeyken kendisinden on iki bin akçe yardım isteyen birisi gelir. Ebû Bekir, ona yardım amacıyla bir

Hz. Muhammed, Hz. Ayşe'den yemek ister, aldığı cevap karşısında Ayşe'ye darılıp evden dışarı çıkar, mescide gider, Hz. Ayşe ise pişman olur, ağlar tövbe eder. Allah Ayşe'nin duasını kabul eder. Hz. Muhammed mescitten içeri gireceği sırada Cebrail izin vermez. Dargınlıktan dolayı üzgün olan Ayşe'ye gidip teselli etmesini söyler. Hz. Muhammed eve döndüğünde Hz. Ayşe ve kendisine cennet yemeklerinden ikram edilir (Aslan, 2017, s. 55).

Hz. Muhammed mescidde Cebrail ile otururken, Osman ve Ali içeri girdiklerinde, ikisi de oturmaya devam ederler, Hz. Ali ve Osman da yerlerine geçerek otururlar. Onların ardından Hz. Ebû Bekir geldiğinde Cebrail ayağa kalkınca ve Hz. Muhammed de onunla birlikte ayağa kalkar. Hz. Muhammed Cebrail'e ayağa kalkmasının sebebini sorunca Cebrail anlatır: Allah Hz. Âdem'i yarattığında meleklerle secde etmelerini emreder. Cebrail, Âdem'den daha üstün olduğunu düşündüğünden secde etmek istemez, o sırada Hz. Ebû Bekir'in ruhu gelir, Cebrail'e muhalefet etmemesini söyler. O an kibir ve enaniyet Cebrail'den İblis'e gider, Cebrail, Âdem'e secde ederken İblis bunu yapmaz. Böylece Ebû Bekir, Cebrail'in şeyhi olur (Aslan, 2017, s. 59).

Cebrail Hz. Muhammed'in yanına geldiği zaman bütün ashap ayakta durur, yalnız Ebû Bekir otururdu. Cebrail ile Hz. Ebû Bekir işaretleşir ve gülümserler. Hz. Muhammed bu muhabbetin sebebini Cebrail'e sorar. Allah Cebrail adında yetmiş bin melek yaratır, meleklerle "Ben kimim?" diye sorar, cevap veremeyenleri helak eder. Cebrail yaratılıp sorulan soruya cevap veremediği sırada Hz. Ebû Bekir'in ruhu gelip "Sen hâlıksın ben senin bir zayıf mahlukunum cevabını Cebrail'e öğretir. Hz. Ebû Bekir sayesinde şu anki Cebrail helak olmaktan kurtulur (Aslan, 2017, ss. 60-61).

Yahudi'den borç alır, yarın ödeyeceğini, ödeyemezse nefsinin alacaklısına kul edeceğini söyler. Ödeme günü geldiğinde parayı bulamaz, kızı Ayşe'yle vedalaşır helalleşmeye gider. Ebû Bekir ayrılıp giderken Ayşe'nin gözünden bir damla yaş akar, yere düştüğünde o gözyaşı damlası bir cevher olur, Ebû Bekir cevheri alıp pazara satmaya götürür. Allah Cebrail'e emreder, Cebrail Cennet hazinesinden yirmi bin altın alır ve Ebû Bekir'den o cevheri yirmi bin akçeye satın alır (Aslan, 2017, ss. 87-89).

Hz. Muhammed hastalanır, Ebû Bekir onu ziyarete gider. Gittiğinde Hz. Muhammed'in başı Dihye görünümündeki Cebrail'in kucağındadır. Ebû Bekir Dihye sandığı Cebrail ile konuşur, ardından Cebrail görünmez olur (Aslan, 2017, s. 132).

Bedir Savaşı'nda düşman askerinin Müslüman askerlerden kalabalık olduğunu gören Hz. Muhammed endişelenir, kâfirler galip gelirse kıyamete kadar kimse seni zikretmez diyerek

Allah'a dua eder. Bunu gören Hz. Ebû Bekir, Hz. Muhammed'in yanına gelir, ona korkuyla dua etmemesini, Allah'ın zafer için yardım edeceğini, bunun kâfirleri yenmek için yeterli olacağını söyler. Bunun üzerine Cebrail yanında beş bin meleklerle savaşa dâhil olur (Aslan, 2017, ss. 143-144).

Hz. Hatice'nin evine gelen Cebrail, Hz. Hatice başını açtığı anda yüzünü döndürür. Hz. Ebû Bekir bu hareketinden Cebrail'i tanır (Aslan, 2017, s. 145).

Hz. Ömer defnedildikten sonra Hz. Ali, gözlerini kapatır, murakabeye vararak Hz. Ömer'in kabirdeki ahvaline, Munker ve Nekir'le olan konuşmasına şahit olur (Aslan, 2017, s. 254).

Hz. Ömer ölür, defnedilir. Sorgu melekleri heybetli bir şekilde kabrine gelirler, Hz. Ömer meleklerin her birisini bir eliyle tutar ve meleklerden Müslümanların kabrine böyle heybetle gelmemelerini ister. Melekler ümmet-i Muhammed'e bu şekilde heybetle gelmeyeceklerini iltizam ederler (Aslan, 2017, s. 255).

Hz. Ömer'e hata yapacağı zaman onu hatasından döndürüp doğruyu bulmasına yardım etmekle iki melek görevlidir (Aslan, 2017, s. 276).

Hz. Ömer, Hz. Muhammed'in arkasında namaz kılmaktadır. Hz. Muhammed namazda okuduğu ayetlerde "ene rabbü kümül-a'lâ". Ya'nî Fir'avn" sözü geçince Hz. Ömer Eğer ben orada olsaydım boynun vururdum, der. Hz. Muhammed, Hz. Ömer'e namazda konuştuğun için namazı kaza etmesi gerektiğini söyler. O an Cebrail gelir ve Peygamber'e Hz. Ömer'in namazının kabul olduğunu söyler (Aslan, 2017, s. 284).

Hz. Ömer'in cariyesi Zâ'ide hurmalığa odun toplamaya gider, odunları toplar bağlar ama götürmeye gücü yetmez. Orada at üzerinde cennet Rıdvânı'nı görür. Rıdvân onunla konuşur, Zâ'ide'yle Hz. Muhammed'e selam yollar. Zâ'ide'nin odunları götüremediğini gören Rıdvân, kamçısı ile bir taşla işaret eder, odunları Hz. Ömer'in evine götürüp tekrar yerine gelmesini taşla söyler. Taş odunları bırakır tekrar eski yerine döner (Aslan, 2017, ss. 306-307).

Hz. Osman'ın cenazesi defnedilmeye götürülürken, arkadan bir bulut peyda olur. Cenazeyi götürenler korkarlar. Bulutun içinden bir ses cenazeye katılanlara korkmamalarını, kendilerinin de cenaze namazı kılmaya geldiklerini söyler. Gelenler meleklerdir (Aslan, 2017, s. 373).

Hz. Ali çocuklarına yiyecek almak niyetiyle pazara gider, son altı akçesi vardır. Yolda alacak verecek meselesinden tartışan iki kişi görür. O sorunu çözmek için altı akçesini

alacaklı olana verir. Çocukları için yiyecek alacak parası kalmayan Hz. Ali gönül ferahlığı kazanmak amacıyla Hz. Muhammed'e giderken yolda bir Arap karşısına çıkar, elindeki deveyi yüz akçeye veresiye olarak Hz. Ali'ye satar, biraz gittikten sonra başka bir Arap karşısına çıkar deveyi üç yüz akçeye Hz. Ali'den satın alır. Deveyi satan Cebrail, deveyi satın alan ise İsrail'dir (Aslan, 2017, ss. 491-492).

Cebrail Müslüman ordusunda düşmana karşı savaşır. Ganimetten düşen kendi payının Hz. Ali'ye verilmesini ister (Aslan, 2017, s. 559).

Hz. Ali bir gün sabah namazına mescide giderken gördüğü bir yaşlının önüne geçmemek için yavaş yürür, namaza geç kalır. Namazı kıldırır Hz. Muhammed rükûdan doğrulmak ister ama doğrulamaz. Hz. Ali namaza geç kalmasın diye Cebrail Hz. Muhammed'in doğrulmasına izin vermez. O esnada Allah, İsrail'i de günü tutmak için görevlendirmiştir (Aslan, 2017, s. 563).

Hz. Ali'nin tespih ve tehliline meleklerden cevap gelmektedir. Hz. Ali'nin bir sene boyunca her gün gelip yardıma bulunduğu kör bir fakir de onun tespih ve tehliline meleklerden cevap geldiğini işitir (Aslan, 2017, s. 621).

Hz. Fâtıma teheccüd namazı kılarırken ve namazdan sonra uyurken Cebrail, Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin'in beşiğini sallar (Aslan, 2017, ss. 868-869).

Melekler, nurdan yaratılmış, cinsiyetleri bulunmayan, dünyevî ihtiyaçları olmayan, gözle görülemeyen ve Allah tarafından belirlenen görevleri yerine getiren varlıklardır (Şentürk ve Yazıcı, 2017, s. 47-48) farklı şekillere girebilirler (Gördük, 2017, s. 198). Menakıpnamelerde Cebrail, İsrail, Mikâil, Rıdvan, Münker ve Nekir melekleri ile adı veya görevleri belirtilmeyen diğer meleklerle de rastlanmıştır.

MCYG'de karşılaştığımız meleklerle ilgili motifler içerisinde en çok karşılaşılan melek Cebrail'dir. Cebrail, menakıpnamelerde velilerle iletişim kurar, savaşta İslam ordusuna yardıma gelir, veliye abdest aldırır, velinin namaza yetişmesine yardım eder, velinin zor zamanlarında ona yardım eder. Cebrail, Allah ile peygamberler arasında elçilik yapan, onlara vahiy ve kitap getiren melektir (Şentürk ve Yazıcı, 2017, s. 49).

Kur'an-ı Kerim'de Cebrail'in Hz. Muhammed'e Kur'an'ı öğrettiği, ona vahiy getirdiği ve Hz. Muhammed'in Cebrail'i asli suretiyle gördüğü anlatılmaktadır (Kur'an-ı Kerim, 53: 5-14).

Cebraille birlikte zor zamanlarında veliye yardım eden, veliyi namaza yetiştiren İsrâfîl, kıyametin kopması ve insanların öldükten sonra tekrar dirilmeleri için “sûr”a üfleme görevli melektir (Şentürk ve Yazıcı, 2017, s. 49).

Mikâîl, hadislerde rızık ve rahmet meleği olarak tasvir edilmektedir. Mikâîl, Cebrail ve İsrâfîlle birlikte velilere yardım eder. (Cebeci, 2005, s. 46).

Hadislerde cennet meleği olarak geçen Rıdvân, Hz. Ömer’in cariyesi Zâ’ide’ye yardım için bir taşa odun taşıttırır.

Münker ve Nekîr berzah âleminde insanları sorguya çekeceği belirtilen meleklerdir. *Kur’ân-ı Kerîm*’de kabir hayatına işaret eden âyetler bulunmakla birlikte Münker ve Nekîr’den söz edilmemektedir (Toprak, 2006, s. 14). Hz. Ömer vefat edip, Münker ve Nekîr melekleri kendisini kabirde sorgulamak amacıyla yanına geldiklerinde onları uyarır. Hz. Ali de bu olaya şahit olur onları duyar.

3.5.6. Şeytan’ı Görüp Teşhis Etme, Kötülüklerine Kapılmama

İnsanları Allah’ın emirlerine karşı gelmek için kışkırtan, onları kötülüğe yöneltmeye çalışan Şeytan, menakıpnamelerde karşılaştığımız motiflerde ibadet yapılmasından cefa çeker ve velinin heybetinden etkilenir. İblis motifi MİFL’de “G302. İblisler”, Şeytan “G303. Şeytan” (Thompson, 1955c, ss. 310, 312), velinin şeytanı kovması “V229.5. Aziz iblisleri kovar” (Thompson, 1955d, s. 458) maddeleriyle gösterilmiştir.

Şeytan’ı görüp teşhis etme, kötülüklerine kapılmama motifiyle ilgili ifadeler aşağıda belirtilmiştir.

Şeytan ne zaman Hz. Ömer’i görse onun heybetinden yüzü üzerine düşer (Aslan, 2017, s. 276).

Malını çöle gömerek saklayan bir adam malı gömdüğü yeri unuttur. Bulmak için İmam-ı Azam’dan yardım ister. İmam-ı Azam, adama sabaha kadar namaz kılmasını, malın nerede olduğunun aklına geleceğini söyler. Adam denileni yapar, gece yarısı olmadan malı gömdüğü yer aklına gelir. Bu durumun hikmetini soranlara İmam-ı Azam, adamın gece boyu namaz kılmasının İblis’e cefa çektiğini, bu yüzden İblis’in malın yerini adama bildirdiğini söyler (Aslan, 2015, ss. 374-375).

Şeytan MCYG ve MİA’da kötülük sembolü olarak kullanılmıştır. İfadelerde veli malını kaybeden bir insanı Şeytan konusunda uyarmış, bu uyarıyı dikkate alan adam malını bulabilmiştir. Diğer ifadede ise Şeytan velinin heybetinden etkilenmektedir.

Şeytan, ilk insan Hz. Âdem'den önce yaratılmıştır. Uzun süre Allah'a ibadet eden melekler arasındadır. Allah, Hz. Âdem'i yaratıp bütün meleklerle ona secde etmelerini emredince tüm melekler bu emre uymuş, Şeytan ise “Ben ondan daha hayırlıyım, çünkü beni ateşten yarattın, onu ise çamurdan yarattın.” diyerek secde etmemiş ve bu nedenle Allah'ın rahmetinden uzaklaştırılmıştır. Şeytan Allahtan insanların dirilecekleri güne kadar yaşama izni istemiş ve bu izin kendisine verilmiştir. Şeytan yeryüzünde yaşayan insanları Allah'a giden yoldan sapıtacağını söyleyerek Allah'ın katından ayrılmıştır. Kur'an'da İblis olarak da geçen Şeytan'a cinlerden iman etmeyenler de yardım ederler (Şentürk ve Yazıcı, 2017, s. 50).

Türk mitolojisinde Erlik (Şeytan), Törüngei ve Ece'yi kandırarak Tanrı'nın yasakladığı meyvelerden yemelerine sebep olmuş, bu nedenle Tanrı'nın gazabına uğrayarak yer altı âlemine sürgün edilmiştir (Bayat, 2007, s. 113; Ögel, 1998, ss. 456-458). Roux, Erlik'le ilgili bir cehennem tanrısı, bir çeşit ölümler tanrısı veya kötü cinlerin kralı gibi tasarımlar olduğunu, kökeninin Budizm'de aranması gerektiğini, Erlik'in Türk-Uygur Budist yazınında Hintlilerin Yama diye adlandırdığı cehennemin kralı ile özdeş olduğunu ifade eder (2015, s. 70). Yine Türk mitolojisindeki “kara iyeler” kötülük, büyü, hastalık, ölüm gibi olumsuzluklara neden olan varlıklardır (Bayat, 2016, s. 280). Yunan mitolojisinde Hades yer altındaki ölümler ülkesinin tanrısıdır, yüreği acımak nedir bilmez, onun ülkesinden Tanrılar bile tiksindir (Erhat, 1996, s. 114).

3.5.7. Cinlerle Temas Etme

Cin ile ilgili motifler menakıbnamelerde cinlerin velinin cenazesine katılması, velinin Müslüman cinlere savaşta yardımı, velinin İslam'ı kabul etmeyen cinlerin üstüne ateş yağdırması, cinlerin velinin yardımına gelmesi şeklinde görülmektedir. Cinlerle ilgili motifler MIFL'de “F400.1. Cin” (Thompson, 1955c, s. 81) , ”F403.2. Ruhlar ölümlülere yardım eder” (Thompson, 1955c, s. 84), “N813. Yardımcı cin/ruh” (Thompson, 1955d, s. 133) ve “F402. Kötü ruhlar” (Thompson, 1955c, s. 82) maddeleriyle gösterilmiştir.

Cinlerle temas etme motifiyle ilgili ifadeler aşağıda belirtilmiştir.

Hz. Osman şehit olduğunda Hz. Muhammed'in mescidinin üstüne üç gün, üç gece cinniler gelir, ağlar, feryat ederler. Bütün halk bunları işitir (Aslan, 2017, s. 373).

Gidenlerin gaipten sesler duyduğu, çevresinde ve içinde cinlerin bulunduğu için korkup geri döndüğü kuyuya Hz. Ali beraberindekiler ile gider ve kuyudan su getirir. Kuyudaki cin

Safa dağında sanemlerin şeytanı olan Mus'ir'i öldüren Abdullah-ı Cinni'dir (Aslan, 2017, s. 571).

Hz. Muhammed ve yanında oturan sahabe, gaipten heybetli bir sesin selam verdiğini duyarlar. Ardından sesin sahibi Arfete isimli cini görürler. Arfete, kavmini dine davet etmesi için sahabeden birisinin kendisiyle gelmesini ister. Arfete'nin heybetinden kimse ortaya çıkamaz, üçüncü kez söylendiğinde Hz. Ali hizmete talip olur. Hz. Ali, Selman-ı Fârisî ve Arfete ile birlikte gider ve cin kavmini İslam'a davet eder. İçlerinden eski dinlerini bırakmamakta direnen, İslam'ı kabul etmeyenler Hz. Ali'ye itiraz ettiklerinde Hz. Ali dua eder ve üstlerine ateş yağar, cinlerden zalim ve kibirli olanlar helak olur (Aslan, 2017, ss. 603-607).

Hz. Ali öldüğünde, Hüseyin ve yanındakiler, kendilerine evden dışarı çıkmalarını söyleyen bir ses duyarlar ve dışarı çıkarlar. Evin içinden Hz. Ali'nin ardından nasıl birisinin halife olması gerektiğine ilişkin konuşmalar duyarlar, sesler kesilince içeri girerler. Hz. Ali'yi gasledilmiş ve kefenlenmiş olarak bulurlar, namazını kılıp defnederler (Aslan, 2017, s. 620).

Müslüman cinlerle kâfir cinler arasında savaş çıkar, kâfir cinler savaşta üstünlük sağladığında gaipten gelen bir ses, Müslüman cinlerin önderi Za'fer'e Hz. Muhammed'in büyüklerinden birisinin Basra'ya gittiğini ve ondan yardım istemesini söyler. Za'fer üç kere seslenir. Hz. Ali yardıma gelir ve kâfir cinleri helak ederler (Aslan, 2017, s. 624).

Hz. Hüseyin, Kerbela'da tek başına kaldığında Yezîd'in askerleri ok yağmuruna başladığında perilerin reisi Za'fer-i Cinnî, Hz. Hüseyin'e yardım için gelir. Hz. Hüseyin cinlerin insan kılığında savaşıp savaşamayacağını sorar, hayır cevabını aldığında karşısındaki insanları cinlere kırdırmamak için yardımı kabul etmez (Aslan, 2017, ss. 623-625).

Cinler bizim göremediğimiz, fakat var olduklarında şüphe olmayan yaratıklardır (Şentürk ve Yazıcı, 2017, s. 50). Türk anlatılarında kedi, köpek, keçi, oğlak, eşek, tavuk gibi hayvanlar ile minare, ağaç gibi cansız nesne şeklinde de görünebilirler (Boratav, 2012, s. 50). *Kur'an'ı Kerim*'de cinlerin Allah'a kulluk etmeleri için yaratıldığı, içlerinden bir kısmının Hz. Muhammed'i Kur'an okurken dinleyerek Allah'a iman ettiği, bir kısmının ise kâfir olduğu, bazı insanların cinlere sığınıp taşkınlıklarını arttırdığı (*Kur'an-ı Kerim* 51: 56; 72: 1, 6, 11) bildirilmektedir.

Cinlerle ilgili kabile ve gruplar hâlinde yaşadıkları, birbirleriyle savaştıkları, fırtına gibi bazı tabiat olaylarına sebep oldukları, insanları öldürdükleri, bazılarının insanlara yardım ettikleri, insanlarla evlenebildikleri, çeşitli hayvanların suretine büründükleri, genellikle karanlık ve izbe yerlerde yaşadıkları, insanlar gibi yiyip içtikleri, hastalıkların onlardan kaynaklandığı, delilerin cinlerin istilasına uğramış kişiler oldukları gibi (Öztürk, 2005, s. 56) birçok inanç mevcuttur.

MCYG’de geçen motiflerde cinlerin *Kur’an-ı Kerim*’de geçen ifadelerle uygun şekilde Müslüman veya kâfir olarak yer aldığı görülmektedir. Velilerle Müslüman cinlerin ilişkileri, dostane şekildedir, düşmanlarıyla savaşta ve zor durumlarında birbirlerine yardım etmektedirler.

3.5.8. Gaipten Gelen Sesleri İşitme/Hatîf

Herhangi bir maddi ses kaynağı olmadan ortaya çıkan sesleri velilerin ve çevredeki diğer insanların işittiği bu motife MCFG ve MİA’da rastlandı. MİFL’de yaptığımız taramada Hatîf motifini tespit edememekle birlikte gaipten gelen seslerin kaynağı olarak gösterilebileceğimiz Cin motifi MİFL’de “F400.1. Cin” (Thompson, 1955c, s. 56), Tanrı’nın (Melek) ölümlülerle konuşması ise “A182.3 Tanrı (Melek) ölümlülerle konuşur” (Thompson, 1955a, s. 96) maddeleriyle gösterilmiştir.

Gaipten gelen sesleri işitme motifi ile ilgili ifadeler aşağıda belirtilmiştir.

Hiz. Ebubekir’in annesinin her defasında oğlu olur ve her defasında doğan çocuğu öldürdü. Ebubekir doğduğunda Kâbe’ye giden annesi dua eder, ansızın ortaya bir beyaz el çıkar, Ebû Bekir’in eline yapışır ve bir ses “Ey hakikat üzere olan Allah’ın kulları, doğacak çocuğun (annesi) geldi. Melik ve Şefik olan Resulullah’ın sahabeti geldi. Allah azze ve celle onu ölümden size bağışladı ve onu Resulullah’ın halifesi kıldı”. der. Ümmü’l-Hayr bunu işitir ve şükür secdesi yapar (Aslan, 2017, s. 38).

Hiz. Ebubekir’in doğumu yaklaştığı sıralarda annesine Hak Teala’dan ses gelir, doğuracağı çocuğun Hiz. Muhammed’e arkadaş olacağını, adının yerde Atîk, gökte Sıddîk olacağını müjdeler (Aslan, 2017, s. 39).

Hiz. Ebû Bekir öldüğünde nereye defnedileceği konusunda tereddüt duyulur. Hiz. Ayşe uyukaldığı bir anda kulağına gelen bir sesin kendisine, dostu dosta ulaştırın dediğini duyar. Uyanıp bu durumu ashab-ı kirama anlattığında onlar da bu sesi işittiklerini söylerler. Hiz. Ebû Bekir Hiz. Muhammedin Yanına defnedilir (Aslan, 2017, s. 96).

Hz. Ebû Bekir, rüyasında Hz. Muhammed'i görür. Hz. Muhammed sol eliyle Cehennem'in kapısını tutmuş, ümmeti için yalvarmaktadır. Hz. Muhammed, Allah katında hürmeti olduğu için ümmetinin bağışlandığını söyler. O sırada Hz. Ömer kapıyı çalar ve Hz. Ebû Bekir uyanır. Gördüklerini Hz. Ömer'e anlatır. Hz. Ömer ümmetin tamamının mı bazısının mı bağışlandığını sorar. Hz. Ebû Bekir, onu sormadan önce kapı çaldığı için uyandığını söyler. O sırada evin içinde bir ses işitirler ve ümmetin tamamının bağışlandığını öğrenirler (Aslan, 2017, ss. 106-108).

Hz. Ebû Bekir öldüğünde cenazesinin Hz. Muhammed'in yanına götürülmesini, izin verilirse oraya, izin verilmezse garipler mezarlığına gömülmeyi ister. Öldüğünde Hz. Muhammed'in defnedildiği yere götürülür. Hz. Ebû Bekir'in geldiği söylenince kapı anahtarsız açılır ve bir sesin "Habîbihabîbe getirin, habibine müştâkdir." dediği işitilir (Aslan, 2017, ss. 97, 170-171).

Hz. Muhammed'in yanında defnedilmek isteyen Hz. Ömer, vefat ettiğinde cenazesini Ravza-i Mutahhara kapısına getirirler, cenaze töreninde bulunanlardan birisi "es-selâmu aleyk yâ Resûlallâh, Ömer'i getirdik, eğer destûr var ise ravza içinde defn ederiz." der. Orada bulunan Herkes Hz. Muhammed'in "benim yârîmi benim katıma getirin" dediğini duyarlar. Ravzanın kapısı açılır, Hz. Ebû Bekir'in sol yanında hazırlanmış bir yer görürler. (Aslan, 2017, ss. 252-253).

Adiyy bin Hâtem, Hz. Osman şehit olduğunda "Osman bin Affan'ı melek ve cennetle müjdeleyin, Rabbi ona kızmamıştır ve gazap etmemiştir. Osman bin Affan'ı bağışlanmasıyla ve Allah'ın rızasıyla müjdeleyin." denildiğini duyar. Etrafına baktığında kimseyi göremez (Aslan, 2017, s. 372).

Hz. Osman şehit olduğunda cenazesi defnedilmeden üç gün bekler. Gaipten bir ses Allah'ın Hz. Osman'a rahmet eylediğini, namazını kılarak cenazeyi defn etmelerini söyler. "(Aslan, 2017, s. 372-373).

Ebu Hayyan isimli biri Çehâr-yâr-ı Güzîn hakkında uygun olmayan sözler söyler. Hâkime şikâyet ederler. Hâkim yanına getirmelerini, onu ıslah edebileceğini söyler. Adamı alıp hâkime götüreceksen yolda kızıl arılar adama saldırır. Yardım etmek isterler ama arılar onlara da saldırır, yardım etmelerine izin vermez. Arılar adamın etini delik deşik eder, adam ölür. Gaipten bir ses "Çehâr-yâr-ı Güzîn'i sevmeyen kişinin dünyâda cezâsı budur, âhirette hod olacak azâblara gâyet ve nihâyet yoktur." der (Aslan, 2017, s. 436-437).

Hz. Muhammed, Fatıma binti Esed'e doğan çocuğuna Ali ismini önerdiğinde Fatma binti Esed, bu ismi daha önce hatiften duyduğunu söyler. Bir diğer rivayette Fatma binti Esed doğmuş olan çocuğuna bir isim bulabilmek maksadıyla Kâbe'ye gidip dua ettiğinde Kâbe'nin çatısından gelen bir ses doğan çocuğun adının Ali konulmasını söyler (Aslan, 2017, s. 450).

Hz. Ali doğduğunda zelzele olur, putların tamamı düşer, tepetaklak olur. Mekke halkı bir olay olduğunu anlar. Gaipten bir ses Hz. Ali'nin doğumunu müjdeler (Aslan, 2017, s. 533).

Hz. Ali öldüğünde evin dışında bulunan Hasan, evin içinden bir ses duyar ve Hz. Ali'nin öldüğünü anlar (Aslan, 2017, ss. 616-617).

Hz. Ali öldüğünde, Hüseyin ve yanındakiler dışarı çıkmalarını söyleyen bir ses duyarlar ve dışarı çıkarlar. Evin içinden Hz. Ali'nin ardından nasıl birisinin halife olması gerektiğine ilişkin konuşmalar duyarlar, sesler kesilince içeri girerler. Hz. Ali'yi gasledilmiş ve kefenlenmiş olarak bulurlar, namazını kılıp defnederler (Aslan, 2017, s. 620).

Müs'ir, Süfyan ve Numan'ın öldüğü sene üç yıldız gökyüzünden aşağı iner, bir ses gelir (Aslan, 2015, s. 507).

Hatîf “bağırın, çağırın ve seslenen” anlamına gelir. İslâm'dan önce Araplarda; kaynağı belli olmayan bu sesin sahibine sâih, dâî, münadi ve hatîf denilmiştir. Hatiften gelen sesin hak olduğunu kabul edenlere göre Allah, kulunu uyarmaya bir hatifi sebep kılabilir. Bu sesler, maddî değil mânevî bir nitelikte olup mutasavvıfların daha çok, “Hak'tan gelen hâtır” veya “melekten gelen hâtır” dedikleri hâtır türündendir (Uludağ, 1997, s. 467).

Gaipten işitilen sesler; eserlerde velinin doğumunu müjdeleme, doğacak olan velinin ismini bildirme, veli uyandığı için yarıda kalan rüyasının devamını söyleyerek müjde verme, ölünce peygamberin yanına defnedilmek isteyen velinin defnine izin verildiğini bildirme, ölen velinin Allah tarafından affedildiğini ve defnedilmesi gerektiğini bildirme, veli hakkında kötü sözler söyleyen insanların başına gelen felaketin ibret amaçlı olduğunu bildirme gibi işlevler görmektedir. Bu işlevlere bakıldığında gaipten işitilen sözlerin mutasavvıfların “Hak'tan gelen hâtır” veya “melekten gelen hâtır” şeklinde yaptıkları tarife uygun şekilde olduğu görülür. Motiflerden birisinde de gelen sesin Hz. Muhammed'in sesi olduğu belirtilmektedir.

3.5.9. Gaipten Gelen El

MİFL’de karşılığını tespit edemediğimiz bu motif, MCYG’de velilerin doğumu ve ölümü sırasında meydana gelen olağanüstü durumların anlatıldığı bölümlerde bir elin ortaya çıkarak veliye dokunması şeklinde görülür.

Motif ile ilgili ifadeler aşağıda belirtilmiştir.

Hiz. Ebubekir’in annesinin her defasında oğlu olur ve her defasında doğan çocuğu ölürdü. Ebubekir doğduğunda Kâbe’ye giden annesi dua eder, ansızın ortaya bir beyaz el çıkar, Ebû Bekir’in eline yapışır (Aslan, 2017, s. 38).

Hiz. Muhammed’in yanında defnedilmek isteyen Hiz. Ömer, vefat ettiğinde cenazesini Ravza-i Mutahhara kapısına getirirler, cenaze töreninde bulunanlardan birisi “es-selâmu aleyk yâ Resûlallâh, Ömer’i getirdik, eğer destûr var ise ravza içinde defn ederiz.” der. Orada bulunan Herkes Hiz. Muhammed’in “benim yârımı benim katıma getirin” dediğini duyarlar. Ravzanın kapısı açılır, Hiz. Ebû Bekir’in sol yanında hazırlanmış bir yer görürler. Bazı rivayetlere göre de ravzadan bir elin Hiz. Ömer’in boynuna dolandığı görülür (Aslan, 2017, ss. 252-253).

Amulet şeklinde el sembolleri, Türkiye yanı sıra Suriye, Mısır, Tunus, Cezayir, Fas, Sudan, Hindistan ve İran’da yaşayan Müslümanlar, Yahudiler ve Hristiyanlar tarafından kullanılmaktadır. Bu sembol, Araplar arasında “Hamse eli” olarak adlandırılırken, Hindular içerisinde göz bulunan el sembolüne “Humsa eli” demişlerdir. Museviler arasında “Hameş Eli”, “Miriam Eli” olarak da geçer ve içerisinde dört balık bulunur ve el yukarı dönüktür. Ayrıca Yahudi toplumu, kişiyi her türlü zararlı etkilerden koruduğuna inanılan bir nazarlık olarak duvar ve kapılarına astığı el sembolüne “Tanrı’nın eli” demişlerdir. Müslümanlar arasında da “Fatma Ana’nın eli” olarak adlandırılan bir el sembolü mevcuttur (Aydoğan, 2019, s. 138).

Türk kültüründe yaygın olan inanışa göre Fatma Ana, ebelerin pîri olarak bilinir. Bu nedenle ebeler, doğum yapan kadınların sırtını sıvazlayarak “El benim elim değil, Fatma Anamızın eli” derler (Üçer, 1975, s. 149; Tanyu, 1982, s. 487). Çeşitli hastalıkları tedavi eden ocaklı kadınlar da pirlerinin Fatma Ana olduğu düşüncesi ile hastalara bakarken, “El benim elim değil, Fatma (Fadime) Anamızın eli” derler (Üçer, 1975, s. 149; Tanyu, 1982, s. 484).

Kur'an-ı Kerim'de "Sana (Hz. Muhammed'e) bîat edenler ancak Allah'a bîat etmiş olurlar. Allah'ın eli onların ellerinin üzerindedir" (*Kur'an-ı Kerim*, 48: 10) ayetinde Allah'ın elinin müminlerin üstünde olduğu söylenmektedir.

MCYG'de tespit ettiğimiz ifadelerde gaipten gelen bir elin veliyi koruduğu, ona merhamet ettiği görülmektedir. Doğum öncesi öleceğinden korkulan veliyi koruyan el, başka bir velinin ise ölümünde ortaya çıkmaktadır. Birçok inanç ve kültürde ortak olarak kullanılan el sembolü, koruyucu anlamıyla menakıpnamelerde yer almaktadır.

3.6. Biyolojik Mahiyette Keramet Motifleri

3.6.1. Ölüyü Diriltme

Ölünün dirilmesi motifi incelediğimiz menakıpnamelerden MCFG'de ölen bir insanın dirilmesi ve ölmüş hayvanın dirilmesi şeklinde yer alır. Velilerin ölümleri dirilmesi MIFL'de "E121.4 Aziz tarafından diriltme" (Thompson, 1955b, s. 415) maddesiyle gösterilmiştir.

3.6.1.1. Ölen İnsanı Diriltme

Ölen insanı diriltme motifi MCFG'de, Savaşta Şehit Düşen Nevfel'in dirilmesi ve ölen kişinin bir an için dirilerek çevredeki insanları uyarması şeklinde görülmektedir. Ölen insanın dirilmesi MIFL'de "E1. Ölen kişi hayata döner" (Thompson, 1955b, s. 404) maddesiyle gösterilmiştir.

Ölen insanı diriltme motifi ile ilgili ifadeler aşağıda belirtilmiştir.

Nevfel savaşta şehit olur. Savaş bitip Hz. Muhammed ve beraberindekiler Medine'ye döndüklerinde Nevfel'in karısı iki çocuğuyla birlikte gelip eşinin durumunu sorar. Hz. Muhammed, Hz. Ali, Hz. Osman ve Hz. Ömer cevap veremezler. Kadın en son Hz. Ebû Bekir'e durumu sorar. Hz. Ebû Bekir, şehit olduğunu söyleyemez, yalan söyleyip yaşıyor da diyemez. Allah'tan ne yapması gerektiğiyle ilgili ilham ister, "yâ Allah" dediğinde Nevfel elinde kılıcıyla süratle gelir ve Ebû Bekir'e selam verir beni mi istedin diye sorar. Başka bir rivayette bu olayda Nevfel'in durumunu soran kişi, Nevfel'in karısı şeklinde değil annesi olarak geçmektedir (Aslan, 2017, ss. 72-74).

Kufe'den yola çıkarak Medayin'e gelen kervandan birisi ölmüştür. Onu kefenlemeye gelen ulu kişi baktığında karnı üzerine bir kerpiç konmuş olan meyyiti görür. Meyyit ansızın kalkıp oturur ve feryat ederek, vay bana vay bana, der. Kefenlemeye gelen kişi "Lâ ilâhe illallah Muhammedün resûlullâh" demesini telkin eder. Meyyit, bunu söylemekte fayda

yoktur çünkü kaviminde Hz. Ebû Bekir, Hz. Ömer ve Hz. Osman'a dil uzatıp uygun olmayan sözler söylerlerdi ben de onlara uyarak söyledim. Şimdi bana halka haber vermem için can verdiler ki onlara dil uzatmasınlar der ve ölür (Aslan, 2017, ss. 431-432).

Her canlının kaçınılmaz sonu olan ölüm, hayatın tam ve kesin olarak sona ermesi olarak tanımlanabilir. Ölüyü diriltme motifinin *Kutsal Kitap* ve *Kur'an-ı Kerim*'de yer alan kıssalara dayandığı düşünülmektedir.

Kutsal Kitap'ta İlyâ ve Elişa peygamberler'e çocuk diriltme mucizeleri anlatılmaktadır. Bunlardan birincisine göre, İlyâ ihtiyar bir kadının evinde misafir kalmaktadır. Bu kadının oğlu hastalanır ve ölür. Kadının talebi üzerine İlyâ dua eder, çocuk dirilip ayağa kalkar (I. Krallar, 17: 17-22.). Elişa'nın hikâyesi de buna çok benzemektedir. O da bir karı kocanın evinde misafirdir. Bir gün evin erkek çocuğu hastalanır ve ölür. Annesi yalvararak Elişa'dan çocuğu diriltmesini rica eder. Elişa da onu tekrar hayata kavuşturur (II. Krallar, 4: 17-37). *Kutsal Kitap*'taki bir diğer ölü diriltme hikâyesi Hz. İsa'nındır. Bir gün birisi Hz. İsa'ya gelerek ölmüş kızını diriltmesini rica eder. Öğrencileriyle birlikte topluca adamın evine gider. Hz. İsa içerideki kalabalığı dışarı çıkarır. Onlar kendisine gülerler. Peygamber aldırış etmeden kızın cesedinin bulunduğu odaya girer; onu elinden tutup kaldırır (Matta, 9: 18-25).

Kur'an-ı Kerim'de İsrailoğullarından öldürülen birinin faillerinin bulunması için ölen kişiye sığırın bir parçası ile vurunca Allah tarafından dirilmesi (Kur'an-ı Kerim 2: 72-73) ve Hz. İsa'nın Allah'ın izniyle ölüleri dirilttiği (Kur'an-ı Kerim 3: 49) anlatılmaktadır

Ölen insanın dirilmesi motifi Türk destanlarında da görülür. Altay-Sayan Türklerinin destanlarında ölen kahramanlar Yer Ana tarafından dirilir (Bayat, 2003, s. 101). Manas destanında Kökçö-köz ve Kaman-köz tarafından zehirlenerek öldürülen Manas, Tanrı'nın dileğiyle ve melekler aracılığıyla dirilir. Altay ve Hakas Türklerince anlatılan Altay-Buuçay destanının Altay varyantında kahraman karısı ve kızı tarafından tuzağa düşürülerek öldürülür, daha sonra atları vasıtasıyla yeniden dirilir (Aça, 2002, s. 77, 79).

Battalnâme'de Battal Gazi'nin ölüyü diriltme gücüne sahip olduğu anlatılmaktadır. "Battal, Şamiliye kalesini fethedince orada uzun süredir esir olan Asım Pir'in öğüdüne bağlı olarak İlyas Peygamber duasını öğrenir ve istediği ölüyü bu duayı okuyarak diriltir. Kâfirler karşısında gösterdiği bu kerametten dolayı iki yüz elli bin kâfir Müslüman olur (Köksal, 1983, s. 188).

Ölüyü diriltme motifi incelediğimiz menakıpnamelerin dışında *Menâkıb-ı Hacı Bektaş-ı Velî*'de Hacı Bektaş'ın ölen çocuğu hırkasıyla örtüp diriltmesi, Pir Ebi Sultan'ın hastalıktan ölen en küçük oğlunu kolundan tutup ayağa kaldırarak diriltmesi (Kurum, 2021, s. 239) şeklinde görülür.

Motifle ilgili menakıpnamelerde geçen ifadelerde Şehit düşen Nevfel'in ailesine şehadet haberini vermekte zorlanan Hz. Muhammed ve dört halifeyi bu külfetli durumdan kurtarmak amacıyla evliya hatırına ölünün dirilmesi, ikinci olayda ise hayattayken dört halife hakkında olumsuz konuşan birisinin ansızın kalkarak insanları uyarmasının ardından tekrar ölmesi ve böylece çevredekilere ibret olması yer alır. İki olayda olayların sebebi farklı olsa da anlatılanlarla evliyaların gücü ve Allah katındaki değeri vurgulanmıştır.

3.6.1.2. Ölen Hayvanı Diriltme

Ölüyü diriltme motifi, ölen insanın diriltilmesinin yanında ölen hayvanın diriltilmesi şeklinde de menakıpnamelerde yer almaktadır. Ölen hayvanı diriltme MCYG'de Hz. Ebû Bekir'in dalgınlıkla ezdiği karıncanın dirilmesi şeklinde geçmektedir. Ölen hayvanın dirilmesi MIFL'de "E3. Ölen hayvan hayata döner" (Thompson, 1955b, s. 405) maddesiyle gösterilmiştir.

Hayvan diriltme motifiyle ilgili olarak MCYG'de geçen ifadeler aşağıda belirtilmiştir.

Hız. Ebû Bekir, yürürken birisi onu lafa takar, o sırada dalgınlıkla bir karıncayı ezer, bunu fark edince de çok üzölür. Allah, karıncayı tekrar diriltir, karınca Hız. Ebû Bekir'e kendisini öldürüp üzölldüğü için Allah'ın kendisini dirilttiğini ve dile getirdiğini söyler (Aslan, 2017, s. 155).

Yanlışıklıkla üzerine basıp öldürdüğü karınca için velinin duyduğu üzüntüyü gidermek amacıyla Allah karıncayı diriltir ve dile getirir. Böylece velinin Allah katındaki değeri vurgulanarak velinin gücü gösterilmektedir.

Ölen hayvanı diriltme motifi *Menâkıbu'l-Kudsîye*'de Âşık Paşa'nın halifelerinden Ebubekir'in ölü arıları avucuna alıp nefesiyle diriltmesi, *Hacım Sultan Menâkıbnâmesi*'nde Hacım Sultan'ın tahta kılıçla ikiye bölerek öldürdüğü katırın Hacım Sultan'ın duasıyla yeniden canlanması, *Şeyh Ebu'l Vefa Menâkıbnâmesi*'nde Şeyh Mansur'un yol kenarında duran kokmuş köpek ölüsünü diriltmesi (Kurum, 2021, ss. 240-241) şeklinde yer almaktadır.

Menakıpnamede geçen bu motife kaynak olarak gösterebileceğimiz *Kur'an-ı Kerim*'de Hz. İbrahim'in mucizelerinden Allah'ın emriyle dört kuşu parçalayıp her bir parçasını bir dağın üzerinde bırakması, sonra onları tekrar çağırdığında kuşların uçarak kendisine gelmeleri anlatılmaktadır (Kur'an-ı Kerim 2: 260).

3.6.2. Vücut Arızalarını Giderme

Kutsal Kitap ve *Kur'an-ı Kerim* kaynaklı bu motifte, kör olan ve eli kesilmiş kişiler tamamen iyileşir. Menakıpnamelerde geçen vücut arızalarını giderme motifleri görme yetisini geri kazanma ve kesilen eli yerine konulması şeklindedir. Velilerin hastalıkları olağanüstü şekilde tedavi etmesi MIFL'de "V221. Aziz tarafından mucizevî şekilde iyileştirilme" (Thompson, 1955d, s. 453) maddesiyle gösterilmiştir.

Vücut arızalarını giderme motifiyle ilgili tespit edilen ifadeler aşağıda belirtilmiştir.

Hz. Ebû Bekir'in kölelikten azat ettiği Âmir bin Fühayr ve onun kızı Hindiyye Müslüman olurlar ve Hindiyye bu olaydan sonra görme yetisini kaybeder, kör olur. Müşrikler Hindiyye'nin Müslüman olmasından dolayı Lât ve Uzzâ görmesini ondan geri aldı, derler. Hindiyye, ben Lât ve Uzzâ'ya münkirim, der. Allâhu Ta'âlâ o kızı görme yetisini geri verir (Aslan, 2017, s. 118).

Hz. Ali'nin sevdiği siyah bir köle hırsızlık yapar, Hz. Ali hırsızlığın cezası olarak kölenin elini keser. Elinin hak üzerine kesildiğini bilen köle, kendisini cehennem ateşinden kurtardığı için elini kesen Hz. Ali hakkında hiç kötü düşüncelere dalmaz. Bu durumu Selmân'dan öğrenen Hz. Ali, kesilen eli yerine kor, bir mendil ile örter ve dua eder. Gökten bir ses Hz. Ali'ye örtüyü kaldırmasını söyler. Örtü kaldırılınca elin düzeldiği görülür (Aslan, 2017, s. 593).

Vücut arızalarını giderme, hem Hristiyan hem de İslami inançlarda Hz. İsa'nın bir mucizesi olarak bilinmektedir. *Kutsal Kitap*'a bakılırsa, Hz. İsa bir gün iki kör adamın yanından geçer. Körler onu tanıyıp peşine düşerler ve evine kadar takip ederler. Eve geldiklerinde Hz. İsa'ya yalvararak gözlerini açmasını isterler. O da dediklerini yapar ve iki kör eskisi gibi görmeye başlarlar (Matta, 9: 27-30). *Kuran-ı Kerim*'de de Hz. İsa'nın bu mucizesinden bahsedilir (Kur'an-ı Kerim 3: 49; 5: 110). Yine *Kuran-ı Kerim*'de oğlu Yusuf'a olan hasretinden dolayı kör olan Yakup Peygamber'in gözleri, oğlu Hz. Yusuf tarafından gönderilen gömleğiyle açılır (Kur'an-ı Kerim 12: 93-96).

Vücut arızalarını giderme motifi Battalnâme'de de yer almaktadır. "Şameseb adlı Hristiyan silahşör, hile ile Ali b. Mızrab adlı İslam kahramanının ayağını kesmiştir. Seyyit

Battal, kendisine emanet edilen kutsal seccadeyi Ali b. Mızrab'ın ayağı üzerine örtüp İlyas Peygamber duasını okumasıyla eski durumuna döndürür" (Köksal, 1983, s. 189). "Battal, kulağını kopardığı elçinin kulağına Fatiha Suresi'ni okuyunca kulağı eski durumuna gelir" (Köksal, 1983, s. 189).

İlk motifte İslam'ı kabul ettiği için Lât ve Uzzâ tanrılarının verdiği ceza nedeniyle gözlerinin kör olduğunu iddia edenlere karşı Hindiyye, Allah'a olan imanını dile getirmiş, bunun üzerine tekrar görmeye başlamıştır. Bu motifle tek ilahın Allah olduğu vurgulanmıştır.

İkinci motifte ise yaptığı hırsızlığa karşı eli kesilen köle, yaptığı hatanın farkına varmış, başına gelene karşı hiç isyan etmemiş, verilen cezayı metanetle karşılayarak cezayı uygulayan Hz. Ali'ye karşı kötü düşünceler beslememiştir. Yaptığı hatanın farkında olup pişman olan köle kesilen elinin yerine konmasıyla ödüllendirilmiştir. Böylece yapılan hatalar karşısında pişman olup tövbe etmenin faydası da vurgulanmıştır.

3.7. İnsanlara Yönelik Keramet Motifleri

3.7.1. Az Yiyecekten Çok Kişiyi Doyurma

MCYG'de karşılaştığımız *Kutsal Kitap* kaynaklı bu motifte yemeğin yetmeyeceğinden endişelenen ermişin ikram ettiği yemek yedikçe artar. Ermişin kerametiyle yiyeceklerin çoğalması MIFL'de "D2106.1.5. Aziz tarafından yiyeceklerin çoğaltılması" (Thompson, 1955b, s. 374) maddesiyle gösterilmiştir.

Az yiyecekten çok kişiyi doyurma motifiyle ilgili ifadeler aşağıda belirtilmiştir.

Hiz. Ebû Bekir, ashab-ı suffeden misafirlerine yemek ikram etmek için saadethanesine yollar, yemeğin yetmeyeceğini düşündüğünden kendisi yemeğe gitmez, misafirler Hiz. Ebû Bekir gelmeden yemek yemeyeceklerini söylerler. Ebû Bekir de sofraya gelir ve birlikte yemeye başlarlar. Yemek yedikçe artar. Hiz. Muhammed de kendisine gönderilen bu yemekten yer (Aslan, 2017, ss. 84-85).

Kutsal Kitap'ta Hiz. İsa'nın az bir yiyecekten kalabalık bir insan grubunu doyurması özetle şu şekilde anlatılır:

Hiz. İsa'nın bir tekneyle تنها bir yere gittiğini öğrenen halk, kalabalıklar hâlinde yaya peşinden giderler. Tekneden inince peşinden gelen kalabalıktaki insanların hastalarını iyileştiren Hiz. İsa, akşam olduğu zaman öğrencilerinin getirdiği beş ekmek ve iki balığı eline alıp göğe bakıp şükür duası eder ve parçalara böldüğü bu ekmekleri öğrencilerine

vererek halka dağıttırır. Dağıtılan yiyeceklerle herkes karnını doyurur ve on iki sepet dolusu ekmek de artar. Kadın ve çocuklar haricinde yaklaşık beş bin erkek karnını doyurur (Matta, 14: 13-21).

Kur'an-ı Kerim'de havarilerinin isteği üzerine Hz. İsa'nın duası ile Allah'ın insanları rızıklandırmak için gökten sofrayı indirmesi (*Kur'an-ı Kerim*, 5: 112- 115) olayından bahsedilmektedir.

Haz. Muhammed'in gösterdiği mucizeler arasında Ebu Talha'nın evine misafir olduğunda az bir ekmekle tüm cemaati doyurması (Buharî, ss. 234-235) da vardır.

Az yiyeceklerle çok kişiyi doyurma motifi başka menakıpnamelerde de yer almaktadır. Ahmet Yesevi'nin bir ekmeği doksan dokuz bin evliya, asker ve padişaha bölüştürmesi, Ahmet Yesevi'nin Hacım Sultan'a verdiği bir sofranın ağaç dalına asılması ve kırık yıl boyunca gelen geçeni doyurması bunlara örnek olarak verilebilir. Şücaeddin Veli, Hasan Baba, Seydi İbrahim gibi velilerin hikâyelerinde de bu motife rastlanmaktadır (Özünel, 2016, s. 22-23).

Efsanelerde de az yiyeceklerle çok insanı doyurma motifi görülür. Yavuz Sultan Selim Çaldıran seferinde Sivas'ın Suşehri içesi yakınlarına geldiğinde Çoban Baba onları ağırlar, dört koç keserek kazanları doldurur, sofrayı hazırlar, boşalan kazanlar yeniden dolar, tüm ordu doyar, ardından koçların kemiklerini derilerinin içine koyarlar ve koçlar tekrar dirilir (Demir, 2013, 1, s. 84). Yine Yavuz Sultan Selim'in Çaldıran seferi sırasında Refahiye'de Tur Hasan Baba orduyu bir tencere çorba ve bir tencere pilavla ağırlar. Askerlerin atlarına da arpa verirler. Yemekler ve arpa bitmek bilmez (Demir, 2013, 1, s. 250). Bir başka efsanede ise Bağdat seferi sırasında Sultan IV. Murat'ın ordusu Samut Baba tarafından bir tabak bulgurla, orduya ait atlar da bir bağ otla doyurulur (Demir, 2013, 2, s. 208).

Bu motifi yukarıdaki ifadelerle bakarak Hadis, *Kur'an-ı Kerim* ve *Kutsal Kitap*'ta yer alan kıssalarla ilişkilendirebiliriz.

3.7.2. Veliliğini Kabul Edenleri Ateşten Koruma

Ateşten yanmama motifi menakıpnamelerde iki yerde birbirine benzer şekilde külhane giren veli dostunun yanmaması şeklinde görülür. Ahmet Yaşar Ocak'ın tasnifinde ateşten yanmama motifi velinin kendi vücudunda cereyan eden keramet motifleri arasındadır ancak MCYG'de karşılaştığımız iki örnekte de veli değil veliyi seven ve onu Rafizilere karşı savunan insanlar ateşe girmiş ve yanmadan ateşten çıkabilmişlerdir. Ateşin insana

zarar vermemesi MIFL’de “D1841.3.2. Ateş azize zarar vermez” (Thompson, 1995b, s. 341) maddesiyle gösterilmiştir.

Veliliğini kabul edenleri ateşten koruma motifiyle ilgili menakıpnamelerde geçen ifadeler aşağıda belirtilmiştir.

Edib Ez-Zâhîd, Nisâbürlü bir adamla Damgânlı bir adamın Hz. Ebû Bekir ve Hz. Ömer’in faziletleri hakkında tartışmalarına şahit olur. Tartışma sonucunda kimse ikna olmaz. Damgânlı adam Nisâbürlüya birlikte Damgan hamamının külhanına girmeleri teklifinde bulunur; kim haklıysa onun kurtulacağını, diğerinin helak olacağını söyler. Birlikte hamama giderler. Külhancı, külhan kapısını açmaktan çekinir, oradaki Müslümanlardan olaya şahit olmalarını ister. Damganlı adam külhana girer, Nisaburlu adamın sağ elinin serçe parmağını tutarak onu da külhana çeker, orada bir müddet kalırlar. Öğle ezanı okununca Edib Ez-Zâhîd, külhancıya; külhancı da külhandaki adamlara seslenir. Damganlı adam kıyafetleri bile zarar görmemiş şekilde çıkar, Nisaburlu adam yanmış, kömür gibi olmuştur (Aslan, 2017, ss. 319-320).

Şemr bin Havşeb, iki kişiyi tartışırken, birbirine uygunsuz sözler söylerken görür. Birisi Hz. Muhammed’den sonra Hz. Ali’nin halife olması gerektiğini, Hz. Ebû Bekir, Hz. Ömer ve Hz. Osman’ın cebren hilafete geçtiğini söylemektedir. Diğer Hz. Ebû Bekir, Hz. Ömer, Hz. Osman’ın halkın uluları olduğunu, onlar hakkında böyle konuşmaması gerektiğini söyler. Sünni adam, Rafiziye pişman olup sözünden dön, yoksa ikimiz de ateşe girelim kim hak üzerineyse o kurtulsun der. İkisi birlikte hamamın külhanına girerler. Bir süre sonra Sünni adam biraz terlemiş şekilde külhandan çıkar, Rafizi ise kül olmuş olarak kürekle dışarı çıkarılır. Sadece alnı beyaz kalmıştır ve alnında “bu kul tâgî ve bâgî oldu ve Ebûbekir ve Ömer ve Osmân’a, kâfir oldu.” yazılıdır. O gün dört bin Rafizi tövbe edip Sünni Müslüman olur (Aslan, 2017, ss. 418-421).

Kur’an-ı Kerim’de yer alan kıssada Allah’ın ateşe “serin ve esenlik ol” demesiyle Hz. İbrahim’in ateşten kurtulması anlatılmaktadır. (Kur’an-ı Kerim, 21: 68-69; 29: 24).

Ateşte yanmama motifi, şamanist inançlar arasında da mevcuttur. Altaylarda yaşayan Kalpas adlı bir kam, Oyrat beyi tarafından iki kez ateşe atılır ancak Kalpas ikisinde de ateşin içinden yanmadan canlı çıkar ve bunlardan ilkinde yanında kendisiyle birlikte ateşte kalan arkadaşını da kurtarır (İnan, 2006, s. 87).

Ateşte yanmama motifi efsanelerde de yer almaktadır. Gümüşhane ili Köse ilçesi Övünce köyünden derlenen bir efsanede cezalandırılmak için fırına atılan Çağırğan Baba'nın fırından yanmadan çıkışı anlatılmaktadır (Demir, 2013, 2, ss.60-61).

Bir diğer efsanede Ordu yöresinin fatihlerinden olduğu düşünülen Şid Abdal'ın ününün yayılmasından rahatsız olanlar onu İstanbul'a çağırırlar. İstanbul'a giden Şid Abdal'a "Seni kızgın bir fırına atalım da kerametini görelim." derler. Şid Abdal, yanındaki çocuğu fırına atıp hep birlikte görelim der. Çocuk fırına girdiğinde "Üşüdüm." diye bağırmaya başlar. Şid Abdal'ın ermişliğine inanırlar (Demir, 2013, 1, s. 236).

Bu motifin MCYG'de veliliğin sınanması amacıyla kullanıldığı görülmektedir ancak ateşe giren veli değil veliyi sevenlerdir. Menakıpnamelerden alıntıladığımız ifadelerde veli karşıtı ve veli taraftarı iki kişinin ateşe girdiği ve ateşin veliyi savunan kişiye zarar vermediği görülmektedir.

3.7.3. Hasımlarını ve Kendisine İnanmayanları Muhtelif Şekillerde Cezalandırma

Menakıpnamelerde kutsal sayılan velilere karşı yapılan olumsuz davranışlar, yalan söyleme, yalan yere yemin etme gibi davranışlar çeşitli şekillerde cezalandırılmaktadır. Cezalandırma motiflerinden bir kısmında beddua üzerine cezalandırma görülür. Cezalandırmadaki amaç bu kişilerin durumlarının ibret olması ve insanların bundan ders almasıdır.

Velilere saygısızlık edenlerin cezalandırıldığı motiflerin çoğunda cezaya uğrayanlar gayri Sünni mezheplerin mensuplarıdır. Hz. Muhammed'den sonra Hz. Ali'nin halife olması gerektiği inançları nedeniyle Hz. Ali'ye kadar halifelik yapanlara saygı duymayan ve halifeliği gasp ettiklerini düşünen Rafiziler, bu veliler hakkında kötü düşüncelerinden ve kötü sözler sarf etmelerinden dolayı cezalandırılırlar.

Menakıpnamelerde bu motif öldürerek, hastalık ve maraz musallat ederek, hayvan donuna sokarak, afet musallat ederek cezalandırma şeklinde görülmektedir. Bazı insanlar ise rüyalarında cezalandırılırlar. Cezalandırma motifleri MIFL'de "Q400. Cezalandırma türleri" (Thompson, 1955d, s. 218) maddesiyle gösterilmiştir.

3.7.3.1. Öldürerek Cezalandırma

Menakıpnamelerde Velâyete inanmayan ve veliler hakkında kötü sözler eden kişilerin, çeşitli şekillerde öldüğü görülür. Öldürerek cezalandırma ile ilgili motifler "Q411. Ceza olarak öldürme" (Thompson, 1955d, s. 218), "Q552.1. Ceza olarak yıldırımla ölme"

(Thompson, 1955d, s. 250), “Q557. Hayvanlar aracılığıyla mucizevi ceza” (Thompson, 1955d, s. 258) maddeleriyle gösterilmiştir.

Öldürerek cezalandırma motifiyle ilgili ifadeler aşağıda belirtilmiştir.

Mekke'ye giden bir kervan, Medine'ye uğrar, Hz. Osman'ın kabrini, ertesi gün de Hz. Muhammed'in kabrini ziyaret etmek isterler. İçlerindeki bir Rafizi türlü bahanelerle Hz. Osman'ın ziyaretine gitmez. Rafizi hariç diğerleri ziyarete gittikten sonra bir aslan gelir, Rafiziye başından kapar, parça parça yer. Aslan ziyaretten dönenlere Hz. Osman'ı sevmeyenin cezası budur der. Murdar leşi alıp dağa doğru sürüye sürüye götürür (Aslan, 2017, s. 377).

Hz. Ebû Bekir, Hz. Ömer ve Hz. Osman'a uygunsuz sözler söyleyen birisinin yüzünde bir yara çıkar, büyür ve yüzünün tamamı kararır. Hiçbir şekilde şifa bulamaz, halka karşı rezil olur ve sonunda bu felaketle ölür (Aslan, 2017, s. 432).

Ebu Hayyan isimli biri Çehâr-yâr-ı Güzîn hakkında uygun olmayan sözler söyler. Hâkime şikâyet ederler. Hâkim yanına getirmelerini, onu ıslah edebileceğini söyler. Adamı alıp hâkime götüreceken yolda kızıl arılar adama saldırır. Yardım etmek isterler ama arılar onlara da saldırır, yardım etmelerine izin vermez. Arılar adamın etini delik deşik eder, adam ölür. Gaipten bir ses “Çehâr-yâr-ı Güzîn'i sevmeyen kişinin dünyaâda cezâsı budur, âhirette hod olacak azâblara gâyet ve nihâyet yoktur.” der (Aslan, 2017, ss. 436-437).

Medine valisi İbrâhim bin Mahzûmî, Cuma günleri hutbede Hz. Ali'yi ayıplayan sözler kullanır. Cemaatten Abdullah isimli birisi uykuya dalar, rüyasında Hz. Muhammed bu habisin sözleri seni üzmez mi der. Üzdüğünü ama çaresizlikten cevap veremediğini söylediğinde, Peygamber ona “müşahede kıl ki kahr-ı İlâhi ona ne siyaset gösterir.” der. Uyanıp baktığında o kişinin minberden düşüp helak olduğunu görür (Aslan, 2017, ss. 573-574).

Rafizilerden uğursuz biri İmam-ı Azam'ın türbesinin kubbessini kirliymiş gibi görür ve İmam-ı Azam hakkında kötü sözler söyler. Havada bulut olmamasına rağmen gökyüzünde birden bulutlar toplanır, Rafizinin üzerine yıldırım düşer ve orada ölür (Aslan, 2015, ss. 552-553).

Tanrılara karşı işlenen suç ve günahlar eski dönemlerde hastalıkların ve ölümlerin sebepleri arasında sayılmıştır (Kurum, 2021, s. 311) Menakıpnamelerde de kutsal kavramının veli kültüne aktarıldığı, veliye yapılan saygısızlığın da cezalandırıldığı görülmektedir.

3.7.3.2. Hastalık ve Maraz Musallat Ederek Cezalandırma

MCYG’de tespit ettiğimiz bu motifte kâfirler, ermişi öldürenler, ermişe saygısızlık yapanlar, velâyete inanmayanlar, şahitlik etmeyenler, yalan söyleyenler ve yalan yere yemin edenler cezalandırılır. Bir vücut uzvunu sakatlama ve kör ederek cezalandırma motifi MIFL’de “Q450. Zalim cezalar” (Thompson, 1955d, s. 229), hastalıkla cezalandırma “Q551.6. Ceza olarak büyümlü hastalık” (Thompson, 1955d, s. 249), maddeleriyle gösterilmiştir.

Hastalık ve maraz musallat ederek cezalandırma motifiyle ilgili MCFG’de geçen ifadeler aşağıda belirtilmiştir.

Hz. Ömer bir kadının duvarını yaptırırken, Rum elçisi gelir. Hz. Ömer’i elleri balçık içinde çalışırken gören elçi, Arap padişahı bu mudur? Eğer böyle bilsem gelmezdim, Rum padişahı da beni buraya göndermezdi, der. Hz. Ömer iki parmağıyla işaret ederek, eğer göndermeseydi onun iki gözünü çıkarırdım der, o sırada Rum padişahı oturduğu yerde iki balçıklı parmak gelip iki gözünü kör eder, hatta balçıklı parmakları gözlerinde yapışıp kalır. Elçi icazet alıp Rum padişahına geldiğinde padişahın iki gözünün de kör olduğunu görür (Aslan, 2017, s. 209).

İbni Sa’îdü’l-Gıfârî, Hz. Osman şehit olduktan sonra Hz. Muhammed’den kendisine kalmış asasını dizine dayayıp kırmak ister. Çevredekiler asanın Hz. Muhammed’den kaldığını söylerler, asayı kırmadan bırakır. Asayı kırmaya kastettiği için ayağında bir hastalık ortaya çıkar, bir yıl dolmadan ölür (Aslan, 2017, s. 375).

Hz. Osman şehit olur, iki arkadaş Hz. Osman şehit olmadan önce yüzüne vurmak isterler, öldüğünde de bunu gerçekleştirmek için cenazesinin yanına gelirler. Yüzünü açarlar, içlerinden birisi utanır ve vuramaz, diğeri yüzüne vurur. Hz. Osman’ın hatunu elleriniz kurusun ve gözleriniz kör oldun dediği anda daha kapıdan çıkmadan gözleri kör olur ve elleri kurur (Aslan, 2017, ss. 375-376).

Hz. Osman’ı şehit edenler kısa zaman içinde delirip helak olurlar (Aslan, 2017, s. 376, 390).

Tebriz’de bir Rafizi, Hz. Ebû Bekir, Hz. Ömer, Hz. Osman’a karşı düşmanlık besler ve kötü sözler söylerdi. Bir gece rüyasında kıyametin koptuğunu, mahşer yerinde gezerken susadığını, Sırasıyla Hz. Ebû Bekir’i, Hz. Ömer’i ve Hz. Osman’ı su dağıtırken görür, tam su alıp içeceği sırada kim olduklarını öğrenir, onları sevmediği için sularından içmez. Hz. Ali’yi gördüğünde meded ya Ali bana su ver diyerek su ister. Hz. Ali benden önce geçen

ululardan neden su isteyip içmedin der. Rafizi, dünyada iken onları sevmezdim, onlara düşmanlık beslerdim, sularından da içmem cevabını verdiğinde Hz. Ali iki parmağını adamın iki gözüne sokar. O acıyla uyanan adam kendisini kör bulur, daima tövbe ve istiğfar ederek halka nasihat eder (Aslan, 2017, ss. 426-427).

Hz. Ali bir adama kendisinden Muaviye'ye haber iletip iletmediğini sorar. Adam inkâr eder. Hz. Ali yemin eder misin der. Adam yemin eder. Hz. Ali yemininde yalancı isen Allah gözünü kör etsin der. Adam bir hafta geçmeden kör olur (Aslan, 2017, s. 582).

Hz. Ali Ruhbe'den bir adama bir şey sorar, adam soruya yalanla karşılık verir. Hz. Ali eğer yalan söylüyorsan Allah seni kör etsin diye dua eder. Adam Ruhbe'ye dönemedi kör olur (Aslan, 2017, s. 582).

Hz. Ali, Hz. Muhammed'den bir hadis söyler. Orada bulunan on kişiden dokuzu hadise şahitlik eder, birisi yaşlandığı için unuttuğunu o yüzden şahitlik edemediğini söyler. Hz. Ali eğer yalan söylüyorsan teninde sarıkla kapatılamayacak bir aklık çıkması için dua eder. Adamın iki gözünün ortasında bir aklık ortaya çıkar (Aslan, 2017, s. 583).

Zeyd bin Erkam Hz. Ali'nin anlattığı bir olaya şahit olduğu halde şahitlik etmez, Allah onun gözlerinin nurunu giderir (Aslan, 2017, s. 583).

Hz. Ali minberde konuşurken ona karşı gelip kötü sözler söyleyen bir adam aklını yitirir (Aslan, 2017, ss. 583-584).

Bir adam Hz. Osman ve Hz. Ali hakkında uygunsuz sözler söyler. Ali bin Zeyd bu sözleri söyleyen adamda bir işaret gösterilmesi için dua eder. Adamın yüzü siyah olur (Aslan, 2017, s. 590).

Tespit ettiğimiz motiflerin bir kısmında hastalık veya maraz kargış (beddua) sonucunda ortaya çıkmaktadır.

Kargışlar, kişinin kendisi ya da bir başkası için bu dünyada hastalık, fenalık, kötü son, lanet vb. ile ölümünden sonra ise huzursuzluk ve azap dinlemesini konu edinen, çoğunlukla kutsal bir aracı ile gerçekleşmesi istenen kötü dilek niteliğindeki sözlerdir. Günümüzde bir iki cümleden oluşan örnekleri daha yaygın olsa da Türk kültür tarihinde daha uzun ve çeşitlilikteki örnekleri de vardır. Kargışlar, sözün kutsal veya büyülü olduğuna inanılan etkisi ile olağanüstü güçleri harekete geçirerek isenilen sonuçların alınması düşüncesiyle söylenir, korunma ve güvenlik, sosyolojik ve psikolojik açıdan kontrol ve rahatlama gibi işlevleri yerine getirir (Keskin, 2020, ss. 43-44)

Kargışlar, efsane, destan ve halk Hikâyesi türü anlatılarda da yer almaktadır. Buryat ve Yakut efsanelerinde, aya bakıldığında görüldüğü düşünülen *Kovaları ile Suyu Giden Öksüz Kız Efsanesi*'nde sudan geç dönen kıza annesinin Güneş/ay seni alsın kargışı sonucunda kızın ay tarafından götürüldüğü anlatılmaktadır (Keskin, 2020, s. 338). *Manas Destanı*'nda Semetey, kendisini bırakıp giden kırk yiğidinin arkasından kargışta bulunur ve kargışı anında gerçekleşir (2020, ss. 361-362). *Tahir ile Zühre Hikâyesi*'nde Tahir'in ölümünden sonra Zühre, "Her kim münafıklık etti ise benim Tahirim gibi helak olsun." deyince kendilerine kötülük eden Arap; Âşık Garip Hikâyesi'nde Şah Senem'in kargışıyla Şah Valet'in arkadaşı ölür (2020, s. 383-384). Han Mahmut Hikâyesi'nde ise kendisini Gülendam'dan ayırmak isteyen yedi âşığa Mahmut'un kargışı sonucunda âşıkların yedisi birden kör olurlar (2020, s. 384). Tokat'ta derlenen bir efsanede Tokat Kalesi'nin Rumların elinde bulunduğu zamanlarda Has Dağı'nın eteklerinde gezen Ahi Paşa, kendisini rahatsız eden ve oradan gitmesini isteyen kralı kör edeceğini söyler ve kral kör olur (Demir, 2013, 1, 49).

3.7.3.3. Hayvan Donuna Sokarak Cezalandırma

İncelediğimiz menakıpnamelerde veliyi sevmeyenlerin hayvan donuna sokularak cezalandırıldığı da görülmektedir. Veliye saygısızlık eden insanlar köpeğe, domuza veya maymuna dönüşür. İnsanın hayvan donuna sokularak cezalandırılması MİFL'de "Q551.3.2. Hayvana dönüştürerek cezalandırma", "Q551.3.2.7. Köpeğe dönüştürerek cezalandırma" (Thompson, 1955d, s. 248) maddeleriyle gösterilmiştir.

Hayvan donuna sokarak cezalandırma motifi ile ilgili menakıpnamelerde geçen ifadeler aşağıda belirtilmiştir.

H. Ebû Bekir ve H. Ömer'e lanet okuyan bir adamın ayağı, ağzı ve konuşması köpeğe benzemektedir (Aslan, 2017, s. 319).

Bir Rafizi, H. Ebû Bekir, H. Ömer ve H. Osman'ın isimlerini ayakkabısının tabanına kazdırır, yolda giderken bastığı yerde onların isimleri okunur. Bir mümin onun peşinden giderken yerde yazılı isimleri görür. Rafizi yürürken yoldan çıkıp bir ormana sapmış ve bir ağaç gölgesinde uyur. Adam baktığında ayakkabısının altında yazılı isimleri görür, öldürmeyi düşünür ama belki habersizdir diye bekler. Sufi, Rafizi uyandığında ona ayakkabısının tabanında yazılı isimlerden haberi olup olmadığını sorar. Sufi, aldığı cevap karşısında kılıcını çeker ve onu öldürür, cesedini bir çukura koyar ve üzerini çerçöple kapatır. Biraz yol gittikten sonra dört atlı görür. Atlılar sufiye sen adam öldürmüşsün,

abuk leşini bize göster derler. Çukura giderler, adam leşin üzerine koyduğu alıyı kaldırdığı vakit orada bir domuz leşi yattığını görürler. Adam atlılara kim olduğunu sorduğunda onların dört halife olduğunu öğrenir (Aslan, 2017, ss. 424-425).

Bir mümin ile bir Rafizi Mekke'ye yolculuk ederler. Mümin, Rafiziye sürekli doğru yola gelmesi için nasihat eder. Rafizi bu nasihatleri alaya alır tövbekar olmaz. Kâbe'ye yaklaştıklarında bir domuz görürler, deve üzerindeki Rafizi de domuza dönüşür ve diğer domuzların arasına karışır, onlarla gider. Bütün hacılar bu durumu görüp ibret alırlar (Aslan, 2017, s. 428).

Üç adam Yemen'e yolculuk eder, yanlarında bir de Rafizi vardır. Müslümanlar Rafizi'ye nasihat ederler ama bu nasihatler fayda vermez. Bir gün bir yere konar, istirahat ederler. Rafizi, Hz. Muhammed'i rüyasında görür, Peygamber bu menzilde senin suretin çirkinleşecek der. Yanındakiler kalkıp abdest almasını ve tövbe, istiğfar etmesini söylerler. Ayağı kalktığı anda ayak parmakları maymun ayağına dönüşür, git gide maymuna benzemeye başlar ve ardından tamamen maymuna dönüşür. Tekrar yola çıkarlar, bir süre sonra yolda maymunlara rastlarlar, maymuna dönüşen Rafizi diğer maymunların arasına karışır. Üç adam maymunların kendilerine saldırmaktan korkarlar. Maymuna dönüşen Rafizi, diğer maymunların arasından ayrılıp üç adamın karşısına geçip durur, gözlerinden yaş akar (Aslan, 2017, s. 434).

Ululardan biri Şam'da bir mescitte imam sabah namazı kılar. İmam namazdan sonra arkasını mihraba verip Hz. Ebû Bekir, Hz. Ömer ve Hz. Osman hakkında uygunsuz sözler söyler. Ertesi sene tekrar o mescide gelen adam namazdan sonra imamın o hazretler hakkında güzel sözler söylediğini işitir. Cemaate sorduğunda imamın yeni olduğunu, eski imamın köpeğı dönüştüğünü, boynunda bir zincirle bir hücrede yattığını görür (Aslan, 2017, s. 435).

“Don” kılık, kıyafet, şekil anlamında Türkçe bir kelimedir, donanma, donatmak gibi sözcükler “don”dan türemiştir. Tasavvuf terimi olarak bir velinin başka bir varlığın şekline girmesi olarak tanımlanmaktadır. Örneğın bir insanın güvercin gibi görünmesi "güvercin donuna girdi, güvercin donunda göründü" diye ifade edilir. (Cebecioğlu, 2009, s. 171). Bir kuvvetin taşıyıcısı olan, farklı görüntülerinin altında esasta birtakım benzerlikler barındıran cisim ve maddeler birden fazla görünüşte tezahür edebilmektedir; bir insan, hayvan veya bitki biçimine girebilir, bu değışim geçicidir ve cismin asıl mahiyeti değışmemektedir (Ocak, 2017, s. 206).

Şamanizm ayinlerinde şekil değiştirme olayı geniş yer tutar. Şamanlar, insanlara yardım amacıyla ruhlarla ilişkiye girerek onları insanların lehine yönlendirme görevlerini yerine getirirken yardımcı ruhları kullanmaktadır. Bunlar ayı, kurt, sıır, tavşan gibi memeli hayvanlar ile kaz, baykuş kartal gibi kuşların ruhlarıdır. Şaman bu hayvanların kılığına girerek seyahatini gerçekleştirir (Buluç, 1970, s. 318). Şamanizm’de her kamın kendisine özel bir ruhu veya ruhlarının bulunduğu ve bu ruhların herhangi bir hayvanda görüldüğüne dair inanç, ilk Türk evliya menkıbelerinde de muhtelif şekillerde görülmektedir (İnan, 2006, ss. 80-83).

İnsanlar dünyayı daha gerçekçi olarak algılamaya başladıklarında bile ilkel dönemlerden kalma alışkanlıklarını terk etmemişler, mensubu oldukları yeni dinlere bu alışkanlıkları dâhil etmeyi başarmışlardır. Bir dönem, Budizm dinine mensup olan Türkler, bu dindeki bazı şekil değiştirme unsurlarını da görerek bunları daha sonraki dönemlerde İslâmiyet’e taşımışlardır (Yeşildal, 2007, s. 26).

Şekil değiştirme, efsanelerde çok görülen bir motiftir. Bir kayanın, taşın, ağacın, dağın, gölün, hayvanın, kökenini ve oluşumunu açıklayan efsanelerde şekil değiştirme motifinden sıklıkla yararlanılmıştır (Ergun, 1997, s. 167). Efsanelerde şekil değiştirme olayı “içinde bulunan zor durumdan kurtulma” ve “cezalandırma” nedenleriyle gerçekleşmektedir. Kişilerin cezalandırılmasına bağlı olarak gerçekleşen şekil değiştirme motifinde dönüşülen şekiller arasında taş ve hayvanlar da yer alır (1997, ss. 191-192).

İncelediğimiz menakıpnamelerde velinin herhangi bir şekilde don değiştirmediği, bu motifinin veliye karşı saygısızlık yapanları cezalandırma amaçlı kullanıldığı görülmektedir.

3.7.3.4. Rüyada Cezalandırılma

Bu motif MCYG ve MİA’da velilere saygısızlık edenlerin rüyada uyarılması veya cezalandırılması şeklinde görülmektedir.

Rüyada cezalandırma motifiyle ilgili ifadeler aşağıda belirtilmiştir.

H. Ebû Bekir, H. Ömer ve H. Osman’ı sevmeyen ve onlara kötü sözler söyleyen Basra’da Yahya adındaki bir imam rüyasında bir havuzun etrafında dört halifeyi görür. H. Ebû Bekir, H. Ömer ve H. Osman su ikram etmelerine rağmen onları sevmediğini sularından da içmeyeceğini söyler. H. Ali’yi gördüğünde ondan su ister. H. Ali benim kardeşlerime rastlamadın mı diye sorar. Ben onları sevmem sularından da içmem

dediğinde Hz. Ali yüzüne Yahya'nın yüzüne vurur. Istirap ile uyanan adam bütün dişlerinin avucuna döküldüğünü görür (Aslan, 2017, s. 422).

Tebriz'de bir Rafizi; Hz. Ebû Bekir, Hz. Ömer, Hz. Osman'a karşı düşmanlık besler ve kötü sözler söylerdi. Bir gece rüyasında kıyametin koptuğunu, mahşer yerinde gezerken susadığını, Sırasıyla Hz. Ebû Bekir'i, Hz. Ömer'i ve Hz. Osman'ı su dağıtırken görür, tam su alıp içeceği sırada kim olduklarını öğrenir, onları sevmediği için sularından içmez. Hz. Ali'yi gördüğünde meded ya Ali bana su ver diyerek su ister. Hz. Ali benden önce geçen ululardan neden su isteyip içmedin der. Rafizi, dünyada iken onları sevmezdim, onlara düşmanlık beslerdim, sularından da içmem cevabını verdiğinde Hz. Ali iki parmağını adamın iki gözüne sokar. O acıyla uyanan adam kendisini kör bulur, daima tövbe ve istiğfar ederek halka nasihat eder (Aslan, 2017, ss. 426-427).

Çocukluğunda Rafizi bir hocadan ders alan bir ulu, rüyasında kıyametin koptuğunu Hz. Muhammed'in huzurunda cümle halkın toplanmış olduğunu görür. Kendisi de şefaet istemek için oraya gider. Peygamber'in sağ ve sol yanında birer kişi vardır. Peygamber'in yanındaki kişiler, ya Resûlallâh, "bu adam bizden ne ister ki her gün bize dil uzatır, buna biz ne yaptık" derler. Peygamber elini uzatıp adamı tutmak istediğinde kaçır, o korkuyla uykusundan uyanır. Uyandığında saçı, sakalı, kaş, kirpiği dökülmüştür. İlaç arar ama dört ay boyunca derman bulamaz. Sonra geçmişteki hataları için pişman olur, tövbe eder. Bir hafta olmadan saç, sakalı, kaş ve kirpiği evvelkinden daha gür şekilde çıkar (Aslan, 2017, ss. 432-433).

Hz. Ali'ye buğz eden bir adamın rüyasına birisi gelir, benim hakkımda yaramaz sözler söylersin diyerek yüzünün bir tarafına vurur. Adam sabah uyandığında yüzünün bir tarafı kararmıştır ve yüzü öylece kalır (Aslan, 2017, s. 590).

Eyyûb es-Sahtiyânî, İmam-ı Azam hakkında çirkin sözler söyler. Rüyasında heybetli birisi gelir, bu kötü sözleri yüzünden gözünü çıkaracağını söyler, Eyyûb es-Sahtiyânî orada tövbe eder. İmam-ı Azam'ın dostlarından olur (Aslan, 2015, ss. 512-514).

Veliye karşı saygısızlık yapan insanların rüyalarına velinin kendi, velinin dostu olan başka bir veli veya heybetli birisi gelmektedir. Saygısızlık yapan insanlar bazen cezalandırılmakta bazen de ceza alacakken tövbe ederek kurtulmaktadırlar.

3.7.3.5. Afet Musallat Ederek Cezalandırma

Menakıbnamelerde Allah'ın zina yapan, zulüm eden ve veliye karşı düşmanlık eden insanları kuraklık ve depremle cezalandırdığı görülmektedir. Kuraklıkla cezalandırma

MİFL’de “Q552.3.3. Ceza olarak kuraklık” (Thompson, 1955d, s. 253), depremle cezalandırma ise “Q552.25 Ceza olarak deprem” (Thompson, 1955d, s. 255) maddeleriyle gösterilmiştir.

Afet musallat ederek cezalandırma motifi ile ilgili MCYG’de yer alan ifadeler şu şekildedir.

Bir deprem olup halk korktuğunda Hz. Ömer, depremin sebebinin Hz. Muhammed’den duyduğu şekilde zina ve zulmün halk arasında yayılması olduğunu söyler. Kendisi ve orada bulunan herkes tövbe eder (Aslan, 2017, s. 298).

Allah, Hz. Ali’ye düşmanlık ettikleri için ümmeti yağmurdan men eder (Aslan, 2017, s. 510).

Şahit oldukları tabiat olayları karşısında korkan ve kendilerini güvende hissetmeyen insanlar, bu olayları sebep-sonuç ilişkisi içinde değerlendirmeye çalışmışlar, olayların kaynağını olağanüstü güçlerle ve tanrıların kızgınlık hallerinin yansıması şeklinde açıklamaya çalışmışlardır. Depremin meydana geliş nedenlerinin bilimsel olarak açıklandığı günümüzde dahi halk arasında bunun Allah’ın günahkâr kullarına, bir uyarısı, cezası veya evliya gibi zatların bedduası olduğuna dair inanç da kuvvetli şekilde hissedilmektedir. Ülkemizde 6 Şubat 2023 tarihinde meydana gelen, büyük can ve mal kaybına neden olan depremden sonra acıların yoğunlaştığı dönemlerde hayatın olağan akışına aykırı birtakım olaylara dair anlatılan “hikâyeler” sosyal medyada yayılarak viral olmuştur (Erdal, 2024, ss. 265, 273).

Kutsal Kitap ve Kur’an-ı Kerim’de peygamberlerin tebliğ ettiği Tanrı buyruklarına karşı gelen insanların afet musallat edilerek cezalandırıldığı görülür. Nuh Tufanı, Lut kavminin helak olması (Güzel, 1999, s. 117), Hz. Musa’nın peygamberliğini inkâr eden Firavun ailesinin öğüt alsınlar diye yıllarca süren kıtlık ve ürün eksikliği ile cezalandırılması (Kur’an-ı Kerim, 7: 130) kutsal kitaplarda yer alan kıssalardandır.

Bu motife efsanelerde de rastlanır. Anadolu’da bir gölün oluşumuyla ilgili anlatılan efsanede köylüden ekmek isteyen Hızır’ın, kimse ona ekmek vermeyince âhalinin üzerine afet musallat ederek köyü sular altında bırakması anlatır. (Sakaoğlu, 2015, s. 129).

3.7.4. Başkalarını İkaz Edip Kötülüğe, Tehlikeye Düşmekten Kurtarma

MCYG’de karşılaştığımız bu motifte veli, farkında olmadan işleyecekleri büyük bir günahı insanları kurtarmaktadır. Velinin insanları kötü bir durumdan kurtarması “R165. Aziz tarafından kurtarılma” (Thompson, 1955, s. 137) maddesiyle gösterilmiştir.

Motifle ilgili MCFG’de geçen ifadeler aşağıda verilmiştir.

Uğradığı tecavüz sonucunda gebe kalan, doğan çocuğunu terk ettiği için birbirini tanımayan anne ile oğlu yıllar sonra nikâhlanır. Güvey olan oğul nikâhlandıkları gece kadına yaklaşmak istediğinde üzerine kan akıtıcı bir domuzun yaklaştığını görür. Allah ana ile oğulun birleşmesini reva görmez. Hz. Ali olayın yaşandığı yerde bulunmamasına rağmen olayı ve anne ile oğulun geçmişini bilmektedir. Adamlarını olayın yaşandığı yere gönderir. Adamlar anne ve oğulu yanına getirdiklerinde Hz. Ali domuzun neden geldiğini, olayın ayrıntılarını onlara anlatır. (Aslan, 2017, ss. 574-577).

Motifte anlatılan olayla Sophokles’in *Kral Oidipus* adlı eserinde anlatılan olaylar arasında benzerlik dikkat çekicidir. Oidipus, kim olduğunu bilmediği babasını öldürür, annesiyle evlenir ve çocukları olur (Sophokles, 1992, s.118). Bunun sonucunda kendisinin ve yönettiği ülkesinin başına büyük felaketler gelir (s. 29), annesi İokaste kendini öldürür (s. 107), Odisipus gözlerini kör eder (s. 108). MCFG’de anlatılan olayda ise büyük bir günaha girecek insanlar, velinin uzaktan müdahalesi ile bu tehlikeden kurtulurlar.

Kur’an-ı Kerim’de ”Size şunlarla evlenmek haram kılındı: Analarınız, kızlarınız, kız kardeşleriniz...” (Kur’an-ı Kerim, 4: 23) ayetinde anne ile oğlunun evlenmesi haram kılınmıştır. Yukarıdaki ifadede görüldüğü üzere veli dinen caiz olmayan bir olayın önüne geçmek amacıyla uzaktan müdahale ederek insanların bilmeyerek de olsa günah işlemelerine engel olmuştur.

İnsanı tehlikelerden koruma motifin efsane türünde de rastlanır. Sivas ili Kangal ilçesi Höyüklyurt köyünden derlenen bir efsanede Bağdat seferinde Bağdat önlerinde konakladığı sırada Sultan IV. Murat rüyasında Samut Baba’yı görür ve uyarır. Uyandığında düşmanın üzerine geldiğini görür (Demir, 2013, 2, s. 208).

3.7.5. İnsanları Etki Altına Alma

MCYG’de Hz. Ömer ile ilgili bahsedilen bir motiftir. İnsanlar velinin karşısına geçince onun etkisi altına girmekte ve istese bile yalan söyleyememektedir. MIFL’de bu motif tespit edilememiştir.

İnsanları etki altına alma motifi ile ilgili MCYG’de yer ifadeler şu şekildedir.

Hız. Ömer’in kuvvet-i kudsiyesi ve ruhaniyeti öyle büyüktür ki karşısında birisi yalan söylemek istese bile dili varmaz, doğru söyler (Aslan, 2017, s. 220).

4. DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

Evliya kerametlerinin anlatıldığı, sözlü gelenekte ortaya çıkan menkıbelerin sonradan bir yazar tarafından derlenerek bir araya getirilmesiyle oluşan menakıpnameler halk inanışlarını göstermesi açısından önemli bir kaynaktır. 16. yüzyıl müelliflerinden Şemseddin Sivâsî'nin menakıpname türünde yazdığı üç eser tezimizde ele alınmıştır. Bu eserlerde İslam'ın ilk yıllarında halifelik yapan ve bütün Sünni mezheplerce saygı duyulan dört halife, Sünni Hanefi mezhebinin kurucusu, fıkıh âlimi İmam-ı Azam Ebû Hanîfe ve Hz. Muhammed devrinde yaşamış, ona hizmetlerde bulunmuş Abdülvehhâb Gazi konu edilmiştir.

Yazar, menakıpnamelerinde kendisiyle aynı dönemde veya yakın dönemde yaşamış olan tarikat büyüklerini değil, İslam'ın ilk yıllarında yaşamış din büyüklerini ve sahabeden bir gaziye anlatmaktadır. Halk anlatılarında derleme ne kadar geç yapılırsa halkın hayal gücü eserlere o kadar etki eder ve tarihi gerçekler zamanla azalır. Ancak menakıpnamelerde anlatılan dört halife ve mezhep kurucusu İmam-ı Azam'ın İslam dünyasındaki konumları nedeniyle tarihi kaynaklarda bilgileri mevcuttur. İncelemiş olduğumuz menakıpnamelerde velilerin hayat kesitleri halk muhayyilesinden doğan olağanüstü motiflerle anlatılmakla birlikte velilerin tarihi kişilikleri de korunmuştur.

Sözlü edebiyat ürünlerinin icrasında kullanılan formül ifadeler, sözlü gelenekte yaşayan diğer ürünlerde olduğu gibi menkıbe türünde de yer almaktadır. Menkıbelerin anlatıcıları, destan ve hikâye anlatıcısı âşıklar gibi profesyonel sanatçılar değildir ancak bu anlatıcılar menkıbeleri anlatmaya başlarken "... nakl olunmuştur", "... rivâyet olunmuştur", "Rivayet eylemiş ..." gibi kalıp ifadelerle menkıbeleri anlatmaya başlamaktadır. MCYG'de sıklıkla velilerden Hz. Ali'yi nitelemek için Esedullâh, Hz. Ebu Bekir'i nitelemek için Sıddîk, Hz. Ömer'i nitelemek için Fârûk ve Hz. Osman'ı nitelemek için Zinnûreyn epithetlerinin kullanıldığı görülür. Halk arasında da sıklıkla kullanılan bu sıfatlardan Farûk; Hz. Ömer'in yalan söyleyeni fark etmesi, onun fikirleriyle örtüşen ayetlerin inmesi gibi olağanüstü motiflerin tek kelimelik özetidir. Yine Hz. Ali hakkında kullanılan Esedullâh sıfatı da onunla ilgili menkıbelerdeki olağanüstü dayanıklılık ve güç motiflerinin özeti olarak görülmektedir.

Menakıpnamelerde formül ifadelerin kullanılmasının yanında halkın ortak yaratması olan temalar işlenmiştir. Menkıbelerde ele alınan tema velilerin üstünlüğüdür, bu üstünlüğü ortaya koyan unsur ise keramet olarak adlandırılan olağanüstü motiflerdir. Tezimizin ikinci

bölümünde incelemiş olduğumuz menakıpnamede tespit edilen motiflerin destan, efsane, halk hikâyesi ve inceleme alanımız dışında kalan diğer menakıpname türü eserlerde de yer aldığı örneklerle gösterilmiştir.

Eserlerden MCYG keramet motifi açısından oldukça zengindir, bu menakıpnamede 198 motife rastlanmıştır. Motiflerin dağılım tablosu sonuç bölümünün ardından verilmiştir. Tablodan dikkatimizi çeken motiflere bakacak olursak, en çok kullanılan motif veliliği kabul etmeyenlerin cezalandırılmasıdır. Çoğu velayetin ispatı amacıyla kullanılan bu motiflerde velilere saygısızlık eden Rafiziler çeşitli şekillerde cezalandırılmaktadır.

İslam tarihinde Hz. Ali ve Muaviye arasındaki mücadeleden doğan mezhep çatışmaları, bu motiflerin menakıpnamedeki şekliyle ortaya çıkmasında rol oynamıştır. Ele aldığımız motiflerde gayri Sünni mezheplerin mensupları Hz. Muhammed'den sonra Hz. Ali'nin halife olması gerektiği inançları nedeniyle Hz. Ali'ye kadar halifelik yapanlara saygı duymamakta ve halifeliği gasp ettiklerini düşünmektedirler ve bunun sonucunda çok acı şekillerde cezalandırılırlar. Menakıpnamedeki bu cezalandırma motiflerinin 16. yüzyılda Osmanlı-Safevi mücadelesi sırasında Anadolu'daki Şii propagandasına karşı Sünni anlayışı savunmak amacıyla kullanıldığı görülmektedir.

En çok kullanılan ikinci motif meleklerle temas motifidir. Eserde anlatılan dört halife Hz. Muhammed'in sahabeleridir ve menakıpnamede anlatılan olayların bir kısmı da Peygamber hayatta iken yaşanmış olaylardır. Peygamberlerin melekler aracılığıyla Allah'la haberleşmesi nedeniyle Hz. Muhammed'in en yakınında bulunan velilerin bu haberleşmeye şahit olmaları, eserdeki meleklerle etkileşim motiflerinin çokluğunu açıklar. Bu motiflerle de velilerin Allah katındaki değeri gösterilerek velayet ispatlanmaktadır.

MCYG'deki tespit edilen motiflere genel olarak bakıldığında çoğunlukla velayetin ispatı amacıyla kullanıldığı görülür. Bunun yanında nefsi öldürme, duanın önemi, şeytandan sakınma, zor durumlarda Allah'a sığınma, yalandan ve yalan yeminden kaçınmak gerektiği gibi din ve tasavvuf konusundaki öğütler de bu motiflerle okuyuculara ulaştırılmaktadır. Menakıpnamederin yazılış amacı tarikat mensuplarını eğitmek ve tarikat propagandası yapmaktır. Bu nedenle eserlerdeki motiflerle velilerin velayetinin ispatının yanında dini ahlaki öğütler verilmesi ve tasavvufta ilerlemek için yol gösterilmesiyle tasavvuf anlayışının ve tarikatın okuyanlara tanıtılması menakıpnamede görülen bir özelliktir.

MİA'a toplam 25 motif yer almakta en fazla görülen motifler üçer kez ile rüya neticesinde velinin varlığını göstermesi, gizlenmiş nesnelerin yerlerini bilme ve Hz. Muhammed'i

rüyada görme motifleridir. İmam-ı Azam, büyük bir fıkıh âlimidir ve Hanefi mezhebinin kurucusudur. MİA'da en çok bahsedilen konu başkaları tarafından çözilemeyen ve hüküm verilmesi gereken konulara Ebû Hanîfe'nin aklıyla kolayca çözüm buluşudur. Ancak konumuzu olağanüstülük içeren motifler olarak sınırlandırdığımızdan bunların bir tespiti veya tasnifi yapılmamıştır. MİA'dan tezimizde aldığımız motiflerin de önemli bir kısmında, gösterilen keramet akla uygun hale getirilmeye çalışılmıştır. Gizlenmiş nesnelerin yerini bilme motifini ele alırsak, İmam-ı Azam'ın gizlenen nesnenin saklandığı mekânı incelediği ve düşünerek saklanması en uygun yeri tahmin yoluyla gösterdiği ifade edilmektedir. İmam-ı Azam fıkıh âlimi olarak olayları akılla yorumlayıp içtihatlar ortaya koyması menakıpnamede geçen kerametlerinde de görülmektedir.

Bu menakıpnamede de MCYG'de olduğu gibi Rafizilerden bahsedilmektedir. Bir motifte İmam-ı Azam'ın türbesini kirliymiş gibi gören Rafizi üzerine yıldırım düşmesi sonucu ölmüştür. Şemseddin Sivâsî'nin MCYG'de görülen gayri Sünni mezheplere yaptığı eleştiriler bu menakıpnamede de görülmektedir.

Yazarın kısa bir risale şeklinde kaleme aldığı AGM'de beş motife rastlanmıştır. Abdülvehhâb Gazi'nin çok uzun süre yaşadığı, öldükten sonra bedeninin bozulmadığı, rüyaya girerek cenazesinin yerini göstermesi ve türbesinin insanlara olan etkisinden bahsedilmektedir.

En çok motifin bulunduğu MCYG'de türbeler hakkında hiç motif bulunmaması dikkat çekicidir. İslam'ın ilk dört halifesinin mezarları hakkındaki olağanüstülükler sadece defin sürecinde yaşananlarla sınırlıdır. Ziyaretçilerinden ve mezarlarının ziyaretçilere etkisinden hiç bahsedilmez. İslam inancında mezara bir kutsiyet verilmemiştir, türbeler hakkındaki inançlar eski Türk inançlarından gelmektedir. Sivas'ta bulunan bir türbe hakkındaki halk inançları eserde geçen motiflere konu olmuşken Hulefâ-yi Râşidîn hakkında bu konuda motif bulunmaması bununla açıklanabilir.

Bektaşî velayetnamelerinde yer alan ve kaynağını Türklerin İslamiyet öncesi inançlarından alan ateşe hükmetme, suya hükmetme, ateşte yanmama, tabiat olaylarına hükmetme motifleri incelemiş olduğumuz menakıpnamede de yer almaktadır. Bu durum İslam öncesi Türk inançlarının Sünni kesimde de varlığını sürdürdüğünü göstermektedir. Ancak motiflerin dağılımına bakıldığında incelemiş olduğumuz menakıpnamede kaynağını İslami inançlardan alan motiflerin daha fazla yer aldığı görülmektedir. Bu duruma bakarak Alevilerdeki Arap etkisinin Sünnilere nazaran daha az olduğu söylenebilir.

Sonuç olarak tezimizin ikinci bölümünde yeri geldikçe açıklamış olduğumuz şekilde semavi dinler olarak adlandırılan Yahudilik, Hristiyanlık ve İslam’dan alınan motiflerin yanında, İslam ncesi şamanizm, Budizm inançları ve kaynağı bilinemeyecek kadar eskiye dayanan, birçok milletin inancında birbirine benzer şekillerde yer alan kltler, semboller motiflerin kaynağı olarak karşımıza çıkmaktadır. Din değiştiren her millette olduğu gibi İslamiyet’i kabul eden Türkler arasında da eski inançları yaşamaya devam etmekte ve yeni dinin bir gereği gibi kabul görmektedir. Bu konuda dikkat çeken bir diğer husus da farklı kültürlerde aynı inancın bulunması ve birbirine benzer hikyelerin anlatılmasıdır. Bu durum, günümüzde etkisini daha çok gördüğümüz kültürler arası etkileşimin tarih boyunca var olduğunu bize göstermektedir.

Menakıpnameler üzerinde yapılacak olan çalışmaların artması toplumumuzun tarihi ve kültürü hakkında engin bilgi kaynağı olan bu eserlerin daha çok tanınmasına ve değerinin ortaya çıkarılmasına katkı sağlayacaktır.

Tablo 4.1. Motiflerin Menakıpnamelere Dağılımı

MOTİF	MCYG	MİA	AGM
Doğum sırasında fevkalade hallerin zuhuru	6		
Zehirden etkilenmeme	1		
Hava şartlarından etkilenmeme	1		
Olağanüstü güç ve dayanıklılığa sahip olma	5		
Ermişin organlarında görülen	1		
Tayyî Zaman(Kısa sürede Kur'an-ı Kerim'i Hatmetme	1	1	
Öleceği zamanı bilme	4		
Olağanüstü uzun ömür			1
Duanın kabulüyle ölüm	3		
Veli cenazesine insan dışı varlıkların katılması	3		
Türbenin ziyaretçilerine etkisi		2	2
Rüya neticesinde varlığını gösterme		3	1
Maddelerin mahiyet ve niteliklerini değiştirme	1	1	
Veli cenazesinin bozulmaması			1
Kurumuş ağacı yeşertme	2		
Bir maddeyi yoktan var etmek	1		
Depremi durdurma	2		
Ateşe hükmetme	3		
Güneş tutulması meydana getirme	2		
Akarsuya hükmetme	2		
Rüzgâra hükmetme	1		
Cansız varlıkların zikir ve tesbihlerini duyma, duyurma	1		
Cansız varlıkları konuşurma	3		
Cansız varlıklara tesir etme	6		
Cansız varlıkları hizmetinde kullanma onlara söz geçirme	1		
Velilerin terinden çiçeklerin yaratılması	4		
Doğadaki varlıklarla özdeşlik	1	1	
Vahşi hayvanları zarar vermez hale getirme	3		
Vahşi hayvanların veliyi koruması	1		
Vahşi ve yabani hayvanlarla dostluk kurma	2		
Hayvanları konuşurma	7		
Akıldan geçenleri bilme, düşünceyi okuma	4	1	
Başka yerde vuku bulan olayları, kişileri görme, başkalarına gösterme	6	1	
Gizlenmiş nesnelerin yerini bilme	1	3	
Geçmişte olup bitenleri bilme	6	1	
Gelecekte olacakları haber verme	19	1	
Kabir ahvalinden haberdar olma	3	1	
Allahı rüyada görme/Allah'tan hitap gelmesi		2	
Veliye gelen ilham	3		
Koruyucu olarak Allah	1		
Peygamberi rüyada görme	7	3	
Meleklerle temas	22		
Şeytanı görüş teşhis etme, kötülüklerine kapılmama	1	1	
Cinlerle temas etme	6		
Gaipten gelen sesleri işitme / Hatif	13	1	
Gaipten gelen el	2		
Ölen insanı diriltme	2		
Ölen hayvanı diriltme	1		
Vücut arızalarını giderme	2		
Az yiyecekten çok kişiyi doyurma	1		
Veliliğini kabul edenleri ateşten koruma	2		
Hasımlarını öldürerek cezalandırma	4	1	
Hastalık ve maraz musallat ederek cezalandırma	11		
Hayvan donuna sokarak cezalandırma	5		
Rüyada cezalandırma	4	1	
Afet musallat ederek cezalandırma	2		
Başkalarını ikaz edip kötülüğe düşmekten kurtarma	1		
İnsanları etki altına alma	1		
TOPLAM	198	25	5

KAYNAKÇA

- Aça, M. (2002). Şamanlığa Geçişteki Ölüp Dirilme Ritüelinden Türk Destanlarındaki Ölüp Dirilmeye. *Millî Folklor*, (54), 75-85.
- Akkaya, H. (1997). *Osmanlı Türk Edebiyatında Süleyman Peygamber ve Şemseddin Sivâsî'nin Süleymâniyyesi. İnceleme, tenkitli metin ve tıpkıbasım [1. Kısım: inceleme]*. Harvard Üniversitesi Yakın Doğu Dilleri ve Medeniyetleri Bölümü.
- Aksoy, H. (2005). Şemseddin Sivâsî, Hayatı, Şahsiyeti, Tarikatı, Eserleri. *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 9/2, 1-46.
- Aksoy, H. (2010). Şemseddin Sivâsî. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 38, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, ss. 523-526.
- Alptekin, A. B. (1999). *Kirmanşah Hikâyesi*. Ankara, Akçağ Yayınları
- Alptekin, A. B. (2002). *Halk Hikâyelerinin Motif Yapısı*. Ankara, Akçağ Yayınları.
- Anohin, A.V. (2006) *Altay Şamanlığına Ait Materyaller*. Konya, Kömen Yayınları.
- Artun, E. (2015). *Dinî-Tasavvufî Halk Edebiyatı*. Adana, Karahan Kitabevi.
- Artun, E. (2009). *Türk Halk Bilimi*. İstanbul, Kitabevi.
- Aslan, M. (2015). *Menâkıb-ı İmâm-ı A'zam*. Sivas Belediyesi.
- Aslan, M. (2017). *Menâkıb-ı Çehâr-Yâr-ı Güzîn*. Sivas Belediyesi.
- Ateş, A. (2001). Menâkıb. *İslam Ansiklopedisi*, 7. İstanbul, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- Atnur, G. (2007). *Kazan Tatarlarında "Şahsenem ve Garip" Hikâyesi*. *Millî Folklor*, 19 (76), 149-156.
- Aydın, M. (1992). "Mut Bölgesinde Yaşan Halk İnançlarının Dinler Tarihi Açısından Tahlili", 4. *Milletlerarası, Türk Halk Kültürü Kongresi Bildirileri*, Ankara, 1992, s.34.
- Aydoğan, H.A. (2019). *Türk Halk İnanış ve Uygulamalarında El Sembolü* (Yayın No. 594027) [Doktora tezi, İstanbul Üniversitesi]. <https://tez.yok.gov.tr>.
- Ayvazoglu, B. (1996). *Güller Kitabı Türk Çiçek Kültürü Üzerine Bir Deneme*. İstanbul, Ötüken Neşriyat.

- Bali, M. (1973). *Ercişli Emrah İle Selvi Han Hikâyesi Varyantların Tespiti ve Halk Hikâyeciliği Bakımından Önemi*. Erzurum, Baylan Matbaası.
- Bang, W. & Arat, R. R. (1936). *Oğuz Kağan Destanı*, İstanbul, Burhaneddin Basımevi.
- Bardakçı, M. N. (2000), *Sosyo-Kültürel Hayatta Tasavvuf*. Isparta, Fakülte Kitapevi.
- Barthold, V. V. (1975). *Orta Asya ve Türk Tarihi Hakkında Dersler*. (Hzr. K. Y. Koprman ve A. İ. Aka), Ankara, TTK Yayınları.
- Bayat, F. (2003). *Köroğlu, Şamandan Âşık, Alpten Erene*. Ankara, Akçağ Yayınları.
- Bayat, F. (2007). *Türk Mitolojik Sistemi, Cilt 1*. İstanbul, Ötüken Yayınları.
- Bayat, F. (2016). *Türk Mitolojik Sistemi, Cilt 2*. İstanbul, Ötüken Yayınları.
- Bilgili, N. (2014) *Türklerin Kozmik Sembolleri*. İstanbul, Hermes Yayınevi.
- Boratav, P. N. (1995). *100 Soruda Türk Halk Edebiyatı*. İstanbul, Gerçek Yayınevi.
- Boratav, P. N. (2012) *Türk Mitolojisi Oğuzların-Anadolu, Azerbaycan ve Türkmenistan Türklerinin Mitolojisi*. Ankara, Bilgesu Yayınevi.
- Buhârî (tarihsiz). *Sahîhü'l-Buhârî, C. 4*. Kahire.
- Buluç, S. (1970). Şaman. *İslam Ansiklopedisi C. 11*, İstanbul, Milli Eğitim Basımevi, s.310- 320.
- Cebeci, L. (2005). Mîkâil. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, 30*, İstanbul, Türkiye Diyanet Vakfı, ss. 45-46)
- Cebeciğlu, E. (2009). *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*. İstanbul, Ağaç Kitabevi Yayınları.
- Çığ, M. İ. (2017). *İbrahim Peygamber Sümer Yazılarına ve Arkeolojik Buluntulara Göre*. İstanbul, Kaynak Yayınları.
- Çobanoğlu, Ö (2015). *Türk Dünyası Epik Destan Geleneği*. Ankara, Akçağ Yayınevi.
- Çoruhlu, Y. (2011). *Türk Mitolojisinin Ana Hatları*. İstanbul, Kabalcı Yayınevi.
- Demir, N. (2004). *Dânişmend-nâme*. Ankara, Akçağ Yayınevi.
- Demir, N. (2013). *Türk Efsaneleri. 1-2*. Ankara, Edge Akademi.
- Demir, N. (2017). *Oğuz Kağan Destanı*. İstanbul, Ötüken Yayınları.
- Demir, N. ve Erdem, M. D. (2006). *Battal-nâme*. Ankara, Hece Yayınevi.

- Demirci, M. (2011) *Tarihî-Tasavvufî Menkıbeler ve Yorumları*. İstanbul, Nefes Yayınları.
- Devellioğlu, F. (1982). *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*. Ankara, Aydın Kitabevi.
- Diyanet İşleri Başkanlığı. (2010). *Dinî Kavramlar Sözlüğü*. Ankara, Diyanet İşleri Başkanlığı.
- Duran, H. (1995). *Hacı Bektaş-ı Veli Velâyet-nâmesi ve Velâyet-nâme’de Geçen Kerâmet Motifleri* (Yayın No. 36237) [Doktora tezi, Gazi Üniversitesi]. <https://tez.yok.gov.tr>.
- Düzgün, Ü. K. (2012). Türk destanlarında merkezi kahraman tipinin tipolojisi. *Folklor Edebiyat Dergisi*, 18, (69), 9-46.
- Ekici, M. (2004). *Türk Dünyasında Köroğlu*. Ankara, Akçağ Yayınları.
- Eliaçık, M. (1997). *Şemsüddîn-i Sivâsî’nin Menâkıb-ı İmâm-ı Azam (Manzum) Mesnevîsi (İnceleme-Metin)* (Yayın No. 64057) [Yüksek lisans tezi, Erciyes Üniversitesi]. <https://tez.yok.gov.tr>.
- Eraydın, S. (2016). *Tasavvuf ve Tarikatlar*. İstanbul, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları.
- Erdal, T. (2024). 6 Şubat 2023 Depremlerinin Mitik, Teolojik ve Psiko-Sosyal Yansımaları. *Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi*, 12/39, 262-284.
- Ergin, M. (1998). *Dede Korkut Kitabı*. İstanbul, Boğaziçi Yayınları.
- Ergun, M. (1997). *Türk Dünyası Efsanelerinde Değişme Motifi, Cilt 1*. Ankara, Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Ergun, P. (2004). *Türk Kültüründe Ağaç Kültü*. Ankara, Atatürk Kültür Merkezi Yayınları.
- Erhat, A. (1996). *Mitoloji Sözlüğü*. İstanbul, Remzi Kitabevi.
- Fayda, M. (2007). Ömer. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 34, İstanbul, Türkiye Diyanet Vakfı, ss. 44-53.
- Fromm, E. (2017). *Rüyalar, Masallar, Mitler*. (Çev. A. Arıtan ve K. H. Ökten), İstanbul, Say Yayınları. (1951)
- Gölpınarlı, A. (1985). *100 Soruda Tasavvuf*. İstanbul, Gerçek Yayınevi.

- Gördük, D. (2017). Hz. Mûsa ve ölüm meleği ile ilgili rivâyet çerçevesinde İslam âlimlerinin sahîh hadîslere yaklaşım tarzına dâir bir inceleme. *Katre Uluslararası İnsan Araştırmaları Dergisi*, (4), 193-212.
- Gülerer, S. (2012). *Hacım Sultan Menâkıbnâmesi Üzerine Bir İnceleme* (Yayın No. 322417) [Doktora tezi, Pamukkale Üniversitesi]. <https://tez.yok.gov.tr>.
- Gülerer, S. (2013). Türk kültüründe menâkıbnâmeler ve menâkıbnâme yazıcılığı. *Tarih Okulu Dergisi*, 2013, (16).
- Güngör, E. (1984). *İslâm Tasavvufunun Meseleleri*, 2. bs. İstanbul, Ötüken Neşriyat.
- Güngör, E. (1997). *İslamın Bugünkü Meseleleri*. Ankara, Ötüken Neşriyat.
- Güzel, A. (1999). *Abdal Musa Menâkıbnâmesi*. Ankara, Türk Tarih Kurumu.
- Güzel, A. (2004). *Dinî Tasavvufî Türk Edebiyatı*. Ankara, Akçağ Yayınevi.
- Holmberg, U. H. (2014). *Altay Panteonu Mitler, Ritüeller, İnançlar ve Tanrılar*. (Çev. Ö. Suveren). İstanbul, Doğu Kütüphanesi. (1938)
- İnan, A. (1952). Müslüman Türklerde Şamanizm kalıntıları. *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 1 (4), 19-30.
- İnan, A. (2006). *Tarihte ve Bugün Şamanizm Materyaller ve Araştırmalar*. Ankara, Türk Tarih Kurumu.
- Kara, M. (1990). *Tasavvuf ve Tarikatlar Tarihi*. İstanbul, Dergâh Yayınları.
- Karataş, T. (2001). *Ansiklopedik Edebiyat Terimleri Sözlüğü*. İstanbul, Perşembe Kitapları.
- Kaya, D. (2014). *Türk Halk Edebiyatı Kavramları ve Terimleri Sözlüğü*. Ankara, Akçağ Yayınları.
- Keskin, A. (2020). *Türk Kültüründe Alkışlar ve Kargışlar*. Ankara, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı.
- Köksal, H. (1983). *Battalnâmelerde Tip ve Motif Yapısı* (Yayın No. 346954) [Doktora tezi, Atatürk Üniversitesi]. <https://tez.yok.gov.tr>.
- Kur'an-ı Kerim. (2011). *Kur'an-ı Kerim Meâli*. (Çev. Halil ALTUNTAŞ, Muzaffer ŞAHİN). Ankara, Diyanet İşleri Başkanlığı.
- Kurnaz, C. (1996). Gül. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 14, s. 220 Ankara, Türkiye Diyanet Vakfı.

- Kurum, U. (2021). *Bektaşî Velâyetnâmelerinin Motif Yapısı* (Yayın No. 683643) [Doktora tezi, Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi]. <https://tez.yok.gov.tr>.
- Kutsal Kitap. (2022). *Eski ve Yeni Antlaşma (Tevrat, Zebur, İncil)*. İstanbul, Kitabı Mukaddes Şirketi.
- Mazıoğlu, H. (2017), *Eski Türk Edebiyatı Makaleleri*. Ankara, Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Nicholson, R. A. (1978). *İslâm Sûfîleri*. (Çev. M. Dağ, vd.), Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları. (1914)
- Ocak, A. Y. (2013). *Alevî ve Bektaşî İnançlarının İslam Öncesi Temelleri*. İstanbul, İletişim Yayınları.
- Ocak, A. Y. (2016). *Kültür Tarihi Kaynağı Olarak Evliya Menâkıbnâmeleri*. İstanbul, Timaş Yayınları.
- Orman, İ. (2012). Türbe. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 41, İstanbul, Türkiye Diyanet Vakfı, ss. 464-465
- Ögel, B. (1998). *Türk Mitolojisi, Cilt I*. Ankara, Türk Tarih Kurumu.
- Örnek, S.V. (1971). *100 Soruda İlkellerde Din, Büyü, Sanat, Efsane*. İstanbul, Gerçek Yayınevi.
- Öztürk, M. (2005). İblis'in trajik hikâyesi-Allah, Şeytan, insan ve kötülüğe dair. *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 5 (1), 39-65.
- Özünel, E.Ö. (2016). "Halk Muhayyile"sinde Bir Kahraman Olarak Ahmed Yesevi'nin Olağanüstü İktidar Yolculuğu. *Milli Folklor*, 112, 15-29.
- Potapov, L.P. (2012). *Altay Şamanizmi* (Çev. Ergun, M.). Konya, Kömen Yayınları. (1991)
- Propp, V. (2008). *Masalın biçimbilimi* (Çev. Mehmet Rifat ve Sema Rifat). İstanbul, Türkiye İş Bankası Yayınları. (1928)
- Roux, J. P. (2005). *Orta Asya'da Kutsal Bitkiler ve Hayvanlar* (Çev. A. Kazancıgil, L. Aslan). İstanbul, Kabalcı Yayınları. (1966)
- Roux, J. P. (2011). *Türklerin ve Moğolların Eski Dini* (Çev. A. Kazancıgil). İstanbul, Kabalcı Yayınları. (1984)
- Roux, J. P. (2015). *Eski Türk Mitolojisi* (Çev. M. Y. Sağlam). Ankara, Bilgesu Yayınları. (1999)

- Sakaoğlu S. ve Duymaz, A. (2016) *İslamiyet Öncesi Türk Destanları*. İstanbul, Ötüken Yayınları.
- Sakaoğlu, S. (1988). Bey Böyrek Hikâyesindeki Kıyafet Değiştirme Motifi ile Diğer Bazı Motiflerin Anadolu Masallarında Görülmesi. *TDK Belleten* (36), 129-139.
- Sakaoğlu, S. (1999). *Masal Araştırmaları*. Ankara, Akçağ Yayınevi.
- Sakaoğlu, S. (2015). *101 Anadolu Efsanesi*. Ankara, Akçağ Yayınevi.
- Sezgin, A. (1998). Eren ve Evliya Kavramının Dini Tarihi Folklorik İzahı ve Eren İnancı Üzerine Düşünceler. *I. Uluslararası Türk Dünyası Eren ve Evliyalari Kongresi*, Ankara, Ervak Yayınları, 457-468.
- Sinanoğlu, M. (2000). İlham. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 22, İstanbul, Türkiye Diyanet Vakfı.
- Sophokles. (1992). *Kral Oidipus*. (Çev. B. Tuncel). İstanbul, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları. (M.Ö. 420 civarı)
- Şahin, H., (2004), .Menâkıbnâme. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 29, İstanbul, Türkiye Diyanet Vakfı, 112-113.
- Şemsettin Sami. (1317). *Kamus-ı Türkî*. Der-saadet.
- Şentürk, L. ve Yazıcı S. (2017). *İslam İlmihali*. Ankara, Diyanet İşleri Başkanlığı.
- Tan, M.N. (2019). Tay. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Ek 2, İstanbul, Türkiye Diyanet Vakfı, 582-583
- Tanyu, H. (1982). Fatma Anamız (Fadime Anamız) ve El ile İlgili İnançlar Üzerine Kısa Bir Araştırma. *II. Milletlerarası Türk Folklor Kongresi Bildirileri IV. Cilt Gelenek-Görenek ve İnançlar*, Ankara, Kültür ve Turizm Bakanlığı Millî Folklor Araştırma Dairesi Yayınları, 479-495.
- Tanyu, H. (1988). Ağaç. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 1, İstanbul, Türkiye Diyanet Vakfı ss. 456-457
- Taşkın, S. (2016). *Şemseddîn-i Sivâsî'nin Menâkıb-ı Çeharyâr-ı Güzin İsimli Eserinin İncelenmesi* (Yayın No. 451510) [Yüksek lisans tezi, İstanbul Üniversitesi]. <https://tez.yok.gov.tr>.
- Thompson S. (1955a). *Motif Index of Folk Literature* (Vol. 1). Bloomington-London, Indiana University Press.

- Thompson S. (1955b). *Motif Index of Folk Literature* (Vol. 2). Bloomington-London, Indiana University Press.
- Thompson S. (1955c). *Motif Index of Folk Literature* (Vol. 3). Bloomington-London, Indiana University Press.
- Thompson S. (1955d). *Motif Index of Folk Literature* (Vol. 5). Bloomington-London, Indiana University Press.
- Topaloğlu, B. (1988). Ağaç. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 1, İstanbul, Türkiye Diyanet Vakfı, s. 457-459.
- Toprak, S. (2006). Münker ve Nekir. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 32, İstanbul, Türkiye Diyanet Vakfı, ss. 14-15.
- Turan, O. (1996). *Selçuklular ve İslamiyet*. İstanbul, Ötüken Yayınları.
- Türk Dil Kurumu. (1988). *Türkçe Sözlük*. Ankara, Türk Dil Kurumu Yayınları
- Türkan, K. (2012). Türk Dünyası Masallarında Su Kültü. *Millî Folklor Uluslararası Kültür Araştırmaları Dergisi*, 12 (93), 137-138.
- Uludağ, S. (1997). Hâtif. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 16, İstanbul, Türkiye Diyanet Vakfı, s. 467
- Uludağ, S. (2016), *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*. İstanbul, Kabalcı Yayıncılık.
- Üçer, M. (1975). Anadolu Folklorunda Fadime Ana. *Türk Folkloru Araştırmaları Yıllığı 1975*. Ankara, Kültür Bakanlığı Millî Folklor Araştırma Dairesi Yayınları, 147-156.
- Yeşildal, Ü. Y. (2007). *Anadolu Folklorunda Geyik* (Yayın No. 217162) [Yüksek lisans tezi, Selçuk Üniversitesi]. <https://tez.yok.gov.tr>.
- Yıldız, A. (2013). Şemseddin Sivâsî'nin Abdülvehhâb Gâzi Menâkıbı. *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 17 (2), 5-10.
- Yıldız, A. (2017). *Abdülvehhâb Gâzi Menâkıbı*. Sivas Belediyesi.